

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi Bilim Dalı

**MOĞOLİSTAN VE TÜRKİYE CUMHURBAŞKANLARININ
PARLAMENTOYLA İLİŞKİLERİNDEKİ KONUMUNUN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Altankhorol BYAMBATSEREN

Yüksek Lisans Tezi

ANKARA, 2023

MOĞOLİSTAN VE TÜRKİYE CUMHURBAŞKANLARININ PARLAMENTOYLA
İLİŞKİLERİNDEKİ KONUMUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

Altankhorol BYAMBATSEREN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Altankhorol BYAMBATSEREN tarafından hazırlanan “Moğolistan Ve Türkiye Cumhurbaşkanlarının Parlamentoyla İlişkilerindeki Konumunun Karşılaştırılması” başlıklı bu çalışma, 26.09.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK (Başkan)

[İ m z a]

Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ (Danışman)

[İ m z a]

Doç. Dr. Ayşegül SAYLAM (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

[İmza]

Altankhorol BYAMBATSEREN

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

[İmza]

Altankhorol BYAMBATSEREN

ÖZET

BYAMBATSEREN, Altankhorol. *Moğolistan Ve Türkiye Cumhurbaşkanlarının Parlamentoyla İlişkilerindeki Konumunun Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti devletleri kendilerini meydana getiren halk topluluklarının Orta Asya orijinli olması nedeniyle tarihsel bir ilişki içerisindedirler. Bu iki ulus tarih boyunca birçok büyük devlet kurmuş, çok geniş coğrafyalara hükmetme başarısı göstermişlerdir. Tarihin bazı dönemlerinde karşı karşıya gelmiş olsalar da Moğol ve Türk devletleri bir birlerini büyük ölçüde etkilemişlerdir. Günümüzde Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti yönetsel anlamda bazı benzerlikler barındırmaktadırlar. Bu çalışmada bu benzerlikler ve bazı farklılıklar özellikle bu iki ülkenin cumhurbaşkanlarının konumları üzerinden ele alınmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Moğolistan'da uygulanan Cumhurbaşkanlığı sistemini birçok yönüyle ele almak mümkündür. Ancak bu çalışmada özellikle yürütme erki olan cumhurbaşkanlarının kendi ülke parlamentolarıyla olan ilişkilerinde sahip oldukları konum üzerinden bir karşılaştırma ve değerlendirme yapılmaktadır. Henüz kuruluşu itibarıyla oldukça genç sayılabilecek bir devlet olan Moğolistan'daki mevcut yönetim sistemini değerlendirmek için Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde 2017 yılına kadar uygulanan parlamenter hükümet sisteminde cumhurbaşkanının konumu karşılaştırma konusu yapılmaktadır.

Çalışmanın veri toplama yöntemi olarak literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Literatürden elde edilen veriler yorumlanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Moğolistan'ın cumhurbaşkanlarının hukuki konumu, görevleri, yetkileri ve sorumlulukları incelenmiştir. Son olarak da bu iki ülke cumhurbaşkanının özellikle parlamentolarıyla ilişkilerindeki konumları üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Yapılan karşılaştırma sonucunda hem Moğolistan hem de Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanlarının kendi devletlerinin anayasaları ile belirlenmiş benzer görev, yetki ve sorumluluklara sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca bu benzerliklerin yanında bu iki ülke cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinde; dolayısıyla parlamentoyla olan ilişkilerindeki konumlarında farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu farklılıklar

detaylı olarak ele alınmıştır. Bu tez çalışması bu alanda çalışacak araştırmacılar için başvurabilecekleri bir veri seti oluşturması amacına da uygun olarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moğolistan Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Cumhurbaşkanlığı, Parlamenter Sistem, Kuvvetler Ayrılığı

ABSTRACT

BYAMBATSEREN, Altankhorol. *Comparison Of The Position Of The Presidents Of Mongolia And Türkiye In Relations With The Parliament*, Master's Thesis, Ankara, 2023.

Mongolia and the Republic of Turkey, as states, are in a historical relationship due to the Central Asian origin of the ethnic communities that constitute them. These two nations have established numerous great empires throughout history and have demonstrated success in ruling vast territories. Although they have come into conflict at various times in history, Mongol and Turkish states have significantly influenced each other. In the present day, Mongolia and the Republic of Turkey share some administrative similarities. This study focuses on these similarities and some differences, particularly through the positions of the presidents of these two countries.

It is possible to analyze the Presidential Government System implemented in the Republic of Turkey and the Presidential System implemented in Mongolia in many aspects. However, this study specifically compares and evaluates the positions of the heads of state, who hold executive power, in their relationships with their respective national parliaments. In order to assess the current governance system in Mongolia, a state that can be considered relatively young in its establishment, a comparison is made with the position of the president in the parliamentary government system applied in the Republic of Turkey until 2017.

The literature review method is used as the data collection method for this study. Data obtained from the literature are interpreted to examine the legal positions, duties, powers, and responsibilities of the presidents of the Republic of Turkey and Mongolia. Finally, an evaluation is made based on the positions of the presidents of these two countries, especially in their relationships with the parliaments.

As a result of the comparison, it is determined that both Mongolian and Turkish presidents have similar duties, powers, and responsibilities as defined by their respective state constitutions. In addition to these similarities, differences are identified in the duties and powers of the presidents of these two countries, and consequently, their positions in relation to the parliament are explored in detail. This thesis is prepared with the aim of serving as a dataset that researchers in this field can refer to.

Keywords: Mongolian Presidency, Turkish Presidency, Parliamentary System, Separation of Powers

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	4
1.1. ARAŞTIRMA KONULARI	4
1.2. ARAŞTIRMA SORUSU VE HİPOTEZLER	5
1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE HEDEFLERİ	5
1.4. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ	6
1.5. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN KAYNAKLARI	7
1.6. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI	7
2. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
2.1. DEVLET KAVRAMI	10
2.1.1. Devlet Gücünün Dağıtım Teorisi	17
2.1.2. Yasama Organı Olarak Parlamento Yapısının Özellikleri	22
2.1.3. Devlet Yapısının Şekli Ve Özellikleri.....	24
3.BÖLÜM: MOĞOLİSTAN VE TÜRKİYE CUMHURBAŞKANLIĞI MAKAMININ KARŞILAŞTIRILMASI	35
3.1. MOĞOLİSTAN VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	35
3.2. MOĞOLİSTAN VE TÜRKİYE’NİN DEVLET YAPILARI	37

3.2.1. Moğolistan'ın Devlet Yapısı.....	38
3.2.1.1. Moğolistan'ın Büyük Khuralı.....	40
3.2.1.2. Hükümet.....	44
3.2.1.3. Başbakan	45
3.2.1.4. Cumhurbaşkanı	48
3.2.1.5. Moğolistan Cumhurbaşkanının Anayasada Yer Alan Görev Ve Yetkileri	55
3.2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet Yapısı	60
3.2.2.1. Büyük Millet Meclisi veya Parlamento	62
3.2.2.2. Hükümet ve Başbakan	66
3.1.2.3. Cumhurbaşkanı	69
3.1.2.4. Türkiye Cumhurbaşkanının Anayasada Yer Alan Görev Ve Yetkileri .	70
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	78
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	81
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU	83

GİRİŞ

Moğolistan ve Türkiye tarih boyunca aralarındaki ilişkileri savaşlar, ortaklıklar, çeşitli etkileşimlerle dolu olan iki büyük ve güçlü ulusun kurmuş olduğu son iki devlettir. Tarihin çeşitli dönemlerinde bu iki ulustan kurduğu bir devlet yükselişyken diğeri düşüşte olmuştur. Bazı dönemlerde iki büyük ve önemli kutup olarak dünya tarihine yön vermişlerdir. Orta Asya orijinli bu iki ulusun kurdukları devletler gerek toplumlarının yaşayış biçimleri gerekse yönetim biçimleri bakımından oldukça benzerlikler göstermişlerdir. Hatta bu benzerlikler o kadar fazladır ki bazı tarihçiler tarafından Moğol ve Türk ulusları bir biriyle karıştırılmaktadırlar. Tarihin birçok noktasında yolları bir biriyle kesişen bu iki topluluk yönetim de dahil olmak üzere birçok konuda bir birlerinden etkilenmişlerdir.

Tarih boyunca kurulan Moğol ve Türk devletlerinde han, kağan, hakan, sultan gibi tek kişinin yönetimine dayalı monarşiler söz konusu olsa da günümüzde Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti devletleri modern dünyanın bir sonucu olarak demokrasiyle yönetilmektedirler. Demokratik yönetim biçimlerinin de farklı türleri bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren çok uzun bir parlamenter sistem ile yönetilirken bir geçiş sürecinin ardından 2018 yılından bu yana bir çeşit başkanlık sistemi de sayılabilecek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yönetilmektedir. Moğolistan ise neredeyse Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihten 1992 yılına kadar Moğolistan Halk Cumhuriyeti adıyla sosyalist bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (Sovyet Rusya) dağılmasının ardından 1992 yılında hazırlanan yeni anayasa ile birlikte Moğolistan adını alarak demokratik bir devlet haline gelmiştir.

Her devletin kendi yönetim biçimine uygun roller biçtiği ve yetkiler verdiği temelde üç erki bulunmaktadır. Bu erklerden yargının bağımsızlığı demokratik bir devletin temel ilkesi olarak kabul edilmekle birlikte diğer iki erk olan yasama ve yürütme arasındaki güç ve denge ilişkisi o devleti yönetim şeklini belirlemektedir. Dolayısıyla bir devletin yönetim biçimiyle ilgili fikir edinebilmek için söz konusu devletin yürütme erkini elinde bulduran kişi ya da grup ile yasama erkini elinde bulduran –genellikle- parlamento, meclis gibi bir topluluğun arasındaki ilişkinin incelenmesi gerekmektedir.

Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde devletin başı olma özelliğiyle nitelenen bir cumhurbaşkanı bulunmaktadır. Aynı şekilde iki ülkede de seçimle oluşturulan bir parlamento yasama organı olarak görev yapmaktadır. Ancak bu iki ülkede benzer mevki ve yapıların bulunması aralarında farklılıklar olmadığı anlamı taşımamaktadır. Zira yukarıda da değinildiği üzere yasama ve yürütme arasındaki ilişki devletlerin yönetim biçimi belirlemektedir. Türkiye Cumhuriyeti ve Moğolistan arasındaki yönetim farklarından biri de bu iki ülkenin cumhurbaşkanları ile kendi devletlerindeki parlamentoları arasındaki ilişkideki konumlarından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada temel olarak Moğolistan ve Türkiye cumhurbaşkanlarının parlamentoya ilişkilerindeki konumlarının¹, yetki ve görevlerinin karşılaştırılması amaçlanmış olsa da bu iki ülkenin devlet yapıları ve yaşadıkları yönetsel değişikliklere de değinilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde 2017 yılında gerçekleştirilen referandum ile “*de jure*”, 2018 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından “*de facto*” bir biçimde uygulanmaya başlanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde cumhurbaşkanının statüsü Moğolistan'da uygulanan parlamenter sistemdeki cumhurbaşkanındakinden oldukça farklı olduğu için bu iki ülkenin cumhurbaşkanlarının karşılaştırılmasında Türkiye'nin de parlamenter sistem ile yönetildiği dönem ele alınmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümde araştırma soruları, hipotezler, çalışmanın metodolojisi ve sınırlılıkları ortaya konmuştur. Çalışmanın veri toplama yönetimi de bu bölümde açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise literatür taraması sonucunda elde edilen verilerle kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Kavramsal çerçevenin yanı sıra çalışmada çokça kullanılan terim ve kavramlar bu bölümde açıklanmıştır

Çalışmanın üçüncü bölümünde elde edilen verilerin yorumlayıcı bir analizi yapılmış ve iki ülke cumhurbaşkanları parlamento karşısındaki pozisyonları üzerinden karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu bölümde parlamentonun oluşturulma süreçlerine dair bilgiye yer verilmiştir.

¹ Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanı tarafından yönetilen bir ülkedir. 2017 yılında yapılan referandum sonucunda başkanlık kuralı olmuş. Bunu Anayasada ek değişiklikle giriş gelmiş. Ancak araştırma konusu kapsam dahilinde 2017 öncesi nesil parlamenter yönetimde Başkanın yetki ve sorumlulukları dahilinde karşılaştırma yapılacaktır.

Sonuç bölümünde tez çalışması süresince varılması hedeflenen sonuçlar özetlenmiştir. Ayrıca literatür taraması ve yapılan analizler sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda Moğolistan ve Türkiye Cumhurbaşkanlığı makamlarının yetkileri, görevleri ve sorumlulukların dair eleştirilerde bulunulmuştur. Son olarak da ileride bu tezde değinile konularda çalışacak olan araştırmacılar için gelecek çalışmalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Herhangi bir konuda araştırma yapılırken seçilen araştırma konusu kadar o araştırmada kullanılacak yöntem de çok büyük önem arz etmektedir. Doğru yöntemin belirlenmiş olması hem araştırma yapılırken başvuru zaman ve işgücü gibi kaynaklardan tasarruf edilmesini sağlayacak hem de ulaşılan sonuçların doğruluğu konusunda tatmin seviyesini artıracaktır (Gürbüz ve Şahin, 2016). Bu bölümde tez çalışmasının amacı, soruları, hipotezleri, yöntemi, veri seti, çalışmanın sınırlılık ve zorlukları açıklanmaktadır.

1.1. ARAŞTIRMA KONULARI

Dünyanın çoğu ülkesinde bir devlet başkanı statüsü bulunmaktadır. Devlet başkanının hukuki statüsü büyük ölçüde ülkenin güç dağılımına ve yönetim biçimine (yönetim) bağlıdır. Devlet başkanı, devlet sistemindeki konumuna göre güçlü veya güçsüz olabilir. Genel olarak ülke devlet başkanının yetkilerinin ülkenin yönetim şeklini belirlediği söylenebilir. Çünkü yürütme erkinin yetkilerinin uygulanmasında devlet başkanının katılımının yüzdesi ve kapsamı, ülkeyi başkanlık, parlamenter veya karma (yarı başkanlık) cumhuriyet olarak tanımlamaktadır. Ancak parlamenter cumhuriyetin özelliği, devlet başkanının yalnızca devletin sembolü ve birliğin temsilcisi olması ve hükümetin günlük faaliyetlerine müdahale etmemesidir. Buradan devlet başkanının yetkilerinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Herhangi bir ülkenin anayasasında, devlet gücünün erkler arasında dağılımı hakkında temel yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu, en yüksek devlet organlarının yapısını içererek aralarında uygun bir yetki, eylem ve sorumluluk ilişkisi kurulmasını sağlamaktadır. Anayasalar çoğunlukla devleti oluşturan erklerin faaliyetlerinin ve organizasyonunun yasal dayanağını tanımlayan bir belgedir. Benzer şekilde bu dayanak oma durumu Türkiye Cumhuriyeti ve Moğolistan'ın da kendi anayasalarına yansımıştır. Bu yansımanın altında, anayasaların görevlerini her zaman yerine getirdikleri söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti ve Moğolistan demokratik rejime sahip

cumhuriyetlerdir. Cumhuriyetleri sınıflandırırken hükümetlerin hangi konularda yetki sahibi oldukları ve hükümetleri denetleme görevinin hangi kurum, kuruluş ya da erk tarafından denetlendiği iki önemli kriter olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980 yılında anayasasının kabul edilmesinden bu yana, Türkiye Cumhuriyeti güç ve yetki dağılımında bir dizi spesifik değişiklik yapmıştır. 1992'de Moğolistan Anayasa'nın kabulünden bu yana da sonuncusu 2020 yılında olmak üzere bazı değişiklikleri yapılmıştır. Bu iki ülkenin yıllar içindeki uygulamalarına dayanarak en yüksek devlet kuruluşlarının faaliyetlerinin ilişki, olumsuz ve olumlu tutumların ve belirli faktörlerin en yüksek devlet organlarının faaliyetlerinin tutarlılığı ve karşılıklı bağımlılığı üzerindeki etkisinin anayasa hukuku çerçevesinde incelenip değerlendirilebileceği görülmektedir.

1.2. ARAŞTIRMA SORUSU VE HİPOTEZLER

Araştırma, araştırma hedeflerini netleştirmek ve belirtilen amaç ve hedefleri karşılamak için aşağıdaki sorulara odaklanılacaktır:

- Türkiye ve Moğolistan Cumhurbaşkanlarının yetki, görev ve sorumlulukları Anayasa çerçevesinde kullanılmakta mıdır?
- Türkiye ve Moğolistan'da uygulanan bu yönetim biçimi kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun mudur?

Araştırmada aşağıdaki hipotezler öne sürülmektedir:

- Kuvvetler ayrılığı ilkesi Türkiye ve Moğolistan'da cumhurbaşkanı lehine esnetilmiştir.
- Hükümetler yasama ve yargının üzerinde etkili bir güç oluşturmuşlardır.
- Parlamenter sistemdeki Türkiye ile Moğolistan'da cumhurbaşkanlarının görev ve yetkileri bir birine benzer niteliktedir.

1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE HEDEFLERİ

Anayasa ile belirlendiği Cumhurbaşkanının en yüksek yasama organı, yürütme, yargı organındaki yetki, görevleri deki işlevlerin, faaliyetlerin tutarlılığını ve karşılıklı

bağımlılığını analiz edin, sonuçlarına göre kontrol dağılımını ve aralarındaki dengeyi inceleyin ve çalışmanın amacı sonuç çıkarmaktır.

Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki hedefler belirlenmiştir:

- Başkanın yetki ve sorumlulukları deki Parlamento, Hükümet ve Anayasa Mahkemesi arasındaki hukuki ilişkiyi analiz edin; ve güç dağılımı, kontrol ve denge modellerini incelemek
- Çalışmaya katılmak için kanunları ve politika belgelerini inceleyin, uygulamalarını ve sonuçlarını karşılaştır
- Yukarıda sıralanan sorunlar hakkında sonuca ulaşmak.

1.4. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Araştırma metodolojisinin temeli teorik kaynakların, yasal mevzuatın konuyla ilgili daha önce yapılmış akademik çalışmaların incelenerek yorumlanmasına dayanmaktadır. Araştırma konusu ile ilgili mevzuat, teorik ve metodolojik çalışmalar gibi ikincil kaynaklar ve araştırma raporları, belge araştırma yöntemlerine odaklanacaktır.

- Karşılaştırmalı yasal araştırma yöntemlerini kullanarak Türk ve Moğol kanunları, uygulamaları ve doktrinleri karşılaştırmalı bir analiz yöntemi kullanılarak incelenecektir.
- Analiz, özetleme ve tarih yazımı gibi araştırma yöntemleri de kullanılacaktır.

Dokümana dayalı analiz ve özetleme gibi nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel verilerin temel özelliği, sayılarla değil, içerikle ifade edilebilmesidir. Çalışmanın amacına ve seçilen yöntemlere uygun olarak verilerdeki karakteristik değerler içerik açısından analiz edilmiştir.

Araştırma konuları ise herkesin cevaplayamayacağı, özel anlayış, bilgi ve deneyim gerektiren bir problemdir. Bu nedenle, iki ülke Cumhurbaşkanının yetkileri hakkında bilgi ve anlayışa sahip kişiler tarafından hazırlanan ikincil kaynakların kullanılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle belge yöntemi seçilmiştir.

1.5. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN KAYNAKLARI

Anayasa, organik kanunlar, kitaplar, araştırma raporları, röportajlar, akademik makaleler, Moğolistan Cumhurbaşkanı ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın yetkilerine ilişkin yazılar, araştırma sonuçları veya raporları araştırma veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Çalışmanın orijinal kaynak seti, demokratik hükümete ve parlamenter yapıya sahip diğerk tüm ülkeleri de kapsayacak niteliktedir. Ancak çalışmanın daraltılabilmesi için bu ülkeler arasından Türkiye Cumhuriyeti ve Moğolistan seçilmiş ve bu iki ülkeye yoğunlaşmıştır.

1.6. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

İki ülkenin idari yapılarının karşılaştırıldığı çok fazla çalışma olmaması bu tezin önemini artırmanın yanı sıra faydalanılacak bir bibliyografyaya erişimi zorlaŐtırdığından literatür taraması beklenenden daha fazla vakit almaktadır. Ayrıca çalışmanın temelini başta anayasaları olmak üzere iki ülkenin yasal mevzuatı oluşturduğundan araştırmacı için dile hakimiyette yaşanabilecek eksiklikler kanun maddelerinin içeriklerinin yorumlanmasında zorluklara sebep olmaktadır. Son olarak da iki ülke arasındaki mesafenin fazla olması, Covid-19 Pandemisi ve son olarak Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremler tez yazma sürecini sekteye uğratan dışsal olumsuzluklar olarak öne çıkmaktadır.

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Her araştırma kendine özgü kavram ve terimler içermektedir. Bu kavramlar araştırmayı bir zemine oturtmak ve elde edilen sonuçları açıklamak için kullanılmaktadır. Literatürde çoğu zaman araştırma konusu ile ilgili çok yaygın kavramlar yer almakla birlikte araştırmanın yürütüldüğü esnada yeni kavramlara ulaşılması ve hatta değinilen konuyu daha akılda kalıcı hale getirmesi için yeni kavramlar üretilmesi de olasıdır. Bu çalışma özelinde ise kullanılan kavramlar siyaset bilimi ve kamu yönetimi literatüründe yer alan ve ilgilileri tarafından sıklıkla kullanılan kavramlardır. Ancak araştırmanın daha net bir biçimde aktarılması için bu kavramlar çalışmanın bu bölümünde ele alınarak açıklanmaktadır.

Devlet yapısı, devlet sistem, devlet tesisleri, yetki, kuvvetler ayrılığı ilkesi, yönetim, parlamento, cumhurbaşkanı, başbakan vb. Bu kavramlar siyaset biliminde ve anayasa hukukunda konusu yapmıştır.

- *Devlet sistemi*: Devletin işlevleri ve organizasyonunun temel ilkeleri, devlet yapı sistemi ve şubelerinin yasal statüsü de dahil olmak üzere çok çeşitli konuları kapsar.
- *Devlet tesisleri* (formation of the state): Devlet yapısının sorun bağıdır. Devlet tesisleri demokratik ülkeleri üniter ve federal ikiye ayırmıştır. Federal Ülkelerinin yönetmek için belirli haklarla (kendi parlamentosu, hükümeti) birleşik devlet yapısına sahip olmak ve Birleşik devlet idari birimlere bölünmüştür, devlet gücünü birleşik bir şekilde uygular bir yapıdır.
- *Devlet kurumları* (government institutions): Kanuna uygun olarak kanunla kurulmuş, devlet bütçesinden finanse edilen ve tam idari (maddi) kaynaklarla devletin belirli işlevlerini ve bölümlerini doğrudan yürüten bir kamu hukuku kurumudur. Devlet kurumlarının Devlet gücünün en yüksek organları (hükümet, parlamento, cumhurbaşkanlığı kurumları vb.) bakanlıklar, ajanslar, bakanlıklar ve idarelerdir.

- *Yönetişim* (governance): Dünya standartlarına göre Bu terim, devlet gücünün anayasal olarak sınırlandırılması meselesinden bu yana "kuvvetler ayrılığı" kavramına atıfta bulunmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, Belirli bir siyasi rejimde yönetim biçiminin ne olduğu veya devletin örgütsel özellikleri, bir yönetim biçimi olarak tanımlanır.
- *Yetki*: (İngilizce- Power, Rusça- Власть) Hukukta bir işlev ve yapı olarak kabul edilmektedir.
- *Kuvvetler ayrılığı ilkesi* (separation of powers): Konsept İngilizce separation of powers, Rusça Разделение властей diyor. Anayasanın temeli oldu ilkesi ise Devletin birleşik gücü, yasama organı, yürütme ve yargı (bazen kurucu, seçim, kontrol olarak ayrılır) birbirinden bağımsızdır. Siyasi uygulamada ilk kez, güçler ayrılığı ilkesi, yalnızca üç yetkiler birbirinden ayırmakla kalmayan, aynı zamanda birbirlerine denge ve kontrol sağlayan ABD Anayasasında sıkı bir şekilde yer almaktadır. Daha sonra parlamenter sisteme sahip ülkelerde kuvvetler ayrılığı ilkesi getirilmiştir.
- *Parlamento* (parliament): Latince – parlamentum anlayışı Örnek oluşturmak, bir metafor, konuşmak demek, konuşmak ve terminoloji göre "Toplantıda röportajlar", "Kamu meselesi" anlamına gelir. İngilizce” parliament”, Almanca'da “parlament”, Fransızcada “parlement”, Rusçada buna parlamento denir. Parlamento Fransızca (parler) birçok anlamı vardır, konuşmak ve tartışmak anlamına gelir.
- *Devlet Başkanı*²/*cumhurbaşkan* (president): Latince (praesidens)- ön koltuk (Eski zamanlarda bir cemaatin başkanına isim verilirdi) İngiliz, Alman, Fransız “president”, Rusçada “президент” bir cumhuriyetin devlet başkanı anlamına gelir. Modern siyasi pratikte Devlet gücünü kullanmaya yetkili bir siyasi görevliye başkan denir. Cumhuriyetin başkanı statüsüne sahip bir siyasi yetkili.
- *Başbakan* (prime minister): Seçim sonucunda kurulan hükümet başkanı (the new oxford dictionary on english.,2001.p.1472). Kabine Başkanı. Yürütme yetkisinin kullanılması için en yüksek devlet kurumunun başkanı.

² "Devlet Başkanı" uluslararası standart bir terimdir ve Cumhuriyeti Parlamenter Cumhuriyeti Anayasası, Başkanı Devlet Başkanı olarak tanımlamaktadır. (Б.Чимид, 2004)

2.1. DEVLET KAVRAMI

Devlet, günümüzde toplumsal ve siyasal hayatta yaygın olarak kullanılan kavramlardan biridir ancak araştırmacılar tarafından ortak bir şekilde tanımlanamamaktadır. Gerçekten devlet nedir? Elde tutulup gözle görülebilen gerçek bir şey mi yoksa insanın hayal gücünün yarattığı soyut kavramlardan biri mi? Felsefi bir bakış açısından, bir şey somut ve görünmez olsa bile, onun gerçek olmadığı sonucuna hemen varılamaz. Her halükârda, "devlet" in siyaset bilimciler için ana ve doğrudan araştırma konusu olduğu ve olmaya devam ettiğine şüphe yoktur. Kaldı ki devlet kavramı, siyasal çevrenin ve sosyal-politik ilişkilerin özünde her zaman mevcuttur (Zülfikar, 2011).

Devlet, Türkçe (töre-devlet), İngilizce (state), Almanca (staat), Fransızca (etat), Rusça (государство), Kazakça (memleket) ve Moğolca (төр-улс) olarak adlandırılır. Bir kuruluşa sahip kişilerin ya da kurumun bir ülkenin yönetim organı olmasını temsil eder. Ayrıca devlet idaresi, kanun yapma, savunma ve kolluk kuvvetlerinin önderliğinde yürütme erki kurumunun siyasi gücü bir bütün olarak devlet olarak tanımlanmaktadır (Stepan, 1973). Günümüz devletlerinin çoğu yasama kurumlarına sahiptir, ancak devlet gücünün temeli yürütme ve devlet yönetim kurumlarıdır (Roskin, 2011). Devletin, ülkeyi yöneten karmaşık ve birbiriyle bağlantılı kurumlar bütünü olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak "devlet" teriminin kökeni, gelişimi ve kullanımı belirli tarihsel dönemlerden geçmiştir. İngilizcede kullanılan "state" kelimesinin kökü Latince "status" sözcüğüdür. Bir yandan bireyin toplum içindeki konumunu tanımlayan bir kavramdır. 14. yüzyılda Batı Avrupa'da bu terim, gücü kullanan kişiyi toplumun geri kalanından ayırmak için kullanılmıştır.

Kuşaklar boyu düşünürler, ulaştıkları bilgi düzeyinde hayatın ve zamanın anını yansıtarak devlet kavramını tanımlamaya çalışmışlardır. Örneğin Romalı siyasetçi Cicero, A. Thomas "Valinin İdaresi Üzerine", "Şehir devleti veya eyalet sofistike bir birliktir" ve İtalyan düşünür Marsilio Paduansky "Barışın Koruyucusu" adlı çalışmasında "Devlet, bir kişinin hayatında üstün olması için koşulları yaratan kalıcı bir bağlantıdır", "Yaşayan insanların toplamıdır. belirli bir toprak parçasında ortak otoritede birleşmiş", "Ortak yetki kullanan örgütler ve yetkililer sistemi" (Alakseev, 1994) "Nüfusu, toprağı ve etkin bir hükümeti olan egemen, bağımsız, tüzel kişilik" olarak tanımlanmaktadır. " (Oxford Dictionary of Law, 2001). Devlet, özgür insanların, yalnızca devlet teşkilatı

tarafından zorlama yardımıyla kurulan bir rejim ve düzene sahip sosyal birliğidir"... Ünlü siyaset bilimci L. Dugi "bireylerin toplamı , belirli bölgeler, bağımsız yönetim ve hükümetin bileşenleri". G. F. Shernenovich, "devlet, belirli sınırlar içinde tek bir hükümet altında yaşayan bir grup insandır" diyor (Nyamsuren, 2001, s. 264) ve gerçek nüfusun belli bir toprak parçası üzerinde birleşmesi durumuna devlet denir (Lundendorj, 2005).

Tanınmış bir Moğol hukukçusu ve siyaset bilimci olan N. Lundendorj, "devlet" teriminin kökenini, gelişimini, içeriğini ve anlamını Batı kültürü ve buna dayalı göçebelerin dünya görüşü açısından derinlemesine araştırmış, açıklamış ve sonuçlandırmıştır³. Doğu göçebelerinin devlet ve devlet anlayışı, benzer bir sosyo-kültürel gelişme ortamında, belirli bir tarihsel dönemde, Moğolistan'da devlet kuran ve bir sayfa kayıt altına alan insanların dil ve kültürlerini arayarak oluşturulmuş ve oluşturulmuştur.

Araştırmacı S. Zülfikar, "Türkçe töre kelimesi örf, örf ve adet kavramlarını ifade eder" dedi. Terimi yaygın olarak kullanıldığı döneme göre yorumlayacak olursak örfi normların, kabul edilen değerlerin ve insanların ilişkilerindeki değerlerin anlamı ortaya çıkmaktadır. Kazak dilinde "devlet" kelimesi ev veya evdeki en şerefli ve kutsal ortam anlamına gelmektedir. Aile reisi veya otorite olarak ev, karar vericinin oturduğu ve saygı duyulan bir yerdir. Buna göre, göçebeler için devlet, yerleşik gelenek ve normları kabul eden ve takip eden bir dizi sosyal-kültürel ve ev ilişkileri olabilir. Bu ilişkinin özü olarak, düzenleme ve yönlendirme sorumluluğu bulunan ve yetkisine göre cebir kullanma kabiliyetine sahip olan varlık veya özne devlet olarak anlaşılmıştır. Bu da devletin gerçek ve var olduğunu ontolojik olarak ispatlamaktadır.

³ N. Lundendorj'nin "Devlet Hukukunun ve Düşüncesinin Gelişimi" konulu doktora tezinin 262. sayfasında.

Bunlara göre "devlet" tabiri Avrupalılardan önce Moğollar tarafından oluşturulmuş ve kullanılmıştır. İkincisi, Moğollar "devlet" kelimesinin içeriğine ulaşırken Avrupalılar gibi halk, kasaba halkı, toprak ve buna dayalı otorite düzenini kullanmazlar. Üçüncüsü, Moğollar devlet adı altında esas olarak kuralları, gelenekleri ve normları anladılar. Moğol Gizli Bürosu'nun düzenlemeleri töru'nun "tyor" anlamında anlaşıldığını ve kullanıldığını gösterirken, Moğol dilinin ilk açıklaması olan "Twenty-one Glossary" (1717) "töru" /tör dikkate alındığında şöyle der: /, "tyos". "Ritüelleri" açıklarken, ritüeller olarak standartlardan ve tören yasalarından söz etmiyoruz. Devletin adı değilse de Y. Tsevel'in "Moğol Dilinin Kısa Sözlüğü"ne göre Devlet, 1. devlet yönetimi, 2. ülke, 3. örf, kanun, 4. şan ve şan demektir. Moğolistan gizli bürosunda kullanılır. Dördüncüsü, Moğolların "devlet" terimini "ahlak", kanun yaptırımı ve standartlardan daha geniş bir bağlamda kullandıkları ve anladıkları düşünülebilir. Beşinci olarak, Moğolların 13. yüzyılda mevcut devlet kavramını kullandıkları ve anladıkları düşünülebilir, çünkü yerleşik gelenek, kanun, düzen ve güç belirli bir bölge ve nüfus içinde mevcuttur.

N. Makevili (1469-1524), mevcut küresel "devlet" kavramını sosyal-politik dile getirdi. İtalyan siyasi hayatı ve şehir devletlerinin incelendiği süreçte şehir devletlerinin oluşumuna ve yöneticilerin ortaya çıkışına "stato" denildiği söylenmektedir. Modern devletin özelliklerini şu şekilde formüle etti. O içerir: Yetki devredilir; iktidara sahip olma ve ona katılma fırsatı anayasa tarafından yasal olarak düzenlenir veya uygulanır; Din ve devletin ayrılığı ilkesine dayalı; Bağımsızlık, belirli sınırlar içinde kurulan veya tanınan bağımsızlık. Yukarıdaki özellikler, modern devletin "mükemmel şekli" ve "mükemmel modeli" olabilir. Ancak devletin mahiyetini bilmek açısından metodolojik bir öneme sahiptir. Modern zamanlarda devlet kavramı geniş ve dar olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi- toplum, ülke, insanlar ve ikincisi- ortak siyasi yönetim örgütlenmesinin halk birliğini belirleme eğilimi hakimdir (Lundendorj, 2002 s. 14). Dolayısıyla, doğasını, yapısını ve etkinliğini tam olarak ifade eden sabit bir tanım bulmak kolay değildir, ancak devlet ve kurumlarının toplumsal ilişkilere ve insanların yaşamlarına doğrudan ve dolaylı olarak yansıdığı ve hizmet ettiği şüphesizdir.

Devlet kuramı ve devlet çalışmaları düzeyinde "devlet" kavramının doğasını ve içeriğini açıklığa kavuşturmak için, onun yapısını ve toplumdaki rolünü tartışmaya ihtiyaç vardır. Örneğin, soruna yapı ve rol kuramı açısından yaklaşacak olursak, "devlet" in, toplumun belirli bir yer ve konumda yönetim ve siyasal yönetimini gerçekleştiren bir kurum olduğu düşüncesi kaybolmaktadır. Bunu, belirli yerleşik normları uygulayan bir sosyal organizasyon kavramı eşlik eder. Bu yüzden, Devlet, herhangi bir ülkede kurduğu kurumlar aracılığıyla normları oluşturma ve uygulama gücüne sahip toplumsal bir kurumdur (McCauley, 2003, s. 20).

Devleti, doğasını, yapısını ve faaliyetlerini tam olarak ifade eden sabit bir tanım bulmak kolay değildir, ancak devlet ve kurumlarının toplumsal ilişkilere ve insanların yaşamlarına doğrudan veya dolaylı olarak yansıdığı ve hizmet ettiği şüphesizdir. Başka bir deyişle, insanlar devlet kurumlarının diğer sosyal kurumlardan farklı olduğunu deneyimlerler. Örneğin, Moğolistan Cumhurbaşkanı, yabancı bir ülkeden Moğolistan'a gelen büyükelçinin mektubunu törenle alır ve sosyal ve ekonomik kurumların norm ve düzenlemelerinden açıkça farklı olan yerleşik norm ve düzene göre hükümet ve parlamento ile iletişim kurar. Devlet enstitü, onlardan toplumun diğer kesimleriyle ilişkilerinde hukuk devletin temel ölçütü olan hukuk çerçevesinde, yerleşik normlara uygunluk ilkesi, resmi veya resmi gelenek, emir, gerektiği gibi zorlama yürürlükte.

Televizyon haberlerinden normal bir görüşme ya da ilişki gibi görünse de normal bir görüşme ya da ilişki olmadığı açıktır. Devlet gücünün kullanılması sırasında zorlama ilkesinin geçerli olduğu yukarıda belirtilmişti. Ancak bu, devletin her türlü ilişkiye müdahale edeceği ve istediği zaman baskı uygulayacağı anlamına gelmez. Ama bunu, aksine, devlet sosyal yaşamdaki önemli ve kabul edilemez davranış ve eylemleri belirleyip kontrol edecek ve ihlal durumunda sorumluluk yükleme hak ve sorumluluğunu kullanacaktır (Mcauley, 2003 s. 20). Devlet baskısı, bir yandan belirli bir grubun eylemlerini kısıtlarken diğer yandan da başka bir grubun haklarını koruyan bir düzenlemedir.

Tablo 1. Devletli ve devletsiz sosyal organizasyondaki farklılıklar

<i>Devletli</i>	<i>Devletsiz</i>
Yönetişimin uygulanması, resmi olmayan bir mekanizma çalışıyor	Siyasal yönetim kurumları diğer sosyal kurumlardan farklıdır.
Sınırlar net değil	Açıkça tanımlanmış sınırlar içinde insan ilişkilerini düzenleyen normlar.
Herhangi bir anlaşma veya çözüm aileden, göbek bağından, klan organizasyonundan geçer. Bir yandan, meclis tarafından desteklenen aşiret reisinin kararı, büyük aşiretler ve vilayetler konfederasyonu için geçerlidir.	Hukuk sistemine dayalı bir zorlayıcı ilişki kurulur.
Gelenek ve görenekler, sosyal ilişkilerin belirlenmesinden sorumludur.	Devlet gücü (hükümet, kamu hizmeti, silahlı kuvvetler vb.) birbirine bağlı ve resmi ilişkiler temelinde dağıtılır.

Kaynak: Held. p.48. 1992, S. Zülfiyar, Devletin doğası ve tarihsel gelişimi tartışılmaz, Kamu Yönetimi Dergisi, UB'den alıntılanmıştır.

Devletin şekil, üslup ve özelliklerinin değişip geliştiği kaydedilmiştir. Çünkü devlet belirli bir toplumsal olgu⁴ olarak ele alınmalı ve tarihsel döneme ve toplumsal gelişme düzeyine bağlı olarak farklı içerik, biçim ve örgütlenmeye sahip olarak tahayyül edilmelidir. Bu, devlet kavramında bir değişiklik değil, zamanın değişmesiyle birlikte devletin muhtevasını, kapsamını, özelliklerini tanımanın bir şartıdır. Örneğin devlet kavramıyla birlikte Avrupa'da 15. yüzyılda devlet-devlet kavramı oluşturulmuştur. O dönemin tüm bilgilerinin ansiklopedisi olan Aristoteles, siyaset ve devlet araştırmaları alanında mükemmel bir düşünürdü (Aristoteles (çeviren B. Dash-Yondon), 2006, s. 12). Devletin, insanların iyi yaşamak için birbirleriyle kurdukları en yüksek etkileşim, yani böyle bir amaca yönelik en yüksek örgütlenme biçimi olduğunu belirtir. Ama devlet tesisleri ise, iletişimi yönetmek ve uygulamak için tasarlanmış bir beceri ve pozisyonlar

⁴ Moğol Sosyal Bilimler Sözlüğü, sosyal fenomeni "başlangıç ve bitiş zamanı belirlenemeyen sosyal şeyler ve kalıplar" olarak tanımlar.

kompleksi oluşturma kombinasyonu olduğunu söyledi. Klasik siyaset teorisinde devlet, monarşi veya monarşik hükümet, aristokrat veya aristokrat hükümet ve demokratik veya evrensel hükümete bölünmüştür. Gabriel Almond karşılaştırmalı siyaset çalışmaları çerçevesinde şu tasnifi yapmıştır. O içerir, kıtasal veya Avrupalı, totaliter, başkanlık. F.Sutton, tarım ve sanayileşmeye dayalı toplum; James Coleman rekabetçi, yarı rekabetçi, otoriter; David Albert diktatörlük, oligarşi, dolaylı temsil, doğrudan temsil; Einstein bunları kaba, ataerkil, göçebe, sömürge, şehir devleti, feodal, merkezi bürokratik imparatorluk, modern ve daha sonra demokratik, otoriter, totaliter ve az gelişmiş olarak sınıflandırılmaktadır. Bu tasnifler, toplumun yasama biçiminin, siyasi partilerin, iş bölümünün ve özellikle ulus devletin doğasını belirlemeye yönelik bir girişimdir.

Bazı batılı araştırmacılar, "devlet" kavramının kıta kültüründen kaynaklandığına inanıyor. Çünkü Amerika'da devlet ve hükümet terim ve kavramları aynı düzeyde ve aynı bağlamda ele alınmış ve kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, çoğu durumda devlet yapıları ve kurumları, devlet kavramı ile anlaşılır ve açıklanır. Bununla birlikte, anakarada veya Anglo-Sakson siyaset araştırmaları geleneğinde, devlet ve hükümet açıkça sınırlandırılmıştır ve içerikleri ve kapsamaları kesin olarak tanımlanmıştır. Örneğin, mahkemeler, savcılar vb. kurumlar devletin altında değil, kamu kurumu olarak kabul edilir. Modern siyasi kurumların sınırları net bir şekilde tanımlanmamışsa, onları incelemek ve bunların doğasını ve toplumun makro sistemindeki yerini belirlemek zordur. Belirli bir sistemi oluşturan öğelerin kapsamını ve sınırlarını belirlemek önemlidir. Sistem teorisi açısından devlet, toplumsal yapı içindeki bir kurum ve birleşik bir toplumsal sisteme ait bir alt sistemdir (Ratz, 1979, s. 100). 19. yüzyıldan itibaren devlet kuramına, devleti ve doğasını toplumsal ilişkilerdeki varlığı ve toplumsal ilişkilerden nasıl doğduğu şeklinde ele alan yaklaşımlar egemen olmuştur. Karl Marx ve Max Weber, devleti iki farklı şekilde ele aldılar. Örneğin Marx, tarihsel toplumsal gelişme teorisi çerçevesinde devlet hakkında spesifik bir teori ortaya atmıştır. Devletin belirli bir sınıfın çıkarlarına ve çıkarlarına hizmet eden bir örgüt olduğuna inanıyordu. Burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki toplumsal ilişkilerde burjuvazi, çıkarlarını korumak için devlet adı verilen suni bir varlık yaratır ve onu yalnızca kendisine hizmet eden bir kurum olarak kullanılır. Bu durumda devlet, toplum üyelerinin ortak çıkarlarını tam olarak temsil edemez. Bu bağlamda devletin yasama kurumu yüzeyseldir ya da

yanıltıcıdır (Robertson, 2003, s 45). Devlet, sömürücü sınıfın ekonomik çıkarlarını korumak, sosyal normları düzenlemek ve düzeni sağlamak için yarattığı mekanizmadır. Marksist fikirleri sosyo-politik pratiğe sokan düşünürlerden biri olan V. Lenin, devletin bir sosyal sınıfın diğerini (çoğu durumda güç kullanarak) ezmek için bir araç olduğunu söyledi. Egemen sınıf, hükümete bağlıdır ve çıkarlarını ve çıkarlarını korumak için devleti bir araç olarak kullanır. Max Weber, siyaset biliminde devletin temel çalışması olarak Marx'ın ekonomik determinizmini reddetti. Weber'in araştırması, devletin sabit bir tanımını önermekten çok, devletin toplumdaki rolünü ortaya çıkarmayı amaçlıyordu. Ona göre, devlet yeterli güce sahip bir sistemdir. Başka bir deyişle, toplumun tüm kesimleri için kabul edilebilir olan yasal yetkiyi yalnızca devlet kullanabilir. Bağımsız bir otorite olarak aynı zamanda yasal bir otoritedir. Devletin iç ve dış ilişkilerini kontrol edebilme. Bunlardan en önemlisi, siyasi politikaları uygulama ve izleme yetkisine sahip tüm kamu idaresi kurumlarını kapsayabilir olmasıdır. Bütün bunlar, devletin otoritesinin kapsamını belirleyen ve sadece bir sınıfın çıkarlarını temsil eden bir yapı ve sistem olmadığını kanıtlıyor. Sadece devletin gücü ülkeden ülkeye değişir. Örneğin, Almanya ve Fransa'da güçlü bir devlet geleneği veya merkezi devlet hakları ve görevleri varken, Amerika Birleşik Devletleri nispeten zayıf bir devlete sahiptir (Weber,1998). Max Weber görüşlerinde bağımsız ve güçlü bir devlet önermektedir.

19. yüzyılda elit teorisinin kurucuları Pareto ve Mosca: sosyal ilişkilerde karar verme hakkı, sorumlu liderler veya insan grupları olmak ve hükümetin ve kurumlarının bu insan gruplarının çıkarlarına hizmet ettiğini söyledi. Bir bakıma bu, Marx'ın kavramına benzer. Pareto'nun elit teorisinde tanımlanan toplumun önde gelen grubu, Marx'ın teori ve konseptindeki azınlıktan farklıdır. Marx, maddi zenginliğin dağılımına dayalı olarak burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden devleti tartışırken, Pareto toplumda, kültürde, eğitimde ve kişilikte liderlik özelliklerini koruyan ve mutlak ve mutlak liderlik özelliklerini koruyan, hayatın her kesiminden liderleri içeren bir teori geliştirdi. Çıkarlarına ve çıkarlarına hizmet eden gücü uygulayan kurum devlet olarak tanımlanmaktadır (Morrow, 1998, s. 238).

Çoğulcu dünyanın temsilcileri, devletin bir grup insan ile belirli bir sınıf veya tabakanın çıkarlarına hizmet eden kurumların bir bileşimi olamayacağına inanmaktadır (Stears, 2002, s.25). Gerçekte, çoğulcu yaklaşımın temsilcileri belirli bir devlet teorisi önermediler ve aksine, devletin oluştuğu toplumsal ilişkileri ve devletin toplumsal

ilişkilerdeki rolünü belirlemeyi amaçlar. Sebep'in toplumsal ilişkiler çok yönlü çıkarlar üzerine kurulu olduğu için bu çıkarların tatmin edilmesinden sorumlu alan devlettir. Devlet, ancak sosyal grupların geçmiş ve şimdiki çıkarlarını uyumlu hale getirmeyi ve onları birbiriyle uyumlu hale getirmeyi amaçlayan değer ve ilişkilerle yaratılmıştır. Dolayısıyla devlet, liberal demokratik etik ve ilişkilerin bir ürünüdür.

Devlete yönelik çoğulcu yaklaşım, 1950'lerden itibaren araştırmacılar arasında geniş çapta tartışılmakta ve devletin hak ve görev ve faaliyetlerinin türüne göre devleti tanımlamak için üç model öne sürülmüştür: rüzgâr gülü durum modeli (weather vane state model), nötr durum modeli (neutral state model), aracı devlet modeli (broker state model). Bunu, konsensüs demokrasi modelleri olarak tanımlanabilir. Rızaya dayalı demokrasiye değer veren bir devlet, sosyal refah yönelimine sahiptir, tutarlı bir şekilde çevre koruma politikalarını uygular, nispeten az sayıda insanı hapse atar ve nadiren ölüm cezasını kullanır. Ek olarak, gelişmiş ülkelerin konsensüs demokrasisi, gelişmekte olan ülkelere cömert ekonomik yardım sağlamalıdır (Liphart, 2007, s. 291-292). Bu modeller, liberal demokrasilerde devletin rolünü tanımlar ve her modelin özelliklerini kısaca açıklamak uygun olabilir. Örnek olarak Rüzgar Göstergesi Modelinde devlet pasif bir kurumdur ve sadece kamuoyunun yönünün ve ilgisinin bir göstergesidir.

Hükümet rolleri, politikaları ve faaliyetleri toplumdaki baskı grupları tarafından tanımlanır ve yönlendirilir. Bu model içerisinde devletin sivil toplumun bir yansıması olması gerektiği anlaşılmaktadır. Tarafsız devlet modelinde, toplumdaki en aktif baskı grubunun çıkarları, devletin rol ve faaliyetlerini belirleyen kıstastır. Bu nedenle, her tarihsel dönemde, farklı toplumsal grupların çıkarları üstün gelme eğilimindedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'da, devletin işlev ve faaliyetlerinin belirlenmesinde toplumun aktif kesiminin ve güçlü baskı gruplarının katılımı baskın hale geldi. Devlet mümkün olduğunca tarafsız olacaktır. Devlet, doğru ve yanlışın düzenleyicisi veya hakemi olarak hareket edecektir. Devletin toplumsal ilişkilerde müdahaleci davranması gerekiyorsa, çatışan çıkar gruplarını uzlaştırma ve böylece toplumsal eşitliği sağlama rolünü yerine getirmesi önemlidir.

Çoğulcu yaklaşımın üçüncü bir modeli, "aracı devlet" kavramıdır. Aracı devlet modelinde toplumsal grupların ve baskı gruplarının çıkarları ve eylem seçenekleri devletin işlevlerinde belirleyici bir rol oynamaz. Fakat tersine, devlet kurumlarının ve

bunların aygıtlarının değerleri, tutumları ve tercihleri daha çok hükümet politikalarına ve faaliyetlerine gömülüdür. Devlet aracılarının (kurumlarının) toplumun isteklerini alması ve iletmesi beklenmesine rağmen, uzmanlaşmış devlet aygıtının istekleri devlet politikalarına ve faaliyetlerine sızmakta veya korunmaktadır. Weber'in yönetim modelinde, memurların faaliyetleri yerleşik usul ve kalıplara göre yürütülmeli ve kişisel çıkarların kamu işlerine ve görevlerine müdahalesi reddedilmelidir. Ancak aracı devlet modelinde bunun tersi bir durum söz konusudur.

Siyaset bilimciye göre Moğolların Ortadoğu'daki göçebelerin fikir ve kavramları çerçevesinde devleti kabul edip geliştirdikleri ve 20. yüzyılın başlarından itibaren devleti şekillendirme eğiliminin arttığı sonucuna varılabilir. Devlet kavramı ve modeli çerçevesinde oluşturulmuştur. Devletin gelişimi, 20. yüzyıldaki siyasi rejimin evrimi ve değişimlerinden sağ çıkmış ve 1992'deki yeni Anayasa değişikliği ile ülkenin çoğulcu devlet ideallerini, teorilerini ve ilkelerini içerecek şekilde şekillenmektedir.

Böylece araştırmacının bakış açısına göre devlet kavramı farklı tanımlanacak ve her tanımın devletin doğasını açıklamaya yönelik bir tutum ve ölçüt içerdiği sonucuna varılabilir. Devlet teorisinde devletin doğası, içeriği, işlevleri ve faaliyetleri birçok yönden açıklanmış ve belirli durumlarda analiz edilmiştir. Devleti, devlet ahlakını ve devleti anlama ve kabul etme düzeylerinin, tarihsel gelişim sürecinde farklılaştığı gibi, her sosyal-kültürel ortama bağlı olarak da değişebileceği keşfedilmiştir. Bir sosyal olgunun nerede, ne zaman ve hangi ortamda ortaya çıktığına ve işlev gördüğüne bağlı olarak, onu ifade etmek için kullanılan terimler farklı anlaşılır. Ancak belirtmek gerekir ki, toplumun gelişmesi ve bilginin yaygınlaşmasıyla birlikte modern devlet anlayışı, ülkelerde ortak bir anlayışın hakimiyetindedir.

2.1.1. Devlet Gücünün Dağıtım Teorisi

"Devlet" ve "devlet otoritesi" kavramları birbirinden ayrılamaz. Genellikle birbirinin yerine veya eşanlamlı olarak kullanılırlar. Devlet, ortak gücü kullanan bir öznedir, ancak ortak güç onun tezahürü, yöntemi ve mekanizmasıdır. Devletin gerçek varlığı ancak ortak otorite aracılığıyla hissedilebilir, kabul edilebilir ve anlaşılabilir. "Adil bir hukukun hüküm sürdüğü yerde, yönetim gelişecektir" fikri, Herakleitos, Sokrates, Platon, Aristoteles ve antik Roma hukukçusu ve hatip Cicero gibi antik Yunan

düşünürleri tarafından savunulmuş ve geliştirilmiştir (Yönetim akademi, 2011). Bu fikir ilk olarak eski düşünürler Platon, Aristoteles ve Polybius tarafından önerilmiştir (Lundeejantsan, 2005) ve Padua'lı Marsilius, Jean Boden, John Locke ve Immanuel Kant (Dugharjav, 2015) tarafından desteklenmiştir. Devlet gücünün dağılımı veya hükümetin bölünmesi teorisinin temeli, devlet kurumlarını ve rollerini sınırlandırma fikridir. Eski düşünürler, eski toplumun bazı katmanları arasındaki iş bölümünün gerekliliğini, çeşitli devlet kurumlarının varlığını, bunların bileşimini, amaçlarını ve işlevlerini ele almışlar ve yetkilerinin sınırlandırılmasının önemine dikkat çekmişlerdir (Yılmaz, 2002). Kronolojik sırayla güç dağılımı teorisine bakıldığında **Platon** (MÖ 427-347), farklı sınıflardan filozoflar, yöneticiler, askerler, üreticiler (zanaatkarlar) ile "birleşik tek bir organizma" olan "model toplum" un temel ilkesiyle çiftçiler arasındaki iş bölümüdür. Toplumda uygun bir iş bölümünün oluşturulması, faaliyetlerin verimliliğinin ve kalitesinin artmasının ve adaletin varlığının şartı olacaktır. Aynı şekilde, hükümet yetkilerinin uygulanması için uygun bir organizasyon olmalı ve siyasi bilgi ve deneyime sahip kişiler, hükümet işlerinin etkin bir şekilde uygulanmasının temelidir. Ancak yetkilerin nasıl dağıtılacağından bahsetmedi. Bunun yerine, devlet gücünün bir elde, kamu işlerini yönetmek için bilinçli olarak eğitilmiş ve yönetici sınıfın veya aristokrasinin çıkarlarına tam olarak hizmet edebilecek sözde "bilgili" kişiler tarafından temsil edilmesi gerektiği vurgulandı. **Aristoteles** (MÖ 384-322), herhangi bir hükümetin üç unsurunu Platon'dan daha net bir şekilde ayırdı. Devlet teşkilatının şekil ve etkinliğinin bu üç teşkilatın teşkilatına ve toplumun refahına bağlı olduğuna inanılır. Siyaset karmaşık karmaşık bir şey, birçok şeyin birleşimi ve biricik ve farklı parçalardan oluşan olgular olduğu için devlet teşkilatının biçiminin çok yönlü olduğunu açıkladı. Bu nedenle devlet teşkilatı şu şekilde tanımlanmaktadır. Birincisi, tüm özgür vatandaşlar Hukuk Danışma Teşkilatına (Halk Meclisi) ve görevlerine eşit olarak katılmalıdır. İkincisi, tam komuta yetkisine sahip bir yüksek lisans derecesi olarak kendini gösterecek olan sözde bir idari veya devlet kurumu olacaktır. Üçüncüsü, bir yargı kurumudur. Ancak Aristoteles, güç dağılımının artık anladığımız ve hayal ettiğimiz bazı unsurlarını tanımlamış olsa da güç, karşılıklı koordinasyon, karşılıklı kontrol ve dengeli hizmetin bir düzenlemesi değildi. Güç dağılımı metodolojisi açısından ilericiydi. Ancak bu, gücün dağılımına ilişkin sistematik bir kuram değildi. **Polybius'a** (M.Ö. 210-128) göre, yurttaşların özgürlük ve esenliğini sağlayan en iyi ve

uygun yönetim şekli, konsüller, senato ve halk meclisi arasındaki kuvvetler ayrılığıdır. Bunların karşılıklı olarak birbirlerini desteklerler, yardım sağlanırsa güç dengesinin kurulacağını söyledi. Devlet gücünü kullanan kurumlar birbirine destek olmak, yardımsever olmak için örgütlenmek siyasi faaliyetlerde etkilidir. Ayrıca, yönetişimin herkesin iyiliği için var olabilmesinin temel koşul olduğunu söyledi. **Konfüçyüs** (MÖ 551-479) Eski bir Çinli filozof ve politikacı, "Bir nehir, bir tekneyi yüzdürebildiği gibi döndürebilir" demişti. Bu atasözüyle "halkın, devlet gücünü birisine verdiği gibi, gerektiğinde geri alma gücüne de sahip olduğu" fikrini dile getirmiştir. Bir kişiye ya da kuruluşa verilen yetkinin mutlak olmadığı, belli bir süre içinde farklı şekilde verildiği, ayrıca izlendiği ve devredildiği anlamına geliyor. **Jean Beaudin** (1530-1596), 16. yüzyılın siyasi kaosunun üstesinden gelmek isteyen yükselen burjuvazinin konumunu ifade eden bir Fransız filozoftu. Güçlü bir merkezîyetçi devlet ideolojisine bağlıydı ve devletin egemenliğinin ülkenin sosyal hayatı ve kalkınması için önemli olduğu fikrini ortaya koydu. Devlet gücünün temel ayırt edici özelliğinin, ülkeyi ve vatandaşlarını kapsayan yasalarla sınırlandırılmamış, mutlak, birleşik, sürekli bağımsız, üstün egemen devlet gücü olduğu kabul edilmiştir. Bu asil nitelik, belirli siyasi kurumlar aracılığıyla gerçekleştirileceği için, uygun bilgi ve becerilere sahip özneleri gerektirir. Bu nedenle, belirli hükümet işlevlerini yerine getirebilecek yetkin kurumlara sahip olmak arzu edilir. **John Locke** (1632-1704), temel insan haklarının güvence altına alınması için devletin gücünün sınırlandırılması ve ayrıca belirli sınırlar içine alınması gerektiğine inanıyordu. Locke'a göre bunu sağlamanın önemli araçlarından biri, hükümet gücünün bir grup insanda toplanmasını veya gücün dağılmasını önleme mekanizmasıdır. J. Locke, yürütme erkini yasa koyuculardan ayırmanın ve yasa koyucuları kendi oluşturdukları yasalara tabi kılmamanın önemli olduğu fikrini ortaya atmıştır. Devleti yönetmenin karmaşık işini dağıtmanın fiili gerekliliği göz önüne alındığında, üç güç ayırt edildi: "yasama, yürütme ve federal". Rollerinin (toplumun refahı için yasalar oluşturmak ve bunları yerine getirmek için diğer ülkelerle ilişkilere girmek) özelliklerine uygun olarak bu kategoriyi önerdi. **Immanuel Kant** (1724-1804), insan doğası açısından, bir şiddet biçimi olarak devleti öğrenmeye çalışmanın gereksiz olduğunu savundu. İnsan seçimi doğal hukuk tarafından değil, diğer insanların çıkarları tarafından belirlendiğinden, hükümet faaliyetlerinin toplumsal uzlaşma şeklinde yürütülmesi uygundur (Tsedev, 2011). Hükümet yasama, yürütme ve yargı olarak bölünürse cumhuriyetçi, birleşirse

otoriter olur. Ademi merkezîyetçilik kavramının cumhuriyetçi yönetişimin bir özelliği olması gibi, toplum sözleşmesinin değerlerinin de siyasi alanda uygulama için bir kriter olabileceği inkâr edilemez. **Charles Louis Montesquieu** (1681-1755), devlet gücünün dağılımına ilişkin sistematik bir teori önerdi ve bu teorinin klasik versiyonunun babası olduğu söylenebilir. Fransız kraliyet idaresinde hukuk görevlisiydi, hükümet işlerinde deneyime sahipti ve hukuk teorisi hakkında kapsamlı bilgiye sahipti. Ayrıca teorik bilgisini ve pratik tecrübesini artırmak için Avrupa ülkelerine seyahat etmeyi severdi. Böylece 1729'da İngiltere'ye seyahat etmek ve siyasi sistemini yakından incelemek mümkün oldu. İngiltere anayasal monarşisinin örgütlenmesi, sorumluluk alanları ve devlet yetkili kurumlarının ilişkileri incelenmektedir. Araştırmalarının sonuçlarını 1748'de yayınlanan "Hukukun Hayati Ruhu" adlı eserinde açık bir şekilde ortaya koymuştur. İngiliz hükümetinin biçimi için bir ölçüt olarak güç dağılımına ilişkin bir teori ortaya atmış ve bunu birçok yerde ispatlamaya çalışmıştır. Montesquieu, herhangi bir ülkede devlet gücünün doğru bir şekilde kullanılması için en önemli şeyin siyasi özgürlük olduğuna inanıyordu. Siyasal özgürlük, hakların ve yükümlülüklerin yasalarca izin verildiği ve düzenlendiği şekilde kullanılmasıdır. Bu maksatla devlet erki, hiçbir şahıs veya tebaanın hürriyetini kısıtlama imkânı tanımaksızın kanunla teşkilatlanmalı ve düzenlenmelidir. Bu şekilde siyasal özgürlüğün uygulanmasına zemin hazırlanacaktır. S. Montesquieu, devlet gücünün dağılımı teorisine büyük katkıda bulunan bir bilim adamıdır. Bunu yaparken, "Yasama ve yürütme güçleri bir kişinin elinde ve tek bir kurumda toplanırsa, o zaman kral veya senato baskıcı yasaları istediği gibi onaylar ve uygular ve özgürlük ortadan kalkar. Yargı, yasama ve yürütme erklerinden ayrılmamışsa, aynı şey olur. Ancak yargı erki yasama erki ile birleşirse, yargıçlar yasa koyucuya dönüşecek ve vatandaşların hak ve özgürlükleri keyfi davranış rejimine girecektir.

Yargı yürütme ile birleşirse hakimler baskıcı hale gelir. Devletin üç erki bir kişinin elinde ise veya bunlar tek bir kurumda birleşirse, kanunları hükümet yapar, onun uygulaması, her şey mahkemede biter" dedi (Yönetim Akademi, 2011). Bu nedenle, yukarıdaki güç kolları arasındaki ilişki dengelenmelidir. Parlamento veya hükümet veya mahkemeler diğerlerinden daha fazla yetki kullanmamalı ve bunu yaparken bağımsız olarak yetkilerini kullanmalıdır (Durgun, 2001). Kontrollü ve dengeli güç dağılımı teorisi, devlet oluşumunun üçlü ilişkilerinden oluşur (Morrow, 1998). Bunu "yasama,

yürütme ve yargı" erklerinin üçlü ilişkisi ve düzenlenmesi olarak anlaşılmaktadır. S. Montesquieu (18. yüzyıl) güç dağılımı teorisinin modern bir modelini oluşturmuş ve bunu yasama, yürütme ve yargı olarak ayırmıştır (Jargal ve Sarangerel, 2012), "Güç Dağıtım Teorisi"ni klasik olarak (1689-1755) önermektedir (Yılmaz, 1997). 1789 tarihli Fransız Medeni ve İnsan Hakları Beyannamesi'nde "Hakların kullanılmasının garanti altına alınmadığı ve devlet gücünün dağıtılmadığı bir toplum, anayasasız bir toplumdur" (Lundeejantsan ve Enkhbaatar, 2000), " Demokrasi yoksa anayasacılık ve yetki dağılımı da yoktur. Güç dağılımı yoksa insan onuru ve özgürlüğü garanti altına alınmaz ve sivil toplum olgunlaşmamışsa demokrasi eksiktir" (Lundeejantsan, 2015) ...kaçınılmaz olarak zulme yol açar ve özgürlüğü yok eder. Ancak yetkiler bölündüğünde ve karşılıklı olarak dengelendiğinde hukukun üstünlüğü sağlanacak ve vatandaşlar yasa dışı faaliyetlerden ve devlet gücünün aşırı kullanımından korunacaktır. Thomas Gobas'a göre, "Yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrı ayrı belirlenerek bağımsız bir şekilde işlevlerini yerine getirmelerine izin verilmesi, aralarında bir yandan bağımsız, diğer yandan karşılıklı olarak şartlandırılmış bir ilişki yaratır. "Özgürlük, gücün parçalara bölünmesidir". Buna uygun olarak, check and balance- Kontrol ve denge kavramı, siyaset bilimine ve onun aracılığıyla siyasi kurumların güç dağılımı ilişkisine yeni girmiştir (Zülfikar, 2004). T. Jefferson "Devletin tam otoritesi, devlet kurumlarının yasal yetkilerini aşmadan birbirlerini etkin bir şekilde kontrol edebilmeleri ve birbirlerini sürdürebilmeleri için düzenlenmelidir" (Lundeejantsan, 2002). Modern demokrasiler, siyasi gücü dağıtmak için devlet sisteminde karşılıklı kontrol ve denge ilkesine dayalı bir mekanizmanın önemini kabul etmeye başladılar. Ancak, devlet erkinin her bir kolu arasında denge, denetim ve bağımsızlığı sağlama mekanizması hakkında henüz tek bir çözüm, açıklama ve görüşe ulaşamamıştır (Yönetim Akademi, araştırma raporu), Hukuk bilimi ve siyaset bilimi, devlet idaresinin biçimini belirleyen öznelerin ayrıcalıklarının sınırlandırılması ve bir kontrol sistemi oluşturulması konusunda pek çok araştırma yapmaktadır (Lundendorj, 2005). Yetki, her bilim onu farklı şekillerde tanımlar. Örneğin, felsefe tarafından tanımlanır- belirlenen hedefleri gerçekleştirme yeteneği (Russell), psikolojik teori- insanlara hükmetme zihinsel arzusu (Freud), sistem teorisi- sosyal sistemin yeteneği (Parsons) tanımlanmıştır. Devletin gücünün kaynağı halkın iradesi olmalıdır. Dolayısıyla devletin gücü, Anayasa'ya göre temsili demokrasi ilkesine göre halktan aktarılan güçtür (Lundendorj, 2005).

Sonuç olarak, güç dağılımı teorisi, Padua'lı Marsilius, Jean Bodin, John Locke ve Immanuel Kant'ın katkılarıyla Herakleitos, Sokrates, Platon, Aristoteles ve Polybius gibi eski Yunan düşünürleri tarafından önerilmiştir. S. Montesquieu, devlet gücünün dağılımı teorisine büyük katkıda bulunan bir bilim adamıdır. O yasama, yürütme ve yargı erklerinin bir kişinin elinde toplanamayacağını hatırlatarak, böylece tiranlık yaratılır, formüle edilmiştir (Urcaikh, 2009). Devletin tam otoritesi, devlet kurumlarının yasal yetkilerini aşmayacak ve karşılıklı etkin bir şekilde birbirlerini kontrol edecek şekilde düzenlenmelidir. Modern zamanlarda, demokratik ülkeler, karşılıklı denetim ve siyasi güç dengesi ilkesine dayalı mekanizmalardır. Ancak önemi bir kez anlaşıldı. Devlet erkinin her bir kolu arasında denge, kontrol ve bağımsızlığı sağlamaya yönelik mekanizmalar hakkında hâlâ bir çözüm, açıklama ve görüş bulunmamaktadır.

2.1.2. Yasama Organı Olarak Parlamento Yapısının Özellikleri

Parlamento için Latince kelime (parlamentum) bir örnektir, bir mecazdır; "konuşmak", anlamına gelir ve terim olarak "toplantıda konuşma" ve "kamusal sorun" anlamına gelmektedir. İngilizce parliament, Almanca parlament, Fransızca'da parlement, Türkçe'de Parlamento, Rusça'da парламент, Çince olarak 议会-(Yihui), Moğolca'da парламент denmektedir. Parlamentonun (parler) Fransızca'da birden fazla anlamı vardır: Konuşmak, danışmak, tartışmak (Heywood, 2001). S. Narangerel (2015) parlamentoyu "demokratik ülkelerdeki en yüksek temsilci ve yasama organının genel adı" olarak ifade etmektedir. Buna göre, belirli konuları görüşme ve istişare etme yetkisine sahip olan kuruluşa parlamento, sürece doğrudan katılma hakkına sahip olan kişiye ise milletvekili denir (Ezin, 2020). Yasama organlarının kongre, kongre, дума, federal meclis, alting vb. gibi çeşitli özel adları vardır, ancak siyasi tabirle bunlar genellikle parlamento olarak adlandırılır.

Parlamento, devlet gücünün yasama organını oluşturan ve en yüksek yasa yapma haklarına sahip organdır. Genel seçimlerle kurulması, halk adına kanunlar çıkarması ve diğer devlet kurumlarının oluşumunu ve temel faaliyetlerini denetlemesi nedeniyle devlet kurumları arasında özel bir yere sahiptir. Parlamentola bu özel konumlarını ülkelerin anayasalarında yer alan ilgili maddelerden almaktadırlar (Sanjid, 2010). Demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi fikrine ve eylemlerinden halkın temsilcilerinin sorumlu olmasına dayanır. Bu nedenle halkı temsil eden ve onların

çıkarları için çalışan yasama organı demokrasinin temel dayanağıdır (Genco, 1997) ve John Locke'un tanımladığı şekliyle parlamento "devletin en yüksek hükümetidir" ve yasama gücü parlamentoya verilmelidir (Tolya, 2012,). Dolayısıyla parlamento, halk adına yasa yapma konusunda en yüksek hakka sahip olan ve onların çıkarlarını temsil eden bir kuruluştur (Jargal ve Sarangerel, 2012). Günümüz pratiğinde, siyasetçilerin ve anayasal hukuk terimlerinin kullanımında parlamento, yasama gücü olarak tanımlanmaktadır. Şu anda, demokratik ülkelerin büyük bir çoğunluğu parlamenter hükümet sistemini benimsemişlerdir ya da farklı bir hükümet sistemine sahip olsalar da parlamentoları mutlaka bulunmaktadır (Yayman, 2016). İngiliz tarzı anayasal monarşi için Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İspanya ve İsveç örnek olarak verilebilir. Parlamenter cumhuriyetler arasında da Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, İrlanda, İtalya, Letonya, Slovakya, Slovenya, Güney Afrika ve İsviçre bulunmaktadır. Bu sistemin temel özelliği, devlet başkanı ile yürütme erki başkanının görevlerinin farklı konulara atandığı, hükümetin parlamento tarafından oluşturulduğu ve sorumlu tutulduğu demokratik kamu yönetimi biçimidir (Baş ve Özcan, 2022). Parlamento iki meclisli veya tek meclisli olabilir (Zülfikar, 2011). Parlamentonun iki odası kendi liderliğine sahip olacak ve kendi ayrı oturumları ve kuralları temelinde bağımsız olarak karar verecek ve birbirlerinin faaliyetlerine müdahale etmeyecektir. Bir kişinin aynı anda iki evin üyesi olması yasaktır. Tek meclisli parlamentolar genellikle idari olarak üniter devletlerde bulunurken, iki meclisli parlamentolar federal eyaletlerde daha yaygındır (Parlak ve Cantürk, 2020). Tek meclisli parlamentolar genellikle merkezi veya üniter bir sisteme, homojen bir nüfusa ve küçük bir nüfusa sahip ülkelerde bulunur. Bu tür ülkeler arasında Kosta Rika, Portekiz, Macaristan, İzlanda, İsveç, Slovenya, Uganda ve Yeni Zelanda bulunmaktadır. Birçok ülkede son yirmi yılda anayasal yapıda değişiklikler gibi pek çok değişiklik oldu, birçok ülke demokratik sisteme geçiş yaptı ancak nüfusu az olan ülkeler genellikle tek meclisli parlamenter sistemi tercih etmektedirler. Parlamentonun alt meclisinin üyeleri doğrudan halk tarafından seçilir, dolayısıyla daha fazla yasama yetkisine sahiptirler. Üst meclis, alt meclis tarafından çıkarılan yasaları inceler ve onaylar, bağımsız devletlerin ve federasyonun birimlerinin çıkarlarını ifade eder ve temsil eder. Parlamento toplumun çeşitli çıkarlarını ifade eder, onların görüşlerini dikkate alarak politikalar oluşturur,

toplumdaki çatışmaları düzenler, devlet bütçesini ve kanunları onaylar, devlet seçkinlerinin yerini alır ve onları işe alır ve yürütmeyi denetler (Jargal ve Sarangerel, 2012). İngiliz siyaset filozofu John Stuart Mill (1806-1873) temsili demokrasi yasama organının halkın gözü, kulağı ve sesi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre "Temsil organının amacı, hükümeti gözlemlemek ve kontrol etmektir. Eylemlerini şeffaf hale getirmek, hükümetin şüpheli olabilecek tüm eylemlerini tartışmak ve haklı çıkarmak ve hataları kınamak ve azarlamak. Aynı zamanda parlamento, yurttaşların şikayetlerini değerlendirdiği ve görüşlerini ifade ettiği bir yer olmalıdır" (Mill, 2015). Ayrıca parlamento, vatandaş ile hükümet arasında bir "sorumluluk köprüsü" görevi görürken, parlamentonun denetleme işlevi ihmal edildiğinde, hükümeti vatandaştan gizleyen bir "perde" haline gelmesi söz konusudur. Parlamento, Hâkim parlamento, özerk parlamento, sınırlı özerk parlamento, ikincil parlamento ve tamamen bağımlı parlamento olarak sınıflandırılır.

Sonuç olarak parlamento, devlet gücünün yasama organını oluşturan ve en yüksek yasa yapma haklarına sahip organdır. Şu anda, demokratik ülkelerin yarısı parlamenter örgütlenme biçimini seçmiştir. Demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi ve halkın temsilcilerinin halkı temsil etmeleri ve onların çıkarları için çalışmaları nedeniyle onların eylemlerinden sorumlu olmaları anlayışına dayanır ve yasama organının demokrasinin temel dayanağı olduğu söylenebilir.

2.1.3. Devlet Yapısının Şekli Ve Özellikleri

20. ve 21. yüzyıllarda insanlık, yeni bir siyasi sanat türü veya halihazırdaki demokratik ilişkiler, parçası olduğu kurumları şekillendirmeye çalışmaktadır. Mekanizmalar açısından eski Atina'nın klasik demokrasısından farklı olsa da halk adına ve halk adına siyasi politikaların tanımlanmasından, karar verilmesinden ve uygulanmasından sorumlu parlamenter ve hükümet kurumlarının gelişimi, bir siyasi veya liberal demokratik model yaratmıştır. Liberal demokratik bir rejimde siyasi ve toplumsal ilişkilerde aşağıdaki değerler tanınmalı ve benimsenmelidir. Bunlar arasında çoğulculuk, özgür ve doğrudan siyasi seçimler, eşitlik, hukukun üstünlüğü, hukukun üstünlüğü, toplumsal mutabakat, ortaklık, yönetimin dengeli dağılımı, örgütlenme, oy hakkı ve ifade özgürlüğü sayılabilir. Ayrıca devlet ile sivil toplum arasındaki sınırlar net bir

şekilde çizilmiştir. Bu farklılık, vatandaşların dernek kurma hakkı, sivil toplum kuruluşlarının ve ticari kuruluşların serbest bir ekonomide aktif ve bağımsız faaliyetlerinde ifade edilmektedir (Sartori. 1994. s-45). Herhangi bir siyasi rejimin belirli bir yönetim şekli ve modeli vardır. Başta devlet olmak üzere toplumdaki siyasal gücü uygulayan sistem, yöntem ve araçlar siyasal rejim olarak anlaşılmaktadır (Chimid, 2006, s-35). Bütün yetkiler tek başına kullanılırsa, otoriter rejimle monarşi, toplu sözleşmeye dayalı kararlar alınır, demokratik rejimle parlamenter hükümet kurulur. Demokratik ülkelerin siyasi sistemlerinde başkanlık veya parlamenter hükümeti seçip geliştirmesi normaldir, ancak diğer yandan bu iki yönetim biçiminin özelliklerini temsil eden karma veya yarı başkanlık hükümetinin tercih edildiği örnekler bulunmaktadır (Baş ve Özcan, 2022). Parlamenter yönetimin özelliği, seçimi kazanan siyasi gücün tek başına veya diğer siyasi güçlerle ittifak halinde bir hükümet oluşturması ve ardından hükümetin faaliyetlerinden dolayı parlamentoya karşı sorumlu olmasıdır. Batılı liberal demokrasilerin çoğu, siyasi ilişkilerinde parlamenter yönetimi benimsemiştir. Yönetim bu temel özellik ise parlamento, ana siyasi otoritelerin oluşturulmasında, faaliyetlerinin belirlenmesinde ve denetlenmesinde destekleyici bir rol oynar ve parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran parti hükümeti oluşturur ve hükümet parlamentoya karşı sorumludur. Ayrıca hükümetin parlamentoyu feshetmeyi ve yeni seçimler yapmayı teklif etme ve bunu siyasi pratiğe sokma gücü bulunmaktadır (Yayman, 2016). Evrensel, özgür, doğrudan ve demokratik seçimler sonucunda kurulan parlamento, hükümet başkanını atama ve onun önerdiği kabine üyelerini onaylama konusunda tam yetkiye sahiptir. Örneğin Moğolistan, demokratik rejime ve parlamenter hükümete sahip bir ülkedir. Bunu, Moğolistan Anayasasında aşağıdaki şekilde yasallaştırılmıştır. Buna şunlar dahildir: Moğolistan'ın Büyük Khural'ı, devlet gücünün en yüksek organıdır ve yasama yetkisi yalnızca Moğolistan'ın Büyük Khural'ına aittir (Moğolistan Anayasası, 1992). Moğolistan Başbakanı, Hükümetin yapısını ve bileşimini ve Devlet Başkanı ile istişare ederek değişiklik önerilerini Büyük Khural Devleti'ne sunacaktır (Moğolistan Anayasası, 1992). Hükümet üyeleri, Başbakanın önerisi temelinde Büyük Khural Devleti tarafından atanır (Moğolistan Anayasası, 1992).

Birçok Batı Avrupa ülkesinin, özellikle Birleşik Krallık'ın siyasi sistemi, klasik bir parlamenter hükümet modelidir. İngiliz siyasi sistemine "Westminster Modeli" denir. Aslında Westminster modeli 13. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Roskin, 2011). O

sıralarda şövalyeler ve küçük burjuvalar kraliyet sarayında bir araya toplanarak parlamento benzeri bir istişare meclisi oluşturmaktadırlar. Daha sonra 14. yüzyılda soyluların, şövalyelerin ve küçük burjuvazinin ayrı ayrı buluşabileceği Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası kurulmuştur. 1688 ihtilali sonucunda parlamentonun yetkisi genişletilmiş, kralın politika ve faaliyetlerini tartışma ve uygun düzeyde denetleme yetkisine sahip olmuştur. İngiltere’de 18. yüzyılın başından itibaren ademi merkezîyetçilik ilkesi siyasi yaşamda gerçek bir ilişki haline geldi. İngiliz toplumunda hükümetin adem-i merkezîyetçiliği ilkesi gerçek bir ilişki haline getirilirken, siyasi alandaki değişiklik ve reformlar olumlu bir etki yaratırken, İngiliz halkının davranış ve tutumu özel bir yere sahipti. Bundan yüz yıl sonra kuvvetler ayrılığı ilkesi diğer Avrupa ülkelerinin siyasi faaliyetlerine girmiş olabilir. İngiltere’de doğrudan demokratik ve serbest seçimler sonucu oluşan “House of Commons”, parlamenter yönetimin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Sınai gelişme, hızlı ekonomik büyüme, nüfus yapısındaki değişiklikler vb. gibi sosyal-ekonomik süreçler de İngiliz tutumlarını ve siyasi sürece katılımını şekillendirmiş, böylece çeşitli yönetim kurumları arasındaki ilişkinin temelini atmıştır. Parlamenter sistem tamamen İngiliz halkının istekleri doğrultusunda olduğu için parlamenter faaliyetlere aktif olarak katılmışlar ve bugüne kadar faaliyetlerin temel ilkelerini değiştirmeye çalışmamışlardır (Zülfikar, 2003 s 24-25). Parlamenter hükümet aşağıdaki temel özellikleri içermektedir:

- Parlamento seçimlerini kazanan siyasi parti veya koalisyon hükümeti kurma hakkına sahiptir. Bir siyasi parti, güç veya koalisyon tek başına seçimi kazanamazsa, diğer partiler ve siyasi güçlerle iş birliği içinde bir koalisyon hükümeti kurulacaktır. Ayrıca, hükümet oluşumunun temeli, doğrudan demokratik ve serbest seçimler sonucunda oluşan yasama organı veya parlamentodur.
- Başbakan ve hükümet üyeleri aynı anda milletvekili olabilirler. Bazı ülkeler, yürütme organı üyelerinin aynı anda milletvekilliği yapabilmelerine sınırlar (kotalar) koymaktadır. Aksi halde yönetim şube kuruluşlarının birbirini izleme sürecini ve bağımsız işleyiş mekanizmasını bozabilecek bir durum ortaya çıkabilir.
- Parlamento, hükümet başkanını (başbakan, şansölye) ve kabinesini (bazı ülkelerde bakanlar kurulu olarak bilinir) görevden alma konusunda tam yetkiye sahiptir. Hükümet başkanı ile devlet başkanının yetki ve görevleri birbirinden ayrılmıştır. Başbakan en önemli siyasi yetkilidir, ancak devlet başkanı değildir.

- Devlet başkanı, doğrudan veya dolaylı seçimler sonucunda seçilen cumhurbaşkanı ve geleneksel sistemlere sahip bazı ülkelerde (İngiltere, Avusturya, İsveç, Tayland, Japonya vb.) kraldır. Devlet başkanı, ülkenin birliğinin ifadesidir, siyasi kurumlar arasında dengeli bir ilişkinin sürdürülmesinden sorumludur ve siyasi ilişkilere ağırlıklı olarak sembolik bir şekilde katılır.
- Kabine müşterek sorumluluğu taşır. Bir başka deyişle, hükümet başkanının istifa etmesi halinde, onun oluşturduğu kabine üyelerinin yetki ve görevleri de sona erecektir.
- Hükümet, oda teşkilatı aracılığıyla faaliyetlerini yürütecek (Moğolistan Hükümeti Kanunu, 1993). Kabine hükümeti, faaliyetlerini tartışmak, politikaları belirlemek ve gerekli görürse belirli konuları tartışmak üzere parlamentoya getirmek için düzenli olarak haftalık toplantılar yapar. Milletvekilleri tarafından sorulan sorulara, ilgili bakanlığın başkanı veya bakanı cevap verir.

Parlamento, anayasanın anlamına uygun olarak toplumla ilgili ortak kararlar alma sorumluluğunu üstlenmiş olup, bunu uygulama imkânı parlamentonun yetkisindedir. Yetki yoluyla meclise gelen ve diğerlerinden korunan işlevler "yetki" olarak tanımlanırken, yetkiyi veren yapının çıkarları "yetki" olarak tanımlanır (Heywood, 2002). Parlamentonun yetkilerinin kapsamına göre de sınıflandırma yapılması mümkündür. Geniş yetkilere sahip parlamentolarda başbakanı atama ve hükümetin kurulmasını onaylama hakkını içeren ve hükümeti sorumlu tutma ve yasama yapma yetkisini paylaşmayan parlamenter hükümetler bulunmaktadır. Sınırlı yetkilere sahip parlamentoların yalnızca yasaları ve diğer kararları onaylama hakkı bulunurken ve hükümetin de bazı normlar belirleme hakkı vardır. Nispeten sınırlı yetkilere sahip parlamentolar ise daha çok federal devletlerde, federasyonlarda ve merkezi olmayan üniter devletlerde yaygındır. Bu ülkelerdeki merkezi yönetimin gücü, anayasada öngörüldüğü gibi federal ve diğer bölgesel birimlerin yetkileri ile sınırlandırılmıştır (Ölziysaikhan, 2001. s-10). Parlamenter yönetime gelince, daha önce başbakan, kabine, bakanlar gibi siyasi gücü kullanan konulardan bahsedilmişti. Sorun, bu öznelerin siyasi ilişkilere katılma biçimlerinin ve haklarının kapsamının hepsi için aynı olup olmayacağıdır. Aşağıdaki üç model, liberal demokratik ülkelerin parlamentolarında yaygın olarak kullanılmaktadır:

- 1) Kabine hükümeti veya kabine üyeleri tarafından hükümetin politikalarını ve faaliyetlerini belirlemek için oluşturulan bir organizasyon.
- 2) Başbakanın hükümeti veya hükümetin politikalarını ve faaliyetlerini belirlemek için başbakanın kabinesinin her üyesiyle etkileşimde bulunduğu bir kurum
- 3) Bakanlar veya bakanlar hükümeti, politikaları ve faaliyetleri bağımsız olarak tanımlanarak ve uygulandığı bir çalışma alanı

Örnek olarak İsrail'de hükümet kabinesine karar vermesi için geniş fırsatlar verilmiş ve yetkilerinin kapsamı genişletilmiştir. Almanya, başbakanlık veya şansölyelik hükümetine bir örnektir. Buna "Almanya'da şansölye demokrasisi" denilmektedir. Diğer bir deyişle, siyasi ilişkilerde şansölyenin yetki ve faaliyetlerinin kapsamının genişletildiği, Alman siyasi sisteminden şimdiden görülebilmektedir. Japon hükümetinin kabine bakanları nispeten bağımsız çalışanlar ve sorumlulukları altındaki konularda başbakana politika ve tavsiyeler sunmak ve onaylamak için yasal bir temel ve mekanizma sağlanır. Hükümet başkanı "firsrt among the equals" veya aynı düzeydeki bakanların birincisi statüsüne sahiptir. Aslında, başbakan diğer bakanlarla aynı statüye sahiptir, ancak onlar üzerinde üstün yetkiye sahiptir. Bakanlar hükümeti veya yukarıdaki model, siyasi pratikte temel olarak güncelliğini yitirmiştir. Parlamenter sisteme sahip bir ülkede iki siyasi görevli vardır: devlet başkanı ve hükümet başkanı. Hükümet başkanı parlamento tarafından seçilir ve parlamentoya rapor verir. Birçok Batı Avrupa parlamenter ülkesinde Anayasal Monarşi vardır (Hollanda, İspanya, Danimarka, Belçika, Büyük Britanya). Bu ülkelerde devlet başkanı, herhangi bir siyasi faaliyete sembolik olarak katılan kraldır. Parlamenter bir ülkede devlet başkanının cumhurbaşkanı olması, ülkenin cumhuriyet özelliklerini koruduğunu gösterir. Devlet başkanı doğrudan veya dolaylı olarak seçilir ve kendisine belirli siyasi haklar ve görevler verilir. Parlamenter hükümet sistemine sahip bir ülkede iki alternatif vardır: 1) cumhurbaşkanının evrensel serbest demokratik seçimlerle seçilmesi ve 2) parlamentonun seçilmesi. Modern siyaset pratiğinde, devletin gücünü kullanma hakkına sahip olan siyasi görevliye başkan denir (Longman, 1998, s-816).

Başkan (Latince kelime praesidens)- toplantının önündeki kişi (eski günlerde toplantıya başkanlık eden kişiye bu denirdi) İngilizce president; Almanca president; Fransızca president; Rusça'da президент, bir cumhuriyetin devlet başkanı anlamına gelir

(Lundeejantsan ve Ölzisaikhan, 2006). Siyaset teorisyenleri, başkanlık yönetiminin (cumhurbaşkanlığı hükümeti) temel ilkesinin, yürütme erkinin yasama erkinden Anayasa tarafından ayrılması olduğu sonucuna varmışlardır. Parlamentonun cumhurbaşkanını görevden alma veya ondan doğrudan sorumlu tutma hakkı yoktur. Batı'da etkili bir siyaset bilimci ve teorisyen olan Luphart, başkanlık sisteminin özünün, cumhurbaşkanı ile kabinesi arasındaki ikili ilişkinin veya gücün tekrarlanmasının ortadan kaldırılması olduğu sonucuna vardı. Başka bir deyişle, "tek adam özerkliği" çalışır (Tom Bottomore, 1984, s-34). Cumhurbaşkanlığı rejimi şu özellikleri korumuştur:

- Yasama ve yürütme yetkilerini kullanan siyasi kurumlar ayrı ayrı seçilecektir. Anayasa, her ikisinin de hak ve görevlerinin kapsamını açıkça tanımlar.
- Yasama organı ve yürütme organı çalışanlarının yetki ve görevlerinde örtüşme yoktur.
- Yürütme, faaliyetlerini yasama organına bildirebilse de faaliyetleriyle bağlantılı olarak doğabilecek sorunlardan siyasi olarak sorumlu değildir. Hükümeti görevden alma yetkisi parlamentoya veya meclise verilmemiştir (Cumhurbaşkanının görevden alınması dışındaki davalarda sorumsuzluk ilkesi geçerlidir).
- Hükümetin parlamentonun feshedilmesini teklif etme veya faaliyetlerini veto etme hakkı yoktur.
- Yürütme hükümetinin gücü başkanda toplanmıştır- hükümet üyeleri veya bakanlar, cumhurbaşkanının gündemini ve faaliyetlerini tavsiye etme, destekleme, yardım etme ve uygulama rolüne katılacaklardır.
- Cumhurbaşkanı aynı zamanda devletin ve hükümetin başıdır. Başka bir deyişle, cumhurbaşkanı, devlet veya hükümet başkanı olarak her türlü dış ve iç siyasi ilişkiye katılır.

Latin Amerika ülkelerinin çoğu, siyasi sistemlerine başkanlık kuralını getirdi ve başkanlık yönetiminin klasik örneği Amerika Birleşik Devletleri'dir. Amerika Birleşik Devletleri başkanı, evrensel özgür demokratik seçimler sonucunda oluşturulan bir seçim kurulu tarafından 4 yıllık bir dönem için seçilir. 1951'de Anayasa'da yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının iki kez yeniden seçilebilmesi sağlandı. Kongre cumhurbaşkanı görevden alamaz, cumhurbaşkanı da kongreyi feshedemez. Ancak başkanın ciddi bir

suç işlediği, hükümetin faaliyetlerini yönetemediği veya düzgün bir şekilde organize edemediği ve siyasi bir krize neden olduğu tespit edildiğinde, Kongre onu yargılama (suçlamak için- to impeach) konusunda tam yetkiye sahiptir.

Amerikan Cumhurbaşkanı, dış ve iç siyasi ilişkilerde son derece saygın ve güçlü bir özne olarak görünse de faaliyetlerini kontrol eden ve sınırlayan düzenlemeler de var. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, silahlı kuvvetler başkomutanının yetki ve görevlerini kullanır, ancak savaş ilan etme hakkı Kongre'ye aittir (Hague ve Martin, 2001). Hükümet kabinesinin üyelerini bağımsız olarak seçme hakkına sahiptir, ancak bunlar Senato tarafından onaylanır ve onaylanır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, Kongre tarafından kabul edilen yasaları reddetme yetkisine sahiptir, ancak Kongre, üyelerinin çoğunluğu tarafından yasayı yeniden yürürlüğe koyma yetkisine sahiptir.

Siyaset bilimciler, bir başkanlık siyasi sistemindeki güç dengesinin, fırsatların optimal dağılımıyla sonuçlandığı sonucuna varırlar. Tek kelimeyle, parlamento ile cumhurbaşkanı arasındaki karşılıklı denetim ilkesi etkin bir şekilde çalışmaktadır. Öte yandan, her ikisi de bağımsız olarak çalışır. Cumhurbaşkanlığı ülkesinde siyasetçilerin yasama ve yürütme erklerinde aynı anda görev yapması kanunen yasaklanmıştır. Başka bir deyişle, araştırmacılar, liberal demokratik bir rejimdeki en uygun güç dağılımının, başkanlık hükümetine sahip bir siyasi sistemde görülebileceğine inanıyor. Ancak, devletin ve hükümetin yüksek yetkilerini kullanan başkanın kişisel özellikleri, belli bir dönemde ülkedeki siyasi süreç ve fiili ilişkiler, yetki dağılımının demokratik olup olmayacağını belirlemektedir. Örneğin, Türkmenistan, Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsız bir ülke haline geldi ve model olarak başkanlık siyasi sistemini seçti ve şimdi 15. yılını kutluyor. Ancak geçmişte, klasik güç dağılımı ilkesi bu ülkede olgunlaşmadı ve siyasi fanatizmin tüm alanlarında tek bir kişinin (ulusal lider, Cumhurbaşkanı Türkmen baş) tekelleştirilmesine yönelik siyasi uygulama olgunlaştı. Ardından sosyal-ekonomik ilişkileri ve buna bağlı siyasi kültürü kabul etme eğilimi var. Teorik olarak, demokratik geçişler, siyasi kurumlar arasında dengeli bir güç dağılımına sahip olmalıdır, ancak Orta Asya'nın bağımsız, başkanlık yönetimle, yeni kurulan ve yeni kurulan demokrasilerde, bazı kitaplarda da belirtildiği gibi, otoriter ve cumhurbaşkanlığı yönetim biçimleri ortaya çıkıyor. Cumhurbaşkanı, diğer siyasi kurumlarla koordineli çalışabilir, meclis kürsüsünden ve medya aracılığıyla halka mesajlar iletebilir, politikaları ve faaliyetleri hakkında farkındalık yaratabilir, siyasi itibarını yükseltebilir

ve vatandaşların desteğini kazanabilir. Faaliyetleri arasında parlamento ve her iki toplumun da desteğine bağlıdır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri başkanı, başlattığı yasa tasarılarına destek alabilmek için Kongre'deki partisinin ve muhalefetin temsilcileriyle koordineli çalışabilmelidir. Yurt içi siyasi itibar ve derecelendirme zayıfsa, yurt dışı itibarını artırmak için uluslararası ilişkilere aktif olarak katılarak iç siyasi itibarı geri kazanma mekanizması kullanılır. Öte yandan, parlamenter siyasal sistemde, yürütme yetkisini kullanan özne ve kurumlar, kaderi parlamentodan aldıkları desteğin düzeyine bağlı olan ilişkiler geliştirirler.

Cumhurbaşkanlığı ve parlamenter hükümetler, siyasi sistemin münhasır veya karıştırılmamış (püre) biçimleridir ve bazı ülkeler bu iki hükümet biçiminin özelliklerini korumuş veya siyasi ilişkilerde yarı başkanlık sistemi geliştirmiştir. Yarı-cumhurbaşkanlık hükümetinin klasik örneği, şüphesiz, 1958'de yeni Anayasa ile kurulan Beşinci Fransa Cumhuriyeti'nin hükümet sistemidir. Fransa'da, halkın özgür seçimlerle seçtiği cumhurbaşkanı kurumunun yanı sıra, parlamentoya rapor vermekle yükümlü bir başbakan ve onun başkanlığında bir hükümet var. Cumhurbaşkanı, silahlı kuvvetlerin başkomutanı olma, hükümet başkanını atama, Bakanlar Kuruluna başkanlık etme ve bazı siyasi görevlileri atama hakkına sahiptir. Cumhurbaşkanı, başbakanı atar ve onun önerisine göre diğer hükümet bakanlarını atar. Aynı zamanda, Başbakan Ulusal Meclis'e rapor verir. Cumhurbaşkanı ve başbakan, devletin idari faaliyetlerini birlikte yürütürler ve siyasi süreç ve faaliyetlerde farklı hak ve sorumluluklara sahiptirler (Zülfikar, 2004, s.56). Bütün bunlardan yola çıkarak, Fransız hükümetinin iki başlı olduğu görülüyor. Cumhurbaşkanı esas olarak dış siyasi ilişkiler ve politika uygulamasıyla ilgilenirken, başbakan ülkenin iç siyasi ilişkilerinde baskın bir role sahiptir. Sadece Avrupa Birliği ile ilişkilerde, cumhurbaşkanı ve başbakanın birlikte yer alması gerekiyor. Çünkü bir yandan Avrupa Birliği ile ilişki dış siyasi bir süreç olarak anlaşılırken diğer yandan iç ekonomik ilişkinin belirlenmesinde hayati önem taşıyor ki bu da başbakanın katılması için yeterli bir sebep.

Yarı başkanlık rejimine sahip bir ülkede, cumhurbaşkanı ile başbakan arasındaki faaliyetlerin karşılıklı istişare ve anlayışla koordinasyonu, istikrarlı siyasi ilişkilerin gelişmesi için elverişli bir zemindir. Bu iki siyasi özne aynı siyasi partiyi veya gücü temsil ettiğinde birbiriyle uyum içinde çalışmak mümkündür. Ancak, farklı siyasi partiler ve güçler temsil edildiğinde, anlaşmazlıklar ortaya çıkıyor ve farklı politika ve

uygulama seçenekleri seçiliyor. Başbakan olarak cumhurbaşkanı ile eşgüdüm sağlamak ve ortak faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak için önce inisiyatif alması gerekiyor. Çünkü Cumhurbaşkanı'nın politikaları ile partisinin Meclis'teki temsilinin uyumlaştırılmasından ve iki kurumun uzlaşmaya varılmasından sorumludur (<http://www.gov.fr>, 2022).

Fransa başbakanı, herhangi bir ülkenin siyasi ilişkilerinde olduğu gibi, merkezi hükümet kurumlarının faaliyetlerini yönlendirme ve yönlendirme yetkisine sahiptir. Önemli siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların çözülmesi için cumhurbaşkanından ve meclisten kabineye özel haklar ve görevler verilmesini istedi ve kabinenin faaliyetlerinin aktif olmasına özen gösterdi (Zülfikar, 2004, s.80). Parlamenter hükümetin başkanı siyasi sürece sembolik olarak katılırken, yarı başkanlık hükümetinde cumhurbaşkanı ülke içindeki siyasi ve dış ilişkilere aktif olarak katılır ve hükümeti ve parlamentoyu eylemlerinden sorumlu tutma hakkına sahiptir. Yarı-cumhurbaşkanlığı tercih eden bir diğer ülke de Finlandiya. Finlandiya, Rusya ile karmaşık ilişkisini yönetmek için yarı başkanlık sistemini seçti. Orta Avrupa'nın komünizm sonrası devletleri, yarı başkanlık hükümetinin Avrupa Birliği ile istikrarlı ilişkilerle verimli çalışacağı inancına dayalı bir siyasi sistemi benimsedi. Bununla birlikte, tamamen parlamenter veya başkanlık hükümeti seçmenin temeli nedir? Eğer bir ülke federal devlet özelliğini koruyorsa başkanlık sistemini tercih etmesi daha uygundur. Başkanın rolü, Birliğe üye devletlere birleşik bir politika ve liderlik sağlamada özellikle önemlidir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu vb. Aynı zamanda, geniş bir toprak parçasına ve birçok etnik gruba sahip bir ülkede başkanlık yönetimi etkili bir şekilde çalışmaktadır. Örneğin Kazakistan, Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsız bir ülke olduktan sonra başkanlık yönetimini seçti. Bunun sebebi 1) Sovyetler Birliği'nden miras kalan tarihi siyasi deneyim, 2) toprakların geniş olması, idari birimlerin çok hantal ve kötü organize edilmiş olması, 3) Stalin'in iskân politikasının bir sonucu olarak veya 1930'lardan beri göçün sonucu olarak ülkeyi 100 ulusal temsilci oluşturdu. Bu nedenle, birçok ulusun idari konumu ve temsili için birleşik bir siyasi liderlik sağlamak amacıyla başkanlık sistemi seçilmiştir. Ortak karar alma ve ortak sorumluluk mekanizmasının, hükümet biçimini başkanlık hükümet biçiminden daha demokratik hale getirdiği düşünülmektedir.

Tablo 2 Kamu Yönetimi biçimlerinin temel özellikleri

№	Temel özellik	Parlamento Cumhuriyet	Başkanlık Cumhuriyeti	Yarı Başkanlık Cumhuriyeti
1	Devlet başkanının seçilmesine ilişkin prosedür	Parlamento	Genel seçime göre	Genel seçime göre
2	Hükümeti kim oluşturuyor?	Parlamento	Cumhurbaşkanı	Parlamento (cumhurbaşkanı da katılacak)
3	Hükümeti kim yönetiyor?	Başbakan	Cumhurbaşkanı	Başbakan
4	Hükümet kime karşı sorumludur?	Parlamento	Cumhurbaşkanı	Parlamento (cumhurbaşkanı da katılacak)
5	Parlamentonun hükümeti görevden alma yetkisi tamdır	Evet	Hayır	Evet
6	Cumhurbaşkanının parlamentoyu feshetme hakkı var mı?	Evet	Hayır	Evet (çoğu ülkede)
7	Cumhurbaşkanının hükümeti görevden alma yetkisi var mı?	Hayır	Bakanlar görevden alınacak	Evet (çoğu ülkede)
8	Bir hükümet üyesinin aynı zamanda milletvekili olması mümkün müdür?	Evet ⁵	Hayır	Mümkün (bazı ülkelerde)

Kaynak: Enkhbaatar, "Moğolistan'da kamu yönetimi biçiminin sorunları", "Yönetim teorisi ve uygulamasının sorunları", araştırma makalesi, Ulanbator, 2018.

Öte yandan, parlamenter sistemi Avrupa'da, başkanlık sistemini Amerika'da ve yarı başkanlık sistemini Fransa'da modelleyen ülkeler daha çok tercih edilmektedir. Bu üç yönetim biçiminin her ikisi de siyasal kurumların yapısını, işlevlerini ve ilişkilerini liberal demokratik bir rejimin değerleri çerçevesinde yönetme ilkelerini siyasal ilişkilerin temeli haline getirir.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Parlamenter Cumhuriyet'te Cumhurbaşkanı ile Parlamento arasında büyük bir korelasyon olduğu görülmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyeti'nde parlamento ve cumhurbaşkanı birbirine bağımlı değildir veya kontrol ve nüfuz imkânı çok azdır. Ayrıca, başkanlık ve yarı başkanlık cumhuriyetlerinde, devlet başkanı genel oyla veya kamu çıkarını temsil eden⁶ bir temsilci tarafından seçilir. Ancak Parlamenter Cumhuriyet statüsüne rağmen Moğolistan'ın cumhurbaşkanı kamu çıkarını temsil eder ve parlamento tarafından onaylanır. Dolayısıyla bu üç yönetim biçiminden birinin seçilmesi ve siyasi sistemde

⁵ Parlamenter cumhuriyette başbakan ve hükümet üyelerinin aynı anda parlamento üyesi olmalarına izin verilir. Ancak bu iki görevin birleştirilmesini yasaklayan bazı (kota) kısıtlamalar veya düzenlemeler getirilmektedir.

⁶ XIII yüzyılda İtalyan filozof Thomas Aquinas, "yasaların ve hükümetin amacının 'kamu yararına' hizmet etmek olduğunu" tanımladı. "hem Kamu refahı hem kamu çıkarını temsil etmek" kelimesi yavaş yavaş "kamu yararı" haline geldi ve Latince "bonum commune" kelimesine eşdeğer oldu (Ulusal Hukuk Enstitüsü, 2019).

oluşumu ülkenin tarihsel bir özellikli, fiili sosyal-ekonomik-politik durum, modern, siyaset, toplumun popüler kültürüne bağlıdır.

3. BÖLÜM

MOĞOLİSTAN VE TÜRKİYE CUMHURBAŞKANLIĞI MAKAMININ KARŞILAŞTIRILMASI

Tezin bu bölümünde şimdiye kadar elde edilen veriler ışığında Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapıları özellikle yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişkiler bağlamında incelenecektir. Bir başka ifadeyle parlamenter sistemde yürütme erkinin ortağı olan cumhurbaşkanı ile yasama erkinin tek kullanıcısı olan parlamentonun görev, yetki ve sorumlulukları hakkında detaylı bir değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirmenin ardından tezin asıl ulaşmayı amaçladığı nokta olan bu iki ülke cumhurbaşkanlarının parlamentoyla ilişkilerindeki konuları değerlendirilecek ve karşılaştırılacaktır. Ancak öncelikle Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki devlete haiz özelliklerin daha iyi anlaşılabilmesi için bu iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişimine değinmek faydalı olacaktır.

3.1. MOĞOLİSTAN VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Moğolistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler kadim tarih ve kültürel değerlere dayanmaktadır. Eski Türkler, günümüz Moğolistan topraklarında 6.-8. yüzyıllarda yaşadılar ve tarihi eserleri bugün hala korunuyor. Orta Asya tarih sahnesinde Türkler ve Moğollar binlerce yıldır yan yana yaşamış ve bazen bir arada yaşamışlardır. Uyumlu bir dostluk ve bazen mücadele etme geçmişleri var. Bu iki halkın dilsel kökenlerinin çok yakın olduğu uzun zamandır biliniyor. Orta Asya'da tarihin çok erken dönemlerinde başlayan birleşme süreci son yüzyıla kadar devam etmiştir. Onu tanımlayan iki ilişkinin altı çizilebilir: Siyasi bir ilişki ve kültürel bir ilişki. Siyasi ilişkiler, savaş ve barış konularını ve toprak mücadelelerini içerir. Kültürel bağlar ise yıllarca birlikte yaşamının sonucu olan benzer yaşam tarzlarını içerir. Bununla birlikte, bazı Türk boylarının davranışlarındaki farklılıklar, 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Orta Asya'ya değil, Batı Asya'ya göç etmelerinin bir sonucudur. Bunun örnekleri Türk

kökenli Kıpçaklar, Uygurlar ve Kırgızlardır. Erken ilişkilerin bu genel kavramları, Cengiz Han'dan önce Moğol ve Türk kabileleri arasındaki ilişkilere atıfta bulunur. Moğolistan ve Türkiye arasındaki çok taraflı iş birliğinin son yirmi yılda hızla gelişmesiyle bağlantılı olarak, üzerinde çalışılması ve çözülmesi gereken konular hala ortaya çıkmaktadır. Başarıların ve deneyimlerin incelenmesi, uluslararası çalışmalar alanında önemli teorik ve pratik öneme sahiptir.

Moğolistan, 24 Haziran 1969'da Türkiye Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler kurdu. Sonuç olarak, Türkiye 1996 yılında Ulan Batur'daki büyükelçiliklerini, Moğolistan ise 1997'de Ankara'daki büyükelçiliklerini açmıştır. 1992 yılından itibaren Moğolistan ile Türkiye arasında tarih ve kültür alanında iş birliği hızla gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda Moğol ve Türk devlet kuruluşlarının kapasitelerinin güçlendirilmesi açısından bilgi ve deneyim paylaşımı her zaman önemli olmuştur. Moğolistan, Türkiye için çok önemli bir tarihi öneme sahiptir. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler 54 yıllık diplomatik ilişkilerle sınırlı değildir. Moğol ve Türk eyaletleri, MÖ 3. yüzyılda kurulan Hun hanedanının bir parçasıydı. Çağımızın 48. yılında Hun hanedanı güney ve kuzey olarak ikiye ayrılmış ve MS 93 yılında yıkılmıştır. Kuzey Hun lideri Küçük Şanyu batıya, Türk eyaletlerine göç etmişlerdir. 445 yılında Tuna Nehri kıyısında Attila liderliğinde güçlü bir Hun devleti kurmuşlardır. Moğolistan'daki diğer Türk eyaletleri de güçlendi ve kendi devletlerini kurmuşlardır. Moğol ovalarında bu tarihe tanıklık eden 200'e yakın tarihi ve kültürel eser, anıt, insan taşı, yazıt ve mezar bulunmaktadır. Atalarından kalan bu tarihi eseri görmek Moğolistan'a ayak basan her Türk için önemlidir.

İki ülke arasındaki kadim geleneksel ilişkilere ilişkin Moğol araştırmacılara göre, bu iki ülke insanların dünya mirasına ve medeniyetine büyük katkıları olduğu tartışılmaz. Moğol kültürü, binlerce yıllık tarihi ilişkiler nedeniyle İslam öncesi Türk kültürüne çok benzemektedir. Dolayısıyla Moğolistan'da yapılan çalışmaların o dönemin Türk kültürünün araştırılmasında yol gösterici olacağı açıktır. Ayrıca günümüz Moğolistan topraklarında yaşayan Türki etnik grupların hala geleneklerini sürdürmeleri araştırmacılar için önemlidir. Moğolistan'ın Batı Eyaletinde yaşayan Kazaklar, Bayan-Ögii, Hovd, Ulaanbaatar, Darkhan ve Erdenet'te yaşayan Tuvaklar, ayrıca Khuvsgul Eyaletinin Tsagaanuur Sum'un kuzey taygasında yaşayan Tsaatanglar ve çoğunlukla Moğolistan'da yaşayan Pelikanlar Uvs Eyaletinin Tarialan Sum'u, Türk etnik gruplarıdır.

Sonuç olarak, binlerce yıllık tarihi ilişkilerin sonucu oluşan kültürel mirasın iki ülke halkları arasındaki iş birliğinin temeli ve geleceğin rehberi olduğu kaydedilmiştir. Özellikle eğitim ve kültür alanındaki geleneksel ilişkiler son yıllarda hızla gelişmektedir. Öte yandan Moğol ve Türk halkları birbirlerinin tarih, kültür ve geleneklerini incelemeye daha çok ilgi duymaktadırlar.

Eğitim alanında, 29 Mayıs 1992 tarihli Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İş birliği Anlaşması çerçevesinde Türkiye'de ilk Moğol öğrenciler yükseköğrenim görmeye başlamışlardır. Bu kapsamda Türkiye'de üniversite hayatını tamamlayarak üniversite mezunu olan Moğol öğrencilerin sayısı yaklaşık 3 bine yükselmiştir (ytb.gov.tr, 2023).

3.2. MOĞOLİSTAN VE TÜRKİYE'NİN DEVLET YAPILARI

Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti aralarında benzerlikler bulunan köklü tarihlerine rağmen 20. yüzyılın başlarından itibaren farklı devlet oluşumları yaşamışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardına savaşın kazananı devletler tarafından Anadolu'nun işgal edilmesine karşı başlatılan halk direnişi Osmanlı Devleti'nin yerini Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bırakmasıyla sonuçlanmıştır. Günümüz Moğolistan topraklarında ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin etkisiyle sosyalist bir devlet olan Moğolistan Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti devleti kuruluşundan bu yana parlamenter hükümet sistemini benimsemiştir. Devletin ilk yıllarında iki kez çok partili hayata geçiş denemesi yapılmış olsa da Cumhuriyet Halk Fırkası 1950 yılına kadar tek siyasi parti olarak iktidarda kalmıştır. 1950 yılında yapılan genel seçimle birlikte Türk siyasal hayatında ilk kez birden fazla siyasi parti seçime girmiş ve iktidar Demokrat Parti'ye geçmiştir. 1960 yılındaki askeri müdahale sonrasında parlamentonun yanına bir de Cumhuriyet Senatosu eklenmiştir. 1980 yılındaki askeri darbeye kadar bu iki meclisli yapı varlığını sürdürmüştür. 1980-1983 yılları arasında askeri yönetim iktidarda kalmış 1983 yılındaki genel seçimlerin ardından hükümet yine sivil siyasetçilere bırakılmıştır. Tüm bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti Devleti parlamenter sistemden vazgeçmemiştir. 2018 yılındaki referandumun ardından Türkiye Cumhuriyeti'nde "Türk tipi" de denilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş yapılmıştır.

Moğolistan Halk Cumhuriyeti ise 1990 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bu devletin doğrudan ya da dolaylı olarak etkisi altında yaşayan diğer devletler gibi bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu yapılanma sürecinin bir sonucu olarak 1992 yılında demokratik yapıda bir Moğolistan Devleti kurulmuştur. Moğolistan, anayasası, yasama, yürütme ve yargı eklerinin varlığı, demokratik seçimlere önem vermesiyle dünyadaki birçok ülkeyle benzer devlet niteliklerini bünyesinde barındırmaya başlamıştır.

Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde cumhurbaşkanlarının konumlarının karşılaştırılabilmesi için öncelikle bu iki ülkenin devlet yapılarının incelenmesi gerekmektedir.

3.2.1. Moğolistan'ın Devlet Yapısı

Moğolistan örneğinde, devlet gücü "yönetişim ayrılığı" teorisine göre dağıtıldı (Lundeejantsan ve Enkhbaatar, 2007). Orta Asya'nın komünizm sonrası ülkeleri arasında parlamenter sistemi seçen tek ülke Moğolistan'dır. 1992'de Moğolistan yeni bir Anayasa kavramını kabul ettiğinde, demokrasi gerçek anlamıyla uygulanmış, insan hak ve özgürlükleri güvence altına alınmış ve devlet yetkileri doğru bir şekilde dağıtılmıştır. O zamandan beri Moğolistan, sürekli olarak parlamenter teşkilat biçimini seçmiş, Anayasa'da onaylamış ve tek meclisli, 76 üyeli, Daimi bir parlamento kurmuştur (Ölziysaikhan, 2008). Anayasa yasama, yürütme ve yargı yetkilerini tahsis eder, en yüksek yasama organı Ulusal Kongredir, en yüksek yürütme organı Hükümettir, suçluluk konusunda nihai karar vermek üzere Yargıtay'ı kuran bu yetkiler, birbirlerinin davalarına müdahale etmeyerek, faaliyetlerinin bağımsız ve karşılıklı olarak birbirini denetlemesi için yasal dayanak sağlamıştır (Lundeejantsan ve Enkhbaatar, 2007). Yeni anayasada beyan edildiği gibi devlet güç dengesi sağlanır, halkın ortak hak ve çıkarları korunur, devletin direği parlamentodur ve bu organ Büyük Khural Devletidir (Lundeejantsan, 2014).

Yeni Anayasa'ya göre Moğolistan, demokratik rejime ve parlamenter sisteme sahip bir ülkedir. Moğolistan Anayasasında aşağıdaki şekilde yasallaştırılmıştır. Buna şunlar dahildir: Moğolistan'ın Büyük Khural'ı, devlet gücünün en yüksek organıdır ve yasama yetkisi yalnızca Devletin Büyük Khural'ına aittir (Moğolistan Anayasası, 1992).

Moğolistan Başbakanı, Hükümetin yapısını ve bileşimini ve Devlet Başkanı ile istişare ederek değişiklik önerilerini Büyük Khural Devletine sunmakla yükümlüdür (Moğolistan Anayasası, 1992). Hükümet üyeleri, Başbakanın sunumu temelinde Büyük Khural Devleti tarafından atanacak (Moğolistan Anayasası, 1992). Parlamento tarafından kullanılan bu yetkiler, yasama kurumundan yürütme erki kurumunu doğurur. Hükümet kurmanın temel koşulları, parlamento seçimleri sonucunda parlamentonun yapısına bağlı olan klasik Batı parlamenter devletinin özelliklerini tam olarak yansıtmaktadır.

Moğolistan Anayasası'nda Moğolistan'ın devlet teşkilatı, Moğolistan Büyük Khural'ı, Moğolistan Hükümeti, Moğolistan Devlet Başkanı ve Yargı'yı kapsamaktadır. Anayasa bu kurumların hukuki dayanaklarını belirlemektedir. Anayasa çerçevesinde ve uygulanmasına esas olarak, Devlet teşkilatının sistem, yetki ve oluşumuna ilişkin Anayasa hükümlerini daha ayrıntılı olarak tanımlayan kanunlar uygulanır. Büyük Khural Devletinin yetkileri, teşkilat yapısı ve oluşumu, Büyük Khural Devleti üyelerinin yetkileri ve dokunulmazlıkları, yetkilerinin teminatı ve Büyük Khural Devletinin faaliyetlerine ilişkin diğer ilişkiler Kanunla düzenlenir. "Moğol Devleti Büyük Khural Üzerine", Birleşik Devlet Büyük Khural, kalıcı, alt ve ad hoc komitelerin toplantılarının organizasyonu, yasaların tartışılması, Büyük Khural Devletinin diğer karar taslakları, belirli konular, oylama ve karar- yapma prosedürleri "Moğolistan Büyük Khural Devleti'nin Oturum Düzeni Hakkında Kanun" ile ve seçimlerin düzenlenmesi ve yürütülmesine ilişkin Devlet Büyük Khural İlişkileri "Moğolistan Büyük Khural Seçimleri Hakkında Kanun" ile düzenlenir. Devlet başkanının kurumu veya cumhurbaşkanının yetkilerinin ve dokunulmazlığının tesisi ve uygulanmasına ilişkin ilişkiler ile seçimlerin düzenlenmesi ve yürütülmesine ilişkin ilişkiler "Moğolistan Cumhurbaşkanı Hakkında" kanunla düzenlenir. Moğolistan Devlet Başkanının Seçimine Dair Kanun, görev, yetki, yapı, oluşum, iş organizasyonu ve Hükümet dışındaki kuruluşlarla etkileşim usullerinin kurulması ve düzenlenmesine ilişkin ilişkiler, Moğolistan Devlet Başkanı Kanunu ile düzenlenir. Ayrıca Moğolistan Devlet Başkanı, Devlet Başkanı Büyük Khural, üyeler, Başbakan, Hükümet üyesi, Devlet Yüksek Mahkemesi Başkanı, Devlet Başsavcısının "Anayasanın Değiştirilmesine Dair Kanun" ile Anayasa'yı ihlal edip etmediği konusu da ele alındı. Moğolistan Anayasası" ile Moğolistan Devlet Başkanı, Devlet Başkanı Büyük Hural ve Başbakan, Moğolistan

Milli Güvenlik Kurulu Kanunu ile düzenlenen Milli Güvenlik Kurulu'nun sırasıyla üyeleridir.

3.2.1.1. Moğolistan'ın Büyük Khuralı

Anayasa'nın 20. maddesinde belirtildiği gibi "Moğolistan'ın Büyük Khuralı devletin en yüksek organıdır ve yasama yetkisi yalnızca Parlamento'ya aittir" (Moğolistan Anayasası, 1992). Moğolistan'daki yasama enstitüsünün gelişiminin nasıl gerçekleştiğini ele almak da konunun bütünlüğü açısından oldukça önemlidir. 1924 tarihli Moğolistan'ın ilk Anayasasında: Devletin en yüksek otoritesi Devlet Büyük Khural'dır. Bunun yanı sıra Devlet Küçük Khuralı, Devlet Meclisi ve hükümet liderlerinin Devlet Büyük Khuralı'nda hazır bulunmaları şart koşulmuştur. Devletin üstün gücünün birkaç kurum arasında toplandığı bu sistem uzun süre devam etmiş ve 1940 Anayasasına da yansımıştır. 1940 Anayasası: Moğol Halk Cumhuriyeti'nin en yüksek hükümet organı Devlet İkh Khural'dır. Millet Meclisi 3 yılda bir toplanır. Büyük Khural Devleti'nin görev yapmadığı zamanlarda devletin en yüksek otoritesi Devlet Aşağı Khuralı'dır. Eyalet Meclisinin oturumu yılda bir kez yapılır. Devlet Meclisi'nin toplanmadığı zamanlarda ise devletin en yüksek yetkilisinin, Devlet Meclisi'nin kendi içinden seçilen başkanı olduğu ifade edilmiştir. Buradan da görüleceği üzere, devletin üstün gücü, bir takım kalıcı ve kalıcı olmayan kurumlarda paralellik göstermektedir. Bu özelliği ile o dönemin yasama kurumunun, Sovyetler Birliği'nin devlet iktidar örgütlenmesi pratiğine dayanan Sovyet tarzı bir parlamento olduğuna inanılmaktadır.

1960 yılında kabul edilen Moğolistan Anayasası'na göre, devlet erkinin en yüksek kurumunun adı Halkın Büyük Khural'ı olarak değiştirilmiştir. 1960 Anayasası'nın 19. Maddesi, "Moğol Halk Cumhuriyeti'nde yalnızca Moğol Halk Cumhuriyeti Halk Meclisi'nin kanun çıkarma yetkisine sahip olduğunu" belirtmektedir. Buna ek olarak madde 33, "Halkın Büyük Khural'ının Başkanları, Büyük Halkın Büyük Khural'ının toplanmadığı zamanlarda devlet gücünü elinde tutan en yüksek organdır. Bu nedenle, Devlet Büyük Khural'ın ilgili liderlerini ve Halkın Büyük Khural'ını kalıcı bir parlamenter teşkilat olarak düşünmek için yeterli neden bulunmamaktadır. Yasama organı daimi olmayan bir işleve sahip olduğu için liderleri, parlamentonun görevlerini onlar adına yerine getiren yapılardır. Modern bir kalıcı parlamento ile doğrudan eşitlenemez. Bunları ilk parlamento biçimi olarak kabul etmek için bir neden var, ancak

tarih, tek partinin yönetimi altında ve yürütmenin etkisi altında bir gelenek haline geldiğini gösteriyor (Ochirbat, 2001).

Mayıs 1990'da kabul edilen Anayasa Değişikliği Hakkında Kanun'a göre: "Devlet gücünün temsilcilerinin en yüksek organının Halkın Büyük Khural⁷'ı ve en yüksek yasama organının Eyalet Aşağı Khural olduğu" belirtiliyor. Moğolistan'ın çok partili temsile sahip ilk Daimi parlamentosu, Anayasa dışındaki yasaları onaylama hakkına sahipti. Moğolistan'ın yeni Anayasası, Moğol Halk Cumhuriyeti 12. Halk Kongresi'nin ikinci oturumunda görüşülerek kabul edilmiştir. 13 Ocak 1992'de onaylanan Anayasa'ya göre, Moğolistan'da ilk kez, tüm halk tarafından seçilen, istek ve çıkarlarını ifade eden, tek yasama yetkilerini kullanan, dünya standartlarına eşdeğer bir Parlamento-Devlet Büyük Khural kurulmuştur. 1990 yılında kurulan Daimi parlamento, halk tarafından değil halk tarafından seçilen temsili bir organdır, yani Büyük Khural Devleti'nden farklı olarak Halkın Büyük Khural'ı tarafından seçilir⁸. Yani kalıcı bir parlamentonun temelleri 1990 yılında atılmıştır.

Parlamento, yasama yetkisini kullanan, halk tarafından seçimler yoluyla kurulan ve kolektif olarak çalışan, halkın merkezi bir temsil organıdır. Parlamento halkın en yüksek otoritesi olduğundan, sadece yasama yapmakla kalmaz, aynı zamanda hükümetin her organının oluşumuna katılır, devletin dış ve iç politikalarını geliştirir, devlet bütçesini onaylar ve hükümetin tüm yetkilerini uygular (Lundendorj, 2005). Buna ek olarak, Anayasa'da belirtildiği gibi, devletin iç ve dış politikasını ilgilendiren herhangi bir konuyu başka hiçbir kuruluşla paylaşmadan tartışmaya açmak ve tartışmak münhasıran yetkilerin toplamıdır (Ölziysaikhan, 2008). Parlamentonun ana faaliyetlerinden biri yasama faaliyetidir. Başka bir deyişle, Devlet Büyük Khural, yasama yetkileri çerçevesinde, yetkili yasa koyucu organlar ve yetkililer tarafından hazırlanan yasa tasarılarını inceler ve tartışır. Anayasaya göre, kanunları onaylamak ve bunlarda değişiklik yapmak, seçilmiş Cumhurbaşkanı'nın tüm yetkilerini tanıyan kanunlar yapmak, kamu maliyesi, kredi, vergilendirme, para politikası, ulusal ekonomik ve sosyal kalkınma ve Hükümetin eylemlerinin ana yönlerini belirlemektir. Hükümet

⁷ Moğol Halk Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanuna göre, Moğol Halk Cumhuriyeti Halk Meclisi, Anayasayı onaylar, değiştirir; Moğol Halk Cumhuriyeti cumhurbaşkanı ve başkan yardımcısını seçmek ve görevden almak; Moğol Halk Cumhuriyeti Halk Meclisi'nin seçilmesi ve kompozisyonunun değiştirilmesi gibi yasama, atama ve seçim haklarının kullanılması kanunlaştırılmıştır.

⁸ 1990 yılında yaşanan siyasi süreçte 1990 Demokratik Hareketi'nin tarihine ilişkin belgeler.

programının, devlet bütçesinin ve performans raporunun onaylanması, Milli Güvenlik Kurulunun yapı, teşekkül ve yetkilerinin belirlenmesi, mahalli idare teşkilatlarının sistem, teşkilat ve işleyişlerinin hukuki dayanaklarının oluşturulması, devlet unvanlarının, madalyalarının ve askeri unvanlar, bazı özel alanlarda rütbeleri belirlemek ve af kararları almak gibi tam yetkileri kullanmaktadırlar (Lundeejantsan, 2014).

Devlet Büyük Khuralı, kanunların ve diğer kararların uygulanmasını sağlamak için devletin en üst düzeyde denetim yetkisinin kullanılmasıdır. Özellikle, Ulusal Hükümet tarafından kurulan Hükümet, Moğolistan Bankası, Ulusal Denetim Ofisi, Ulusal İnsan Hakları Komisyonu, Mali Düzenleme Komisyonu, Kamu Hizmeti Konseyi ve Ulusal İstatistik Komitesi'nin raporlarını dinler ve tartışır. Gücün İngiliz tarzı merkezileştirilmesi, Moğolistan Anayasası ile kurulan devlet kurumlarında daha belirgindir. Ulusal Meclis seçimlerini kazanan partinin doğrudan hükümeti, yasama ve yürütme erklerini oluşturması ve parti liderliğinin fiilen tek kişinin elinde toplanması Westminster sisteminin temel özellikleridir. Ek olarak, çoğunluk seçim sistemi tarafından desteklenen iki partili sistem ve bunun sonucunda parlamentoda süper çoğunluk ve süper azınlık oranı, gücün yoğunlaşmasına yönelik siyasi ortamın bir özelliğidir (Lundeejantsan,2015). Parlamenter yapıya sahip bir ülkede, parlamento ile hükümet arasındaki denetim ve dengenin nasıl sağlanacağı sorunu vardır. Dr. S. Tömör, parlamento kontrolünün dört alanda önemini vurguladı: "gözetim ve düzeni önleme", "bütçe harcamalarını izleme", "hükümet tarafından uygulanan politikaların gelişimini izleme" ve "vatandaşların görüşleri ile faaliyetler arasında bağlantı kurma" Yürütme organının" tanımını yapan Lundeejantsan, yasama faaliyeti ile bağlantılı olarak parlamento denetimini açıkladı. Enkhbaatar ve Doohyu "modern parlamentonun parlamento soruşturması yürütme ortak yetkileri listesine dahil edilmiştir (Zülfikar, 2014). Moğolistan Başbakanı, Hükümetin yapısını ve bileşimini ve Devlet Başkanı ile istişare ederek değişiklik önerilerini Büyük Khural Devleti'ne sunacaktır (Moğolistan Anayasası, 1992). "Hükümet üyeleri, Başbakanın sunumu temelinde Büyük Khural Devleti tarafından atanacaktır." (Moğolistan Anayasası, 1992).

Parlamento tarafından kullanılan bu yetkiler, yasama kurumundan yürütme erki kurumunu doğurmaktadır veya Hükümet kurmanın temel koşulları, parlamento seçimleri sonucunda parlamentonun yapısına bağlı olan Batı klasik parlamenter devletin özelliklerini tam olarak yansıtmaktadır.

Moğolistan Parlamentosu 76 üyeden (tam üye) oluşur ve tek meclisli bir yapıya sahiptir. Devletin Büyük Khural'ı tüm yetkilerini oturumlarda, kalıcı ve geçici olarak, alt komitelerde, parti gruplarında ve diğer örgütlenme biçimlerinde kullanır. Ancak, faaliyetlerin ana organizasyon şekli konferanstır. Anayasa'nın 27. maddesinin 6. bölümüne göre, Moğolistan Büyük Khural, üyelerin çoğunluğunun hazır bulunması halinde geçerli sayılır (Moğolistan Hükümet Yasası, 1992). Moğolistan Parlamentosu güz ve bahar oturumları düzenleyecek ve güz oturumu 1 Ekim'de, bahar oturumu ise 5 Nisan'da açılacak ve en az 50 iş günü toplanacak. Olağan oturumun tatilinde, kaçınılmaz nedenlerle, milletvekillerinin 1/3'ünden fazlasının talebi veya Devlet Parlamentosu Başkanının veya Başkanının inisiyatifiyle olağanüstü toplantı yapılabilir. İlkbahar ve güz dönemlerinin çalışma süresi en az 50 gün olarak öngörülmesine rağmen Oturum o andaki siyasi durum nedeniyle sürekli olarak yapılabilir, oturumda görüşülecek yasa tasarısı veya politika konuları belirtilen süre kapsamında değildir. Moğolistan Büyük Khural'nin ilk oturumu, resmi seçim sonuçlarının açıklanmasından sonraki 30 gün içinde cumhurbaşkanı tarafından toplanır. Bunların yanı sıra, Moğolistan Büyük Khural'nin özel ve onursal bir oturum şekli vardır. Moğolistan Büyük Khural'nin yapısı, oluşumu ve örgütlenme biçimi, onun sürekli bir yasama kurumu olduğu gerçeğini tam olarak yansıtmaktadır.

Daimi komisyonlar, parlamentoda belirli alanlar ve konular için uzmanlaşmış yapılardır. Moğolistan Büyük Khural'nin genel oturumunda görüşülecek konuların geliştirilmesi, önceden tartışılması ve karara bağlanması ve ayrıca ele alınacak konular dahilinde Moğolistan Büyük Khural denetiminin kullanılması genel işlevlerdir. Olağan seçimler sonucunda kurulan Moğolistan Büyük Khural, orada hangi kalıcı, alt ve geçici komisyonların bulunacağını belirleyecektir. Parlamentodaki siyasi örgütlenme biçimleri, parti gruplarını içerir. Büyük Khural Eyaletinde en az 8 sandalyeye sahip bir politik parti/ koalisyon/grup oluşturulabilir. Parti-koalisyon grubu, yalnızca parti-koalisyon tarafından aday gösterilen milletvekillerini içerir (Moğolistan Hükümet Yasası, 2006). Büyük Khural, yasa tasarısı ve tartışılan konular çerçevesinde yasalar ve diğer kararlar alır. Büyük Khural'nın diğer kararları kararlardır. Açıkça belirtmek gerekirse, parlamento Moğol devletinin iç ve dış politikasının temelini oluşturmakta ve toplumun en üst düzeyde denetimini gerçekleştirmekte ve olağanüstü yetkileri çerçevesinde Moğol anayasasının ve diğer kanunların onaylanması ve değiştirilmesi konusu gündeme

gelmektedir. Bu şekilde, yasama yetkisini çeşitli kurumlar arasında tutmanın uzun süredir devam eden çarpıklıkları ortadan kaldırılmıştır. Moğolistan'ın demokratik bir rejime geçişinden önce, tek bir siyasi partinin tüm sosyal-politik-ekonomik ilişkileri tanımladığı ve düzenlediği tarihsel ders, parlamenter yapıyı seçmenin şartı haline geldi. Bu, Anayasa'nın hazırlanması sırasında kamuya açık tartışmaların ve meslek kuruluşlarının araştırmalarının sonuçlarıyla gerekçelendirildi. Yeni anayasa taslağı tartışılırken, referanduma katılanların çoğunluğu parlamento yapısının seçilmesinin uygun olduğunu söylediler. Aynı zamanda ulusal güvenlikle ilgili olarak, bir kişinin liderliğinin devletin güvenliğini garanti edemeyeceğine inanıyordu. Kolektif sorumluluk ilkesi veya faaliyetlerini yasama kurumuna rapor eden sorumlu bir hükümete sahip olma arzusu ve demokratik değerlerin gelişmesi için uygun zemin, bir parlamenter yapıyı seçmede destekleyici faktörler haline gelmiştir.

Moğolistan'da yasama yetkilerine sahip daimi temsili bir siyasi kurum kuruldu ve ardından demokratik süreci güçlendirmek ve siyasi, sosyal ve ekonomik değişiklikler yapmak için tarihi ve çağdaş kararlar alındı. Başka bir deyişle, parlamentarizm, klasik ve pratik biçimiyle siyasal hayatın ve siyasal ilişkilerin ayrılmaz bir parçası olan hukuki zemini oluşturabilmiştir.

3.2.1.2. Hükümet

Moğolistan'ın ilk hükümeti, 1921 Halk Devrimi'nden sonra, Moğol Halkın Devrimci Partisi Merkez Komitesinin genişletilmiş bir toplantısında Geçici Halk Hükümeti adı altında kurulmuştur. 1924 yılına kadar, bu hükümet aynı anda devlet gücünün, yürütmenin ve yargılamanın üstün gücünü kullandı. 1924 Anayasası, Hükümeti ülkenin genel idaresi olarak tanımlamış ve Devlet Yasama Meclisinin boş zamanlarında Devlet Yasama Başkanları ile iş birliği içinde devletin en yüksek haklarını kullanma yeri olması gerektiğini düzenlemiştir. 1932'de Halk Hükümeti, Moğol Halk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu olarak yeniden adlandırıldı ve ülkenin en yüksek yürütme organı oldu. "Moğol Halk Cumhuriyeti hükümet teşkilatının yeni sistem kavramı" belgesinde, ilk olarak hükümetin faaliyetlerinin kabine ilkesine göre yürütüleceği belirtildi. 1990 yılında 1960 tarihli Anayasa Değişikliği Kanunu, Bakanlar Kurulu'nun adını yeni Anayasa'ya da yansıyan Hükümet olarak değiştirdi. Ayrıca, 37 maddenin 1. fıkrası, "Moğolistan Hükümeti, devletin en yüksek yürütme organıdır" ifadesine yer

vermektedir. Bu şekilde, hükümetin niteliği değişmiş, oda prensibiyle çalışan bir üst yürütme organı haline gelmiştir. Oda sisteminde kolektif sorumluluk ilkesi geçerlidir ve hükümetin tüm bakanları birlikte alınan kararları desteklemek ve birlikte istifa etmekle yükümlüdür. Oda, yürütme organının en yüksek karar organıdır (Moğolistan'da demokrasinin güçlendirilmesinde anayasanın oynadığı rolün analizi, 2015, s 42).

Demokratik rejime ve parlamenter sisteme sahip bir ülkede en yüksek yürütme organı hükümettir. Başbakan yürütmenin başıdır (Jargal ve Sarangerel, 2012). Özgün bir parlamenter yönetim biçimine sahip olan ülkemiz için hükümetin örgütlenmesi konusunun kendine has özellikleri bulunmaktadır. Anayasa, Moğolistan Hükümeti'nin Başbakan ve üyelerden oluştuğunu belirtmektedir. Ve eyalet Meclisi (Lundeejantsan ve Enkhbaata, 2015) tarafından atanırlar. Hukuki açıdan yürütme erkinin konumu yasama erkine bağlıdır ve faaliyetlerinin içeriği ve kapsamı parlamento tarafından belirlenir. Kanunlar parlamento tarafından onaylanır ve yürütme organı, yetkilerin kanunla dağılımını uygular, bu da yürütme gücünü doğası gereği neredeyse araçsa hale getirir (Lundeejantsan, 2014).

Yürütme yetkisinin kullanılmasına yönelik örgütsel sistem, devlet başkanını-Cumhurbaşkanlığı Enstitüsünü, Hükümeti, yapısal organizasyonlarını (bakanlıklar, ajanslar vb.) ve yerel yönetimleri içerir. Yürütme gücünün tüm yetkilerini yasalaştıran ve daha sonra ayrıntılı olarak açıklayan Anayasa kavramına uygun olarak, Devlet Büyük Khural, sırasıyla 1993 yılında Moğolistan Devlet Başkanı Yasasını ve Hükümet Yasasını onayladı. Görev kapsamı da dahil olmak üzere operasyonların esasları yeni bir şekilde tanımlanmıştır. Kuvvetler ayrılığı ilkesine göre kanunları parlamento yapar ve hükümetler tarafından uygulanır. Hükümet, kamu politikasını başlatan kişidir (Sanjid, 2010).

3.2.1.3. Başbakan

1992'de onaylanan yeni Anayasa'ya göre, kuruluş, yapı, çalışma esasları, görevler, görev süreleri, diğer siyasi kurumlarla ilişkiler parlamentarizm ve güç dağılımı teorisi açısından düzenlenmiş ve geliştirilmiştir. Anayasaya göre Hükümet, Moğolistan'ın en yüksek yürütme kurumudur. Hükümet, Anayasa ve diğer kanunların teşkilatlanma ve yerine getirilmesini sağlama hak ve görevlerini yerine getirir. Hükümetin günlük faaliyetleri, konuların ortak olarak tartışılmasını, çoğunluğun görüşüne güvenmek,

azınlığın görüşüne saygı duymak, alınan kararların uygulanmasından münhasıran sorumlu olmak, Devlet Parlamentosunun işlemlerinden müştereken sorumlu olmak, bölgesel ve sektörle ilkelerin birleştirilmesi temelinde gerçekleşecektir (Enkhbaatar, 2007). 1993'te kabul edilen Moğol Hükümeti Yasası, hükümetin faaliyetlerinin kolektif veya kabine ilkesine dayanması gerektiğini şart koşturmuştur. Başka bir deyişle, diğer parlamenter ülkelerde olduğu gibi hükümet bir kabine oluşturarak faaliyetlerini yürütmektedir..

Anayasa hükümlerine göre, seçimde çoğunluğu kazanan siyasi parti veya koalisyondan Başbakan adayının çıkması Cumhurbaşkanına sunulur ve onunla istişare edilerek Devlet Büyük Khural'ya sunulur. Moğolistan Devlet Başkanı, Büyük Khural Eyaletinde sandalyelerin çoğunu kazanan parti veya koalisyondan bir kişiyi başbakanlığa aday gösterebilir. Ayrıca diğer partiler veya koalisyonlarla istişare edilerek aday gösterilen bir kişi, en çok sandalye kazanan parti veya koalisyon çoğunluğun aday gösterdiği kişiyi Başbakan olarak atama önerisi beş gün içinde Devlet Büyük Khural'a sunulur (Moğolistan Anayasası, 1992). Devlet Büyük Khural, Cumhurbaşkanı tarafından Başbakan olarak atanması önerilen kişiyi görüşecek ve çoğunluk oyu alması durumunda, onu Başbakan olarak atanması gerçekleşmektedir. Çoğu durumda, başbakanlığa aday gösterilen kişi, siyasi partinin veya koalisyonun lideri veya etkili bir politikacıdır.

Anayasaya göre, Hükümetin görev süresi 4 yıldır. Meclis dönemi ile aynıdır. Hükümetin görev süresi, Devlet Büyük Khural tarafından Başbakanın atanmasıyla başlar ve yeni bir Başbakanın atanmasıyla sona erer (Moğolistan Anayasası, 1992).

Hükümet, Başbakan ve üyelerinden oluşur. Hükümete Moğolistan Başbakanı başkanlık edecek. Başbakan, Cumhurbaşkanı ile istişare ederek, hükümetin yapısı ve bileşimi ile ilgili değişiklik önerilerini Parlamento'ya sunar. Bir hafta içinde Cumhurbaşkanı ile bu konuda anlaşmaya varamazsa meclise sunacak. Temel olarak, hükümetin yapısını ve bileşimini belirleme hakkı başbakana verilmiştir. Başbakan, Hükümet faaliyetlerini yönetir ve organize eder, hükümet politikalarının uygulanmasını sağlar ve Parlamento'ya rapor verir (Moğolistan Anayasası, 1992). Hükümet, taslak eylem planını görev süresinin başlamasından itibaren 60 gün içinde sunar. Ülkenin ekonomik ve sosyal gelişiminin ana yönü gibi taslak belgeleri Eyalet Parlamentosu tarafından

belirlenen süre sınırı içinde sunmayı taahhüt etmek zorundadır. Hükümetin eylem programı, Parlamento'nun ortak oturumunda görüşülerek karara bağlanmaktadır.

Öte yandan, o zamanki siyasi durum, Başbakanın Hükümetin yapısı ve bileşimi konusunda Cumhurbaşkanı ile istişare edeceği siyasi süreci belirleyecektir. Hükümet üyeleri, başbakanın önerisi temelinde parlamento tarafından atanacak. Yürütme yetkisinin hükümet tarafından kullanıldığı bir "Güçlü" Hükümet versiyonu, genellikle parlamenter cumhuriyetlerde ve anayasal monarşilerde bulunur. Dolayısıyla Moğolistan'da hükümet güçlü olabilir mi? olup olmadığını sormak doğaldır. Örneğin, Birleşik Krallık'ta parlamento seçimlerinin alt meclisinde çoğunluğu kazanan siyasi parti hükümeti oluşturur ve yürütme yetkilerini kullanması için hükümete tam yetki verilir. İngiliz hükümeti haklı olarak güçlü hükümet kategorisine giriyor. Moğolistan Hükümeti, faaliyetlerini odanın organizasyonu (kabine prensibi) aracılığıyla yürütür. Oda teşkilatının ana uygulama biçimi Kabine toplantısıdır (Moğolistan Hükümeti Yasası, 1993). Kabine toplantısında parlamento tarafından belirlenen ve cumhurbaşkanı tarafından önerilen konular görüşülür ve kararlar alınır. Oda esasına göre çalışacağından nihai karar görüşülen konularda üyelerin oyları ile alınacaktır. Başkanlık sistemine (hükümet) sahip bir ülkede, hükümet kabine toplantısının nihai kararı cumhurbaşkanının kararıdır. Bu yönüyle parlamenter hükümetin yürütme erki kurumundan ilkesel olarak ayrılmaktadır. Kabine toplantısında aşağıdaki konular görüşülmektedir:

- Kanun tasarıları
- Kanunla aksi öngörülmedikçe, Büyük Khural Devleti'ne sunulacak diğer kararlar
- Hükümete talimat verilmesine ilişkin Cumhurbaşkanı kararnamesi
- Hükümetin politikasını değiştirmek için üyeler tarafından sunulan öneriler.

Hükümetin kendi inisiyatifıyla veya Ulusal Meclis'ten güvenoyu gelmemesi durumunda istifa edebilmektedir. Örneğin, Başbakan veya Hükümet üyelerinin yarısı aynı anda istifa ederse hükümetin tamamı istifa etmiş kabul edilir ve hükümet düşer (Moğolistan Anayasası, 1992). Parlamento, Cumhurbaşkanının teklifinin veya Başbakanın kendi inisiyatifıyla Hükümeti görevden alma beyanının kendisine ulaşmasından itibaren on beş gün içinde Hükümetin görevden alınıp alınmayacağını görüşür ve karara bağlar. Buna göre hükümeti görevden alma girişimi hükümet başkanından, bakanların yarısından, cumhurbaşkanından ve Parlamento'dan gelebilir. Hükümetin inisiyatifi

kendisinin alması ortak sorumluluk veya kabine ilkesine uygunken, parlamentonun inisiyatifini ise hesap verebilirlik mekanizması ve yürütme erki kurumunun yasama tarafından denetlenmesi ile bağlantılı olarak anlaşılmalıdır. Ancak çoğu durumda, Cumhurbaşkanı'nın hükümeti görevden alma girişimi, siyasi krizi çözme hedefiyle uyumlu olmalıdır.

3.2.1.4. Cumhurbaşkanı

Moğolistan Devleti'nin başıdır. Bu, Moğolistan Anayasası'nın 30. Maddesinin 1. Bölümünde belirtilmiştir: "Cumhurbaşkanı, devletin başı ve Moğol halkının birliğinin temsilcisidir." (Moğolistan Anayasası, 2020).

Bütün halk tarafından seçilmesi, Büyük Khural Devleti'ndeki işlerinden sorumlu olması ve yeminini reddedip Anayasa'yı ihlal etmesi halinde Devlet Büyük Khural'ı görevden alması gibi benzersiz ve özel nitelikleri Anayasa hükümleriyle belirlenir. Anayasa Mahkemesinin görüşüne dayanmaktadır (Lundeejantsan, 2014). Devlet Büyük Khural'ı Liderleri tarafından, Moğol siyasetindeki bu çarpıklığı ortadan kaldırmak ve düzgün devlet ilişkileri kurmak için Halk Kongresi'nin 11. seçiminin 8. oturumunda, geliştirilen konseptte göre Mart 1990'da Moğol Halk Cumhuriyeti'nin en yüksek devlet kurumunun yapısı hakkında bir karar yayınlandı. Bu karar, Moğol Halk Cumhuriyeti devlet başkanının Cumhurbaşkanı olması gerektiği ilkesini resmen belirtmektedir.

Demokrasi ve demokratik ilişkilerin bir ölçütü olan çok partili sistemin kabulü ile aynı zamana denk gelen yasama kurumunu oluşturmak için yapılan ilk özgür, demokratik ve çok partili seçimler yukarıdaki sürece doğrudan yansımıştır. Mayıs 1990'da yapılan ilk demokratik seçimlerden sonra Moğol Halk Devrimci Partisi'nin hakimiyetinde ve birçok partinin katılımıyla Halkın Büyük Khural'ı kurulmuştur. Bu ay, yasama çalışmaları üzerinde dış siyasi kontrol sağlamak için Halkın Büyük Khural'ının Konuşmacıları altında siyasi partilerden oluşan bir danışma kurulu kurulmuştur. Kanun ve kanun hükmünde kararnameler önceden incelenmiş, görüş ayrılığına düşülen konularda fikir birliğine varılmıştır. Moğol Halk Cumhuriyeti'nin "Anayasa Değişiklikleri Hakkında" yasa tasarısı siyasi partiler danışma kurulunda tartışıldı. Ardından Ulusal Halk Kongresi liderlerine sunuldu ve kabul edildi ve Ulusal Halk Kongresi'nin 11'inci seçiminin 9'uncu oturumunda onaylanmıştır. Anayasada Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, yeni yüksek devlet gücü ve yürütme kurumları sistemini onayladı. Siyaset bilimciler ve hukukçular,

bunun 1960 Anayasası'nda getirilen bir değişiklik değil, onun dışında yeni formüle edilmiş bir yasa olduğu sonucuna vardılar. Anayasada Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 1960 Anayasasının merkezi devlet idare organlarına ilişkin 3. ve 4. bölümleri kaldırılmış, "Moğol Halk Cumhuriyeti Hükümeti", Moğol Halk Cumhuriyeti Millet Meclisi ve "Cumhurbaşkanı" Moğol Halk Cumhuriyeti" eklendi ve değiştirildi. Bu şekilde, en yüksek devlet pozisyonu olan "Moğol Halk Cumhuriyeti Başkanı" yaratıldı. Bu kanunda, "Moğol Halk Cumhuriyeti cumhurbaşkanı, halk devletinin başıdır, Moğol Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ve Moğol halkının birliğinin garantisidir" (Lundeejantsan, 2014, s-398), cumhurbaşkanının statüsü ilk kez yasalaştı. Devlet gücünün dağılımı ve demokratik ilişkilerin oluşumuna ilişkin ilkelerin değiştirilmesinin yanı sıra, Anayasa değişikliği ve devlet başkanı statüsüyle en yüksek devlet makamının oluşturulması tarihsel olarak önemli bir reform olmuştur. Bu kanun, cumhurbaşkanı seçiminin şeklini, yetkilerini ve görevlerini tanımlar. Cumhurbaşkanı, Halkın Büyük Khural'ının tüm milletvekillerinin oy çokluğu ile seçilir ve göreve başlar ve kanunun öngördüğü şekilde yemin ettikten sonra yetkilerini kullanmaya başlandı. Cumhurbaşkanı, Halk Meclisi'nin çalışma usul ve esaslarını uygulamıştı. Ayrıca Daimi parlamentonun ilk yapısı olan Devlet Meclisi'nin başkanının Başkan Yardımcısı olması yasalaştı. Sonuç olarak, Moğol Halk Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda belirtilen usule ve Halk Meclisinin ilk oturumunun kurallarına uygun olarak 3 Eylül 1990 tarihinde Moğol Halk Cumhuriyeti Halk Büyük Khural'ı kurulmuştur. Moğol Halk Cumhuriyeti Büyük Khural, cumhurbaşkanlarını aday gösterdi ve gizlice tartıştı. Sonuç üzerine Oylama Komisyonunun kararına dayanarak, Ochirbat Punsalmaa'yı Moğol Halk Cumhuriyeti Başkanı olarak seçen bir yasa çıkarıldı (Enkhbaatar, 2007). Temel olarak, 1990'larda gerçekteştirilen siyasi reformlar ve demokratik süreçler sonucunda, totaliter rejimlerden demokratik rejimlere geçiş yapan post-komünist ülkeler, neredeyse eř zamanlı olarak cumhurbaşkanlığı kurumunu oluşturmuştur. 1992 Yeni Anayasası, cumhurbaşkanlığı kurumunun yetki ve görevlerinin yanı sıra diğer siyasi kurumlarla olan ilişki biçimini yeniden tanımlamıştır. Örneğin cumhurbaşkanı yardımcılığı pozisyonu artık mevcut değil ve yetkisinin yürütme erki yapısına dahil edilmesi kanunlaştırıldı. Başka bir deyişle, cumhurbaşkanlığı kurumu, parlamenter yapıya sahip bir ülkede cumhurbaşkanının güç ve yetkisi için bir ölçüt olarak tanımlanmaktadır. Moğolistan Cumhurbaşkanı, devletin

başı ve Moğol halkının birliğinin temsilcisidir (Moğolistan Anayasası, 1992). Cumhurbaşkanı olarak, 45 yaşını doldurmuş ve son beş yıldır Moğolistan'da Daimi ikamet eden bir Moğolistan vatandaşı, dört yıllık bir dönem için seçilir (Moğolistan Anayasası, 1992). Anayasa'nın bu hükmü, cumhurbaşkanının devlet başkanı statüsünü ve serbest ve doğrudan demokratik seçimlerle seçilmesinin koşullarını tanımlar. Devlet başkanını siyasi sistemde en üst konuma getirmek, Yeni Anayasa, onun devletin en yüksek görevlisi olduğunu kabul ediyor.

Moğolistan devlet başkanını seçme seçimi iki aşamada yapılır. Devlet Büyük Khural'ta sandalyesi veya ortak başkanları olan her partinin bir kişiyi aday gösterme hakkı vardır. Ön seçimlerde Moğolistan'ın uygun vatandaşları genel, özgür ve doğrudan oylamaya katılır ve cumhurbaşkanı adayı için gizlice oy kullanır. Parlamenter ülkelerde yaygın olduğu gibi, cumhurbaşkanı doğrudan parlamento tarafından seçilir. Moğolistan'da öyle standart yoktur. Cumhurbaşkanlığı ön seçimine tüm seçmenler katılır, gizli oylama yapılır ve Danıştay, oyların çoğunluğunu alan adayı Cumhurbaşkanı olarak kabul eder. Cumhurbaşkanı'nın seçildiği varsayımıyla Meclis'ten yasa çıkarma süreci, cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci aşamasıdır. Cumhurbaşkanlığı adaylarından hiçbiri seçmenlerin oylarının çoğunluğunu alamazsa, ilk oylamada seçmenlerden en çok oy alan iki aday yeniden sandık başına gidecek. Moğolistan Cumhurbaşkanı yalnızca bir kez yeniden seçilebilir. Başkanın görev süresi göreve başlama tarihi ile başlar ve yeni cumhurbaşkanının göreve başlama tarihi ile sona erer. Başkanın geçici olarak bulunmaması, istifa etmesi, ölmesi veya talebi üzerine serbest bırakılması halinde, yetkileri Devlet Başkanı Büyük Khural tarafından kullanılır.

Yürütme yetkileri kapsamında Cumhurbaşkanının yetkileri geniş kapsamlıdır. Büyük Khural' de çoğunluğa sahip siyasi parti, koalisyon veya benzeri bir siyasi güç yoksa, Cumhurbaşkanı, partilerin aday gösterdiği kişiyi Başbakan olarak ataması için Büyük Khural'a teklif verir. Cumhurbaşkanı, Büyük Khural Devleti'nin oturumlarına katılacak ve ülkenin dış ve iç politikaları hakkında rapor verecek ve Devlet Büyük Khural'a devlet politikası ile ilgili her türlü konuyu önerecektir. Başkan, yasama kurumunun veya kendisinin feshedilmesini teklif etme hakkına sahiptir. Örneğin, Ulusal Meclis yetkilerini kullanmanın mümkün olmadığını düşünürse, Parlamento kendisi fesih teklifinde bulunur. Ayrıca parlamento, Başbakan olarak atanması için aday gösterdiği kişiyi 45 gün içinde atamadığı takdirde, Millet Meclisini feshetme yetkisine sahiptir.

Moğolistan Devlet Büyük Khural'nın belirlenen süre içinde Başbakan atamaması pek olası değildir ve böyle bir durum meydana gelirse Cumhurbaşkanı, siyasi süreci hızlandırmak için Devlet Büyük Khural'ın feshetme hakkını kullanabilir.

Aynı zamanda, aşağıdaki yetkiler Cumhurbaşkanı tarafından kullanılmaktadır:

- Devlet Büyük Khuralı'nın onaylanan kanunlar ve diğer kararlar kısmen veya tamamen veto edilir. Cumhurbaşkanı'nın vetosu Eyalet Meclisinde görüşülür ve mecliste hazır bulunan üyelerin üçte ikisi tarafından kabul edilmezse, kanun ve karar yürürlükte kalır.
- Dış ilişkilerde ülkeyi tam haklarla temsil etmek ve Büyük Khural Devleti ile istişare ederek Moğolistan adına uluslararası anlaşmalar akdetmek; Moğolistan temsilciliğinin başkanı yabancı bir ülkeye atanacak.
- Moğolistan'da ikamet eden yabancı bir ülkenin tam yetkili temsilciliğinin başkanının vekaletini ve iptal mektubunu kabul edilir.
- Moğolistan Milli Güvenlik Kuruluna başkanlık etmek.
- Anayasa'nın 25. maddesinin 5 Bölümünde belirtilen özel durumlar varsa Devlet Büyük Khural oturumunun tatilinde ve ertelenememesi durumunda yurdun tamamında veya yurdun bazı bölgelerinde olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilan edilecek. Olağanüstü hal veya savaş ilan eden Cumhurbaşkanı kararnamesi, kararnamenin yayımlanmasından itibaren bir hafta içinde Meclis tarafından görüşülerek onaylanır veya yürürlükten kaldırılır.
- Cumhurbaşkanı, Moğolistan Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanıdır. (Moğolistan Anayasası, 1992).

Cumhurbaşkanı, yetkileri dahilinde, Anayasa ve diğer kanunlara uygun olarak kararname ve emirler çıkarabilmektedir. Bu emir ve kararnameler Moğolistan topraklarında yaşayan herkesi bağlamaktadır. Cumhurbaşkanı kararnamesi kanuna uygun değilse, Anayasa'nın 34. maddesinin 2. maddesine göre Cumhurbaşkanı'nın kendisi veya Devlet Büyük Khuralı bu kararnameyi iptal etmek hakkına sahiptir (Enkhbaatar, 2007, s 202).

Cumhurbaşkanı görevden alma yetkisi yasama organına verilmiştir. Devlet Büyük Khural Devleti üye tamsayısının en az 1/3'ü, Cumhurbaşkanı'nın yeminini reddederek Anayasanın, diğer kanunların ve Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin ihlal edildiğini ileri

sürerse Anayasanın 35. Maddesinin 2. Kısımına göre, Büyük Khural Devleti, cumhurbaşkanının görevden alınıp alınmayacağını müzakere eder ve karar verir.

Cumhurbaşkanının yargı ile iletişim kurma yetkileri Anayasa'da aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır. Yargıtay yargıçları, Devlet Büyük Khural sunulduktan sonra Yargı Genel Kurulunca, diğer mahkemelerin yargıçları ise Yargı Genel Kurulunun önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Baş Yargıç, Yüksek Mahkemenin tavsiyesi üzerine kendi üyeleri arasından altı yıllık bir süre için Başkan tarafından atanır (Moğolistan Anayasası, 1992). Bu nedenle, doğrudan yürütme yetkisine sahip olmayan ve yasama yetkisine sahip olmayan üst düzey bir devlet görevlisi tarafından yargı kurulunun atanması, yetkilerin dağılımı ve karşılıklı denetim sisteminin ilkesini temsil eder. Bazı araştırmacılara göre Moğolistan Anayasası'nın Cumhurbaşkanı'na verdiği yetkiler, cumhurbaşkanı olan parlamenter bir ülke olan yürütme yetkisi uygulama kurumuna yakındır (Ochirbat, 2001, s. 35).

Moğolistan Cumhurbaşkanı, devlet inşası sisteminde benzersiz bir konuma sahip özel bir kurumdur. Bütün halk tarafından seçilmesi, Devlet Büyük Khural daki işlerinden sorumlu olması ve yemin etmeyi reddederek Anayasa'yı ihlal etmesi durumunda Devlet Büyük Khural gibi benzersiz ve özel nitelikleri Anayasa hükümleriyle belirlenir. Anayasa Mahkemesi'nin görüşüne göre görevden alacaktır (Lundeejantsan, 2001). Anayasa'ya göre Cumhurbaşkanı'nın temel yetkileri, yürütme erkine yakın bazı özel siyasi ilişkilerde tecelli etmektedir. Örneğin, Kabine toplantısında görüşülecek konular her zaman önceden başkana sunulur. Ancak bunlar çoğunlukla politika sorunlarıdır. Cumhurbaşkanı, Hükümetin bu konudaki karar taslağını inceler ve değişiklik yapılmasını gerekli görürse yazıp Hükümete sunar. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu toplantısına katılacak ve görüş bildirecek. Ancak oylama şekli, Bakanlar Kurulu toplantısına başkanlık edilmesini ve alınan kararları etkilemeyecektir. Moğolistan Cumhurbaşkanı, yürütmeye yakın bir siyasi özne olmakla birlikte, devlet başkanının haklarını tek başına kullanma ve diğer siyasi kurumlarla hukuk çerçevesinde iletişim kurma hakkına sahiptir. Sadece siyasi uygulamada, Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın bir veya farklı siyasi partilerin temsilcisi olmasına bağlı olarak farklı durumlar söz konusudur. Başkanın partisi parlamento seçimlerini kazanır ve tek başına hükümeti kurarsa, başbakanın faaliyetlerini desteklemeye çalışırsa başka bir parti veya koalisyon, Eyalet Parlamentosu seçimlerini kazanıp bir hükümet kurduğunda, siyasi sürece daha

aktif katılma ve Eyalet Parlamentosu kararlarını ve Hükümetin faaliyetlerini kontrol etme eğilimi gözlenir. Moğolistan'ın parlamenter bir ülke olduğu, devlet sistemini oluşturan üç kurumun yetki ve görevlerinden yola çıkarak çok net bir şekilde değerlendirilebilir. Sadece Cumhurbaşkanını seçme şekli, Başbakan atama süreci, Moğolistan Başbakanı'nın parlamenter bir ülkeden biraz farklı olduğu ve belirli koşullar altında sınırlı hak ve sorumluluklara sahip olduğu sonucuna varılabilir.

Parlamenter sisteme sahip bir ülkede, parlamentonun, devlet başkanının ve hükümet başkanının sorumluluk alanlarını belirleyen mekanizma, Moğolistan Anayasası ve devletin yasal çerçevesini oluşturan diğer organik yasalarla düzenlenir.

Moğolistan'da cumhurbaşkanlığı seçimi iki aşamalı olarak yapılmaktadır. Yasaya göre, 45 yaşını doldurmuş ve en az son beş yıldır Moğolistan'da ikamet eden bir Moğolistan vatandaşı, tüm halk arasından dört yıllık bir süre için seçilmektedir.

Moğolistan'da cumhurbaşkanlığı seçimi iki aşamalı olarak yapılıyor. Yasaya göre, 45 yaşını doldurmuş ve en az son beş yıl Moğolistan'da ikamet eden bir Moğolistan vatandaşı, tüm halk arasından dört yıllık bir süre için seçilecektir. Cumhurbaşkanı'nın görev süresi dolmadan seçimler yapılacak. Devlet Büyük Khural'da oturan partilerin tek tek veya müştereken bir kişiyi Başkanlığa aday gösterme hakkı vardır. Büyük Khural Devleti, ön cumhurbaşkanlığı seçimine katılan tüm seçmenlerin oylarının çoğunluğunu alan adayı Cumhurbaşkanı olarak kabul eder ve yetkisini tanıyan bir yasa çıkarır ve yeni seçilen Cumhurbaşkanı, kabulünden itibaren 30 gün içinde yemin eder. Cumhurbaşkanı'nın görev süresi, yemin töreni ile başlar ve bir sonraki yeni Cumhurbaşkanı'nın yemin töreni ile sona erer. Cumhurbaşkanı'nın, Başbakanlık, Devlet Büyük Şurası, Bakanlar Kurulu üyeliği ve kanunla verilen diğer görevlerle ilgili olmayan başka görev ve görevlerde bulunamaz.

Kanuna göre Cumhurbaşkanı başka bir görev veya görevde bulunuyorsa yemin ettiği günden itibaren görevden alınır. Cumhurbaşkanı, devlet teşkilatı ve ülke yönetimi konusunda geniş yetkiler kullanacak. Bunların birçoğu yasama, yürütme ve yargı kurumları arasındaki ilişkilerle ilgilidir. Başkan, Büyük Khural Devleti'nin ilk oturumunu planlayabilir veya Büyük Khural Devleti'nde sandalyelerin çoğuna sahip olan parti ile istişare ederek ulusal öneme sahip önemli konuları tartışmak üzere Büyük Khural Devleti'nin olağanüstü bir oturumunu başlatabilir. Hiçbir parti sandalyelerin

çoğunluğunu elde edemezse, Büyük Khural Eyaletinde sandalyesi olan partilerle aday gösterilen kişiyi Başbakan olarak atama önerisi ve hükümeti görevden alma teklifi Büyük Devlet Khural sunulacaktır.

Büyük Devlet Khural'da sandalyesi olan partilerle istişare edilerek uzlaşma sağlanamazsa Büyük Khural Devleti'ndeki toplam sandalye sayısı Büyük Khural Devleti'ndeki toplam sandalye sayısının yüzde 50'sinden fazla olan partilerle istişare halinde Başbakan olarak aday gösterilen bir kişinin atanmasına ilişkin teklif Devlet Büyük Khural'na sunulacaktır. Ayrıca Büyük Khural Devleti'nin toplantılarına katılarak ülkenin önemli iç ve dış meseleleri hakkında bilgi verir ve devlet politikası ile ilgili her konuda Büyük Khural Devleti'ne önerilerde bulunabilir. Devlet Büyük Khural'nın yetkilerini kullanamayacağını göz önünde bulundurarak, Devlet Büyük Khural'na kendisini feshetme kararı vermesini teklif edeceğini danışmak üzere Devlet Büyük Khural başkanına resmi olarak bildirecektir. Ayrıca, Anayasa'da aksi belirtilmedikçe, Moğolistan Başbakanı'nın atanmasına ilişkin teklif 45 gün içinde Eyalet Parlamentosuna sunulursa, Eyalet Parlamentosu bunu görüşüp karara bağlamazsa, Eyalet Parlamentosu kendini fesheder veya Moğolistan Devlet Başkanı, Parlamentosunu feshetme kararı alır.

Yürütme yetkileri kapsamında Cumhurbaşkanı'nın yetkileri geniş kapsamlıdır. Başkan, Hükümetin yapısı ve bileşimidir ve Başbakan'ın değişiklik yapma önerisi konusunda onunla hemfikir olun. Başbakan, Cumhurbaşkanı ile bir hafta içinde bu konuda anlaşamaz ise, konuyu Devlet Büyük Khural'ya sunacak. Hükümet üyeleri, Başbakanın önerisi temelinde Büyük Khural Devleti tarafından atanacak.

Ayrıca, millî güvenliği ve birliği sağlamak ve görev alanına giren diğer hususlarda, Anayasaya uygun olarak Hükümete talimat vermek, emirlerinin uygulanmasına ilişkin Hükümetin bilgilerini dinlemek, Hükümet toplantılarına katılmak ve ifade vermek. Hükümetin dış politika ile tutarsız davrandığı ve faaliyet programını uygulamadığı ve ayrıca Hükümetin, hükümete talimat vermek için cumhurbaşkanlığı emrini uygulamamış olması, cumhurbaşkanının görevinin uygulanmasını engellediği ve hükümetin görevinin Devlet Büyük Khural'a teslim edilmesine karar verebilir.

Ayrıca, millî güvenlik ve birliğin sağlanması ile görev alanına giren diğer hususlarda Anayasaya uygun olarak Hükümete talimat vermek, bu emirlerin uygulanmasına ilişkin Hükümetin bilgisini dinlemek üzere Hükümet toplantısına katılarak ve görüşünü ifade

eder. Hükümeti görevden alma önerisinin Devlet Büyük Khural'a sunulması da dahil olmak üzere yetkiler kullanılacaktır. Devlet Büyük Khural'a güven esasına göre hareket etmek, parlamenter bir hükümetin varlığının gerekli şartıdır.

Hükümet güvenlerini ifade etmek isteyen bir karar taslağı sunarsa Devlet Büyük Khural, sorunu aldıktan sonra 15 gün içinde çözmelidir. Güven olmazsa hükümet istifa eder. Hükümet görevini yerine getiremeyeceğini tespit ederse, başbakan görev süresinin bitiminden önce Devlet Büyük Khural'a istifasını sunabilir. Başbakan veya Hükümet üyelerinin yarısı aynı anda istifa ederse, Hükümet tamamen istifa eder. Bu gerekçe Hükümet Kanunu'nda daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Kanunda, Büyük Khural Devletinin diğer kararlarında ve Hükümete yön verilmesine ilişkin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi taslağında Başbakan'ın prensipte farklı görüşte olduğu ve teklifin Büyük Khural Devleti tarafından kabul edilmediği ifade edilmiştir. Programın Büyük Khural Devleti tarafından görüşülmesinden 30 gün sonra Cumhurbaşkanı ve Hükümet tam yetkilerini kullanamadı. Ayrıca, görevden veya tüm hükümetten istifa talebi, cumhurbaşkanının görüşü alınarak Danıştay'a sunulabilir.

Anayasa tarafından kurulan yukarıdaki prosedürlerin tümünü özetleyerek, parlamento hükümeti oluşturacak, Başbakanın atanmasında belirleyici rol oynamak ve onun faaliyetlerini denetlemek konusunda tam yetkiye sahiptir. Hükümet parlamentoya karşı sorumludur ve parlamentonun güvenini kazanamazsa istifa etmek zorundadır. Cumhurbaşkanı devletin başıdır, ancak yasanın öngördüğü bazı durumlarda parlamento görevden alma hakkına sahiptir.

Sonuç olarak, Moğolistan Anayasası'nın 1992 yılında yeni bir anlayışla kabul edilmesiyle demokrasi gerçek anlamda uygulanmış, insan hak ve özgürlükleri güvence altına alınmış, devlet yetkileri doğru bir şekilde dağıtılmıştır. O zamandan beri Moğolistan, sürekli olarak Anayasa tarafından onaylanan parlamenter hükümet biçimini seçti ve tek meclisli, 76 üyeli Daimi bir parlamento kurulmuştur. Anayasa, yasama, yürütme ve yargı erklerini ayırır, en yüksek yasama organı Devlet Büyük Khural, en yüksek yürütme organı hükümettir ve Yargıtay, suçluluk konusunda nihai kararı vermek üzere kurulmuştur.

3.2.1.5. Moğolistan Cumhurbaşkanının Anayasada Yer Alan Görev Ve Yetkileri

Cumhurbaşkanlığı yetkileri, Moğolistan Anayasası'nın otuz üçüncü maddesinde gruplandırılmıştır ve ayrıca Anayasa'nın diğer hükümlerine dağılmıştır. Ayrıca, temel olarak devlet başkanının yasal statüsünü tanımlayan Moğolistan Devlet Başkanı Kanunu'nda Cumhurbaşkanı'nın yetkileri detaylandırılmıştır. Ancak, Cumhurbaşkanı'nın özel yetkileri birçok başka kanunla belirlenmiştir (Byambajav, 2012).

Moğolistan Anayasasının otuz üçüncü maddesinde öngörülen tam yetkiler.

Moğolistan Anayasası'nın otuz üçüncü maddesi, Cumhurbaşkanı'nın temel yetkilerini listeler. Bu yetkiler anayasada açık yetkiler olarak sınıflandırılmıştır.

Ambargo yetkisi. Anayasa, Devletin Büyük Khural'ının yasama faaliyetlerinde Cumhurbaşkanı'nın görevlerini tanımlar ve diğer yandan Devletin Büyük Khural'ı ise Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin kullanılmasına belirli bir şekilde katılır. (Amarjargal, 2015, s. 103). Cumhurbaşkanlığı vetoları, parlamentonun yasama yetkilerini etkilemek için önemli bir araç olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır. Moğolistan Anayasası'nın ilgili hükümlerinden ülkemizin de bu standarda uyduğu görülmektedir. Örneğin, Moğolistan Anayasası'nın 33. Maddesinin 1. Bölümü, "Cumhurbaşkanı ... ülkenin Büyük Khural'ı tarafından kabul edilen yasaların ve diğer kararların tümünü veya bir kısmını reddetme hakkına sahiptir" şeklindedir. Maddeden de anlaşılmaktadır ki, Cumhurbaşkanı tarafından getirilen yasak, Devlet Büyük Khural'da hazır bulunan üyelerin üçte ikisi tarafından kabul edilmezse kanun ve karar yürürlükte kalacaktır.

Moğolistan Anayasası'nın otuz birinci maddesi ile Moğolistan Devlet Başkanı'na tanınan veto yetkisi "statükonun" korunması içindir. Veya yasa değişikliğinin önlenmesi ile sınırlı olmayıp, geniş çapta uygulanabilen ve kamu düzenini etkileyebilen ve meclis tarafından görevden alınabilen genel bir yasaklamadır.

Moğolistan Cumhurbaşkanı tarafından yasağın analizi (9 Mayıs 1993-2019 itibarıyla)

Cumhurbaşkanlığı Enstitüsünün 1992 yılında Moğolistan'ın yeni Anayasası ile kurulmasından bu yana, Moğolistan Cumhurbaşkanı 1993 ile 2019 arasındaki 27 yılda toplam 61 kez veto etmiştir. Bunlardan 23 tanesi mevzuatta tamamen, 38 tanesi ise kısmen veto edilmiştir (Amarjargal, 2014; Munkhbold ve Munkhtulga, 2018, s. 261-265).

Tablo 3. Cumhurbaşkanlığı yasakları (1993-2019)

No	Cumhurbaşkanının İsimleri	Görev	Toplam yasak	Kısmi yasak	Kabul ya	Toplam ban
----	---------------------------	-------	--------------	-------------	----------	------------

		süresinin			da değil		sayısı ve alınan yüzde
					Evet	Hayır	
1	Ochirbat Punsalmaa	1993-1997	2	5	3	4	7 (yüzde 42)
2	Bagabandi Natsa	1997-2001	6	9	11	4	15 (yüzde 73)
3	Bagabandi Natsa	2001-2005	4	11	9	6	15 (yüzde 66)
4	Enkhbayar Nambar	2005-2009	3	6	7	2	9 (yüzde 78)
5	Elbegdorj Tsakhia	2009-2013	2	3	4	1	5 (yüzde 80)
6	Elbegdorj Tsakhia	2013-2017	3	4	6	1	
7	Battulga Khaltmaa	2017-2021	2	2	1	3	4 (yüzde 25)

Toplam yasağın 2/3'ünün kabul edildiğine, geri kalan 1/3'lük kısmın ise kabul edilemeyeceğine karar verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı tarafından konulan topyekûn yasağın içeriği dikkate alındığında, Devletin Büyük Khural'ı, kamu hizmeti, Hükümet, Büyük Khural'ın faaliyetleri, Anayasa değişiklikleri, devlet kurma, siyasi partiler, vergiler ve faaliyetlerle, yargının (savcılık teşkilatları, icra dahil kararları) ilgili kanunen yasaklanmıştır. Kararın kabul edilmemesine ilişkin olarak, üst düzey devlet görevlilerinin rütbe ve arzı, Hükümetin yapısı ve yürütme görevi, Anayasa değişiklikleri, yargının işleyişindeki değişiklikler, siyasi partiler, bütçeler ve seçim kanunu ile ilgili eklemeler gibi değişikliklerle ilgili hususlar bulunmaktadır (Enkhbaatar, Solongo, Amarjargal ve Ginsburg, 2015).

Moğolistan Anayasasının 20 Maddesine göre, "... yasama yetkisi yalnızca Devletin Büyük Khural'ında saklıdır", devletin Büyük Khural'ın tam yasama yetkilerini uygulayacak organ olduğu perspektifinden yorumlanırsa Devletin Büyük Khural'ın Başkanın vetosunu kabul edip etmeyeceği, onun yetki meselesidir. Moğolistan örneğinde, Cumhurbaşkanı tıpkı Ulusal Meclis gibi doğrudan halk tarafından seçilen bir kurumdur, bu nedenle yasama faaliyetlerini bir ölçüde etkilemek mümkündür. Yasak dahilinde onunla uğraşmak doğru, ancak yasağın kapsamı koymak, kabul edememek, prosedüre ilişkin ayrıntılı bir düzenleme yok, sadece Millet Meclisi üyelerinin oy oranlarının kriter olarak kullanılması yeterli değildir. Örneğin, Moğolistan Anayasası'nda öngörüldüğü gibi Cumhurbaşkanı'nın yetkileri, temel işlevleri, hükümet kurma sistemi, halkın çıkarları ve birlik ifadesi bağlamında veto kapsamının açıklığa kavuşturulması, ancak Bu Anayasa'nın verdiği özel yetki kapsamında veto'nun kabul edilmemesi durumunda Cumhurbaşkanı'nın "yasama yetkisine" katılması Yasama işlemleri veya usule ilişkin konularda, parlamentonun gerekçelerini açıkça belirtmesi, üyelerin katılımı gibi ve tartışmak, Millet Meclisi'nin bu yetkisini açıklığa kavuşturmak önemlidir.

Bir parlamenter cumhuriyetin devlet başkanının bu tür yetkilere sahip olup olmadığı tartışmalıdır. Bu konuda birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin, Ulusal Kongre Araştırma Merkezi çerçevesinde 11 parlamenter cumhuriyet (Bulgaristan, Finlandiya, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, İzlanda, Singapur, Slovakya, Türkiye, Makedonya, Kırgızistan) ile karşılaştırıldığında Moğolistan Cumhurbaşkanı, Moğolistan Anayasasında belirtilen görev alanına giren konularda hükümet. Bu 11 ülkenin Anayasasında yön verme hakkı yer almıyor. (Hükümet Yasası, 2017). Ekip üyeleri, Moğolistan'a benzer bir sisteme sahip 16 ülkenin anayasal düzenlemelerini karşılaştırmalı olarak incelediklerinde, devlet başkanına açıklanan yetkileri veren hiçbir ülke bulunmamaktadır.

Cumhurbaşkanının dış ilişkilerle ilgili yetkileri. Bu haklar, ülkeyi dış ilişkilerde tam olarak temsil etmeyi, Büyük Khural ile istişare içinde Moğolistan adına uluslararası anlaşmalar akdetmeyi (Anayasa'nın 33. Maddesi, 1. Maddesi), istişare içinde Moğolistan'ın yabancı bir ülkedeki temsilciliği başkanını atamayı içerir. Büyük Khural veya geri çekilme yetkileri (Ulusal Anayasa'nın 33. Maddesi, Bölüm 1, Bölüm 5'i) ve Moğolistan'da yerleşik bir yabancı tam yetkili misyon başkanının vekaletnamesi ve bir çekilme mektubu alması (Madde 33, Ulusal Anayasanın 1. Kısmı, 6. Kısmı) uygulanır. Örneğin, Moğolistan Anayasası'nda yer alan cumhurbaşkanının yetkileri, temel görevleri, hükümet kurma sistemi, halkın çıkarları ve birlik ifadesi bağlamında veto kapsamının açıklığa kavuşturulması, ama Büyük Khural, bu Anayasanın kendisine verdiği özel yetkiler kapsamında bir yasağı kabul etmemesi halinde, Devlet Büyük Khural'nın gerekçeleri, üyelerin katılımı ve görüşmenin nasıl yürütüleceğini belirtmesi önemlidir. Moğolistan'ı yabancı ülkelerde temsil edecek büyükelçilerin atanması konusunda fikir birliğine varmak bazen zordur. Bu nedenle, bu önemli göreve bir kişinin atanmasının gecikmesi, ülke ile ilişkilerin normalleşmesine engel olabilir. Örneğin, son zamanlarda bazı ülkelerdeki büyükelçiler geri çağırılmıştır, ancak ülke konusunda uzlaşma sağlanamadığı için yaklaşık iki yıldır bu ülkelerle diplomatik ilişkiler elçilik seviyesinde yürütülememektedir.

Unvan ve ödüller verme yetkisi. Anayasa'nın 33. maddesinin 7. maddesine göre, "devlet unvanları, yüksek askeri rütbelere, madalyalar vermek..." Moğolistan Devlet Başkanı'nın temel yetkilerine aittir. Moğolistan'da general unvanının kurulduğu 1944 yılından bu yana 190'a yakın kişiye general unvanı verilmiştir.

Af yetkisi. Afların verilmesi, Başkan'ın ortak ve geleneksel bir ayrıcalığıdır. 2002 tarihli Ceza Kanunu'nun 77.2. Maddesi, "Moğolistan Devlet Başkanı'nın af emriyle, bir hükümlünün cezasını çekmekten kısmen veya tamamen muaf tutulabileceğini" belirtmektedir. Ancak 2015 tarihli Ceza Kanunu Madde 6.14, Kısım 2'de "Bu Kanunda öngörülen insanlığın güvenlik ve huzuruna karşı suçlar affedilemez" şeklinde sınırlandırılmıştır.

Vatandaş olmak, ülkeyi terk etmek ve ülkede sığınma hakkı vermek için tam yetki. Moğolistan vatandaşı olma, vatandaşlıktan çıkma ve ülkeye kaçma hakkı verme hususları Cumhurbaşkanı tarafından yetkileri dahilinde kararlaştırılır.

Milli Güvenlik Kurulu'na başkanlık etme yetkisi. Moğolistan Anayasası, "Ulusal Güvenlik Kurulu'nun yapısını, oluşumunu ve yetkilerini Ulusal Meclis belirler" hükmünü koymaktadır. Moğolistan Devlet Başkanı, Milli Güvenlik Kuruluna başkanlık edecek. 29 Mayıs 1992'de Devlet Meclisi, Moğolistan Milli Güvenlik Kuruluna ilişkin yasayı onayladı ve yasa, "Moğolistan Milli Güvenlik Konseyi, ulusal güvenliği sağlamak." faaliyetleri ve bunların uygulanmasını koordine etmek, bu yönetmeliğin nasıl uygulandığını izleyecek olan bir devlet danışma organıdır. Bu Kanun, Kurulun temel ilkelerini, görevlerini, yapısını ve yetkilerini tanımlar. Milli Güvenlik Kurulunun oluşumunda Moğolistan Devlet Başkanı, Milli Meclis Başkanı ve Başbakan yer alır. Kurul üyelerinin oluşumu, Cumhurbaşkanının teklifi üzerine Milli Meclis tarafından değiştirilebilir. Büyük Khural Devleti'nin başkan yardımcısı, güvenlik ve dış politika Daimi komitesi başkanı, Büyük Khural Devleti'ndeki parti ve koalisyon grubunun lideri ve merkezi istihbarat teşkilatı başkanı katıldı.

Genel veya kısmi askeri seferberlik ilan etme yetkisi. Bu hakkın kullanılmasına ilişkin ayrıntılı prosedür "Seferberlik Yasası" ile belirlenir. Genel veya kısmi askeri seferberliğin şartı, ülkenin ekonomisini ve toplumunu bir savaş durumuna geçirmek için seferberliği ve mali kaynakları yeniden dağıtmaya yönelik tedbirleri almak olan, ülkenin bir savaş durumuna girmesidir. Moğolistan'da bu hakkı kullanmanın koşulları henüz oluşmamıştır. Barış inşası ve yangınla mücadele için az sayıda askeri seferber etme emirleri bu talimata dahil edilmedi.

Cumhurbaşkanlığı olağanüstü hâl ve sıkıyönetim ilan etme yetkisine sahiptir. Devlet Büyük Khural'un boş sırasında, Anayasanın 25 inci maddesinin 2 ve 3'üncü

maddelerinde belirtilen özel durum veya kişinin hayatını, sağlığını, çalışma hayatını veya ülke topraklarının tamamında veya ülkenin bazı bölgelerinde yaşayan nüfusun kamu güvenliği, diğer beklenmedik tehlikelerin ortaya çıkması durumunda, herhangi bir örgüt veya insan grubunun anayasal düzeni tehdit eden organize yasa dışı faaliyetlerinden kaynaklanan kamu kargaşası. Toplumun düzeni ve hukuk sistemi, eğer devlet teşkilatı artık yetkileri dahilinde normal yollarla yönetemiyorsa, sonuçlarını ortadan kaldırmak, nüfusun ve toplumun yaşamını normalleştirmek, kamu ülkenin tamamında veya ülkenin bazı bölgelerinde kargaşa çıktıysa, silahlı bir çatışmaya dönüştüyse, böyle bir çatışmanın gerçek bir tehlikesi varsa, diğer ülkeler tarafından askeri güçle saldırıya geçildiyse, veya böyle bir saldırı gerçekleştiğinde, savaş hali ilan etme ve acil gecikme durumunda birliklerin seferber edilmesi için emir verme konusunda tam yetkiye sahiptir. Olağanüstü hâl veya sıkıyönetim ilan eden Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin müzakere edilmesi ve onaylanması veya iptal edilmesi prosedürü, kararnamenin yayınlanmasından sonraki 7 gün içinde parlamentosu tarafından belirlenmiştir. Devlet Büyük Khural'ının bir karar almamış olması, kararnamenin hükümsüz kılınma sebebidir. (Moğolistan Anayasası'nın 33. Maddesinin 1. Kısmınının 12. Maddesi).

Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanı olmak. Bu, çoğu ülkede devlet başkanının geleneksel ve sembolik gücüdür. Bu yetkinin oluşturulması kamu standartlarını takip eder.

3.2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti devlet sistemi demokratik, insan haklarına saygılı, toplumsal eşitliği sağlayan, din ve devlet ayrılığı (laiklik) ilkesine dayalıdır (T.C. Anayasası). Siyasi kurumlar arasındaki güç dengesini sağlayan idealleri, ilkeleri ve özellikleri bünyesinde barındırır. Başka bir deyişle, Türkiye'nin cumhuriyetin tüm özelliklerini taşıyan bir siyasi sistemi kabul etmesi, Ortadoğu ülkeleri arasında eşsiz bir örnektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasasının kabulünden bugüne kadar din ve devletin ayrılığı ilkesi siyasi sürecin temelini oluşturmuştur. Özellikle, herhangi bir dini uygulama, değer veya ilişki kurumunu devlet işlerine sokmak veya sokmaya teşebbüs etmek yasaktır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet sistemi teokrasydi ve yeni cumhuriyetin kurucuları bunun ülkenin kalkınmasını yavaşlatacağına inanıyorlardı.

Ayrıca Batılı ülkelerin gelişmişlik düzeyine ulaşabilmesi için demokratik-çağdaş-ulusal çizgiyi koruyan siyasal ve toplumsal ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, siyasal sisteme ve onu oluşturan kurumsal ilişkilere ilişkin kavram ve ilkeleri tanımlar ve yukarıda belirtilen temel ilke ve değerler özel olarak yansıtılır. Özellikle 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından bu yana anayasa 3 kez yenilenmiş olup, amaç demokratik-çağdaş milli üslubu koruyan devlet ve toplum ilişkileri ilkelerini ve buna bağlı devletçilik kavramlarını netleştirmektir. Bu ilkeleri özetlemek gerekirse;

- *Milliyetçilik*: Ata, Türk milliyetçiliğinin ilkelerini vurguladı. Irk, etnisite ve din ayrımına karşıdır ve Türkiye'nin birliğini korumayı değerler ilkesi haline getirir.
- *Demokratik devlet*: Genel ve doğrudan seçim ilkesini getirin ve bu amaçla sendikaların ve siyasi partilerin kurulmasının koşullarını sağlayın.
- *Gücün dağıtılması*: Batı siyaset felsefesinde ve siyasal ilişkilerde yerleşmiş olan devlet gücünün dağıtılması ilkesinin kavramsallaştırılması, Bunun için yasama yetkisi Ulusal Kongre'ye, yürütme yetkisi cumhurbaşkanı ve bakanlar kuruluna, yargı yetkisi ise bağımsız ve bağımsız bir mahkemeye verilmelidir. Özellikle devlet kurumlarının bağımsızlığı ve bağımsızlığı ilkesi vurgulanmıştır.
- *Liberalizm*: 1982 Anayasası, liberal demokratik değerler olan insan haklarının evrensel ilkelerini vurgulamış ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyumu yönlendirmiştir.
- *Din ve devlet haklarının ayrılması ve sınırlandırılması /secularism/*: Atatürk'ün reformlarının bir ayağı, din ve devlet işlerinin ayrılmasıydı. Bu ilkeye dayanarak, birbirini izleyen anayasalar, vatandaşların din ve inançlarının ve herhangi bir dini örgütün siyasi veya kişisel amaçlar için bir araç olarak kullanılmasını yasaklamıştır.
- *Sosyal Yönelimli Devlet*: Batılı ülkelerde toplum odaklı devlet /welfare state/ değerlerinin ilke haline getirilmesi. Vatandaşların sosyal hak ve özgürlüklerinin (örgütlenme, grev, müzakere vb.) sosyal güvenliğinin sağlanması.
- *Hukukun üstünlüğü*: Türkiye topraklarında faaliyet gösteren tüzel kişiler ve gerçek kişiler, faaliyetlerini hukuk çerçevesinde yürütürler. Başka bir deyişle, hukuki ilişkide bulunan tarafların hak ve yükümlülükleri sadece kanunla düzenlenir.

- *Yargı Bağımsızlığı*: Tüzel kişiler ile gerçek kişiler arasındaki her türlü ihtilaf ve suçları bağımsız ve bağımsız bir mahkemede karara bağlama hakkının verilmesi. Mahkeme işlemlerine müdahale etmemek.
- *Eşitlik*: Ten rengi, etnik kökeni, yaşı, cinsiyeti, dini, siyasi görüşü veya inancı ne olursa olsun herkesin sosyal ilişkilere katılma konusunda eşit hakları vardır.

3.2.2.1. Büyük Millet Meclisi veya Parlamento

Yasama yetkisi Daimi "Parlamento veya Büyük Millet Meclisi" tarafından kullanılır. 1982 anayasasında Büyük Millet Meclisi'nin 480 üyeli olması düzenlenmiş ve 1998 yılında anayasa değişikliği ile üye sayısı 550'ye çıkarılmıştır. Araştırmacılar, kalıcı bir yasama kurumu, modern demokratik Türkiye'de gücün düzgün dağılımının temel koşulu olarak tanımlanmaktadır. Büyük Millet Meclisi'nin 550 üyesi serbest genel seçimlerde seçilecek. Büyük Millet Meclisi seçimleri nispi esasa göre yapılır. Siyasi partilerin meclise girme barajı ise yüzde 10'dur. Seçimlerde oy kullanan seçmenlerin oylarının yüzde 10'undan fazlasını alan parti veya koalisyonlara orantılı olarak sandalye dağıtılacaktır. 1961 tarihli bir önceki anayasa, parlamentoyu iki meclisli olacak şekilde düzenlemiş ve meclisler arasındaki siyasi çatışmalar yönetim sürecini olumsuz etkilemiştir. O dönemde, parlamentonun iki meclisindeki siyasi parti ve çıkar gruplarının farklı görüşleri nedeniyle, yasa çıkarma ve siyasi karar alma süreci durma noktasına geldi ve siyasi bir tıkanıklığa yol açtı. Bu durum göz önünde bulundurularak 1982 Anayasası bir parlamentoya veya Büyük Millet Meclisi'ye sahip olmayı onayladı. Böylece siyasi sistemde tek meclisli bir parlamento veya yasama kurumu ortaya çıktı. Büyük Millet Meclisi üyesi olarak seçme ve seçilme hakkı, Anayasa ve Milletvekili Seçimleri Kanunu ile düzenlenmiştir. 18 yaşını dolduran Türkiye vatandaşları seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptir. Anayasa'nın 76.1. maddesi 25 yaşını doldurmuş ve ilköğrenimini tamamlamış vatandaşların seçime aday olma hakkına sahip olduğunu belirtirken, 76.2. maddesi seçime aday olma hakkına yeniden açıklık getirmektedir. Örneğin, Hukuki ehliyeti sınırlı vatandaşlar, memurlar, üniversite hocaları, ekonomi, yolsuzluk ve dolandırıcılık davalarından hüküm giymiş olanlar ve büyük borcu olanların seçilmeleri kısıtlanmıştır. Devlet memurları seçime girmeleri halinde görevlerinden muaf tutulurlar. Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri dört yılda bir

yapılacak ve parlamento ile cumhurbaşkanına parlamentoyu erken feshetme ve yeni seçim çağrısı yapma yetkisi veriliyor. Siyasi süreçte, siyasi durumun istikrarsız olduğu veya iktidar partisinin görev süresini uzatmak için yeniden seçime gittiği durumlar vardır. Büyük Millet Meclisi üyeleri, yalnızca seçim bölgesi vatandaşlarının temsilcileri değil, aynı zamanda onları ulusal düzeyde temsil etme hakkına da sahiptir. Başka bir deyişle, seçim sonucu, milletvekillerine o seçim bölgesinin vatandaşlarıyla ilgili sorunları çözme değil, ülkenin sosyal-ekonomik ve siyasi politikasını belirleme ve uygulanmasını kontrol etme hakkı verir. Büyük Millet Meclisi üyeleri, parlamento oturumunun ilk oturumunda yemin ederler. Ayrıca üyelerin dokunulmazlığı anayasa ile düzenlenmiştir.

Büyük Millet Meclisi aşağıdaki yetkileri kullanır. O içerir: Kanunların Onaylanması, Kanunlarda Değişiklik ve Değişiklikler, Kanunların Yürürlükten Kaldırılması, Hükümetin ve Bakanların Faaliyetlerinin İzlenmesi, Hükümet Kararlarının Müzakere Edilmesi ve Onaylanması, Geçerli Kanun Kararlarının ve Kararlarının Bakanlar Kuruluna Verilmesi ve Onaylanması, Devlet Bütçesinin Görüşülmesi ve Onaylanması, Para Kazanma pul basma kararı, uluslararası anlaşmaların onaylanması, af yasalarının onaylanması, ölüm cezalarının infazının onaylanması ve savaş ilan edilmesi vb.

Büyük Millet Meclisi oturumu her yıl Ekim ayının ilk günü başlar. Meclisin oturumları 3 ay süreyle devam edecek olup, ara verildiğinde milletvekillerinin inisiyatifıyla, Bakanlar Kurulu'nun talebiyle veya Cumhurbaşkanı'nın restiyle olağanüstü kurul toplanabilir. Ayrıca, Büyük Millet Meclisi Başkanı ve tüm üyelerin 1/5'i yazılı talep halinde olağanüstü toplantıya çağırır. Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başkan Yardımcısı ve Sekreteri, Parlamento üyeleri arasından seçilir. Birinci tur oylamada oyların 2/3'ü sağlanamazsa, ikinci tur oylamaya katılan üyelerin oylarının çoğunluğunu alan aday seçilmiş sayılır. Üçüncü tur oylama da başarılı olmazsa bir önceki oylamada en çok oy alan iki aday yarışacak ve en çok oy alan kişi meclis başkanı seçilecektir.

Milletvekilleri ve başkan yardımcıları, parti gruplarına ve parlamentodaki günlük siyasi faaliyetlere aktif olarak katılacaklar. Oy hakkı olmaksızın sadece meclis oturumuna katılacaktır. Ayrıca, millet meclisinin görev süresi içinde başkan, başkan yardımcısı ve sekreter iki kez seçilecek ve her biri belirli bir süre için görevlerini yapacak. Anayasada aksi öngörülmemişse, üyelerin 1/3'ünün toplantı nisabına sahip olduğu kabul edilir.

Ayrıca toplantıya katılan üyelerin çoğunluğunun onayı ile karar verilir. Bakanlar Kurulu üyesi olarak görev yapan üyeler, temsilcileri aracılığıyla oy kullanabilirler. Vekâleten oy kullanma, toplantıda görüşülen ikiden fazla konu ile sınırlıdır.

23 Temmuz 1995 tarihinde yapılan anayasa değişikliğine göre Büyük Millet Meclisi'nin yapısı 550 üye olarak değiştirilmiştir. Meclis oturumlarında 184 üyenin bulunması toplantı yeter sayısı olarak kabul edilerek karar alınabilmektedir.

Başkan, Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan yasayı 15 gün içinde açıklayacak. Ayrıca, söz konusu dönemde cumhurbaşkanının meclis tarafından onaylanan kanunların (bütçe kanunu hariç) tamamını veya bir kısmını geri çekme hakkı bulunmaktadır. Bir Ulusal Kongre üyesi, bir Büyük Millet Meclisi üyesinin görüşülmekte olduğu herhangi bir konu çerçevesinde soru sorabilir, açıklığa kavuşturabilir, talepte bulunabilir veya görüşülmesini yasaklayabilir /bir siyasi parti, parti grubu veya 20 üye mecliste görüşülen bir konuyu veto edebilir/, bir çalışma grubu oluşturmak ve inceleme yapmak ve bir sonuca varmak şeklinde uygulanabilir. Başbakana sorulan soruya, Bakanlar Kurulu üyesi veya ilgili bakanın bakanı sözlü veya yazılı olarak cevap verir.

Büyük Millet Meclisi'nin faaliyetleri, Parti grupları, Daimi komiteler ve çalışma grupları şeklinde düzenlenecektir. Büyük Millet Meclisi, 20'den Büyük Millet Meclisi'nde parti grubunda aldığı kararlar toplantıda sunulur ve görüşülür. Büyük Millet Meclisi'nin kararı, parti grubunun önerisinin oturumda görüşülmesi ve karara bağlanması halinde yürürlüğe girecek. Meclis kararı, parti grubunun önerisinin oturumda görüşülmesi ve karara bağlanması halinde yürürlüğe girecek. Siyasi Partiler Kanunu, parti liderinin, ulusal kongre üyesi olması halinde, parti grubuna başkanlık edeceğini şart koşmaktadır. Bir siyasi partinin mecliste grubu olmasının önemi şu şekildedir. O içerir: Meclis toplantısı gündemine teklif eklenmesi, açık ve kapalı müzakere için teklif verilmesi, belirli bir konuda olumlu görüş sahibi olunması, zayıf ve bağımsız üyelere göre önce söz hakkına sahip olunmasıdır. Daimi komisyonlar, Büyük Millet Meclisi'nin teşkilat biçimlerinden biridir ve Daimi komisyon üyesi olma hakkı, siyasi partilerin parlamentodaki sandalye sayıları ile orantılı olarak dağıtılır. Daimi komitelerin bulguları ve kararları genel kurulda sunulacaktır. Ancak gerekli görüldüğü takdirde Daimi komisyonlar konuyu görüşüp iade kararı alabilirler.

Büyük Millet Meclisi'nde sandalyesi olan partilere, kazandıkları sandalye sayısı ile orantılı olarak Daimi komitelerin bir parçası olma hakkı verilir. Daimi komisyonlar genellikle bakanlıkların görevlerine göre oluşturulur. Örneğin, Anayasa Daimi Komisyonu, Hukuk İşleri Daimi Komisyonu, Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Daimi Komisyonu, Karayolu Taşımacılığı ve Turizm Daimi Komisyonu, Tarım ve Kırsal Kalkınma Daimi Komisyonu, Daimi Komisyonu Bütçe, Şikâyetler Daimi Komitesi, Çalışma ve Sosyal Koruma Daimi Komitesi vb.

Büyük Millet Meclisi'nin yetki ve görevleri şu şekilde sayılabilir.

Mevzuat: Anayasa'nın 88/1 maddesinde öngörüldüğü gibi, hükümet ve Büyük Millet Meclisi üyeleri kanun çıkarma hakkına sahiptir. Hükümet tarafından sunulan kanun teklifleri "kanun", milletvekilleri tarafından sunulan kanun teklifleri ise "önerge" olarak değerlendirilebilir. Büyük Millet Meclisi'nin ilgili Daimi komitesi, yasa tasarılarını ve yasal teklifleri almak ve tartışmaktan sorumludur. Taslak yasa ve tekliflerin tartışılmasına dayanarak, Daimi komite bunları konferansta tartışacak veya düzeltmeler, değişiklikler ve iyileştirmeler için başlatıcılara iade edecektir. Mecliste görüşülen kanun ve teklifler kabul edilmezse bir yıl içinde görüşülmez.

Öte yandan, kanun teklifi veya teklifin görev süresi içinde onaylanmaması halinde bir daha görüşülmemesine karar verilecek. Öte yandan, yeni kurulan parlamento, yasa teklifine benzer yasalar çıkarma hakkını açık bıraktı. Araştırmalara göre, hükümetin sunduğu yasa tasarısının onaylanma olasılığı yüksek. Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan yasaların yüzde sekseni hükümet tarafından sunulan yasa tasarılarıdır.

Hükümet faaliyetlerini izlemek için parlamentonun kullanabileceği yöntemler aşağıda sıralanmıştır:

Soruların iletilmesi: Hükümetin faaliyetleri ile ilgili olarak Başbakan ve bakanlara sözlü ve yazılı sorular sorulacak ve cevaplanacaktır. Sözlü veya yazılı içeriği ne olursa olsun, üyeler sorularını yazılı olarak ve resmi olarak Hükümete ve ilgili Bakanlara ileteceklerdir. Sözlü sorunun cevabı, Daimi komite ve konferans sırasında oturumda ilgili kişi tarafından sözlü olarak sunulacaktır. Yazılı soruların cevapları ulusal kongre başkanına gönderilecek ve başkan bunların soruyu soran üyeye teslim edilmesini sağlayacaktır.

Tartışma: Parlamentodaki partiler, Hükümetin faaliyetleri ve güncel konular hakkında tartışma ve önerilerde bulunma hakkına sahiptir. Tartışma, milletvekilleri ve bakanların soru-cevapları şeklinde gerçekleşecek. Tartışma sonuçlarına göre karar verilmeyecektir.

Araştırma: En fazla 20 milletvekilinin önerisine göre, özel bir çalışma grubu kurularak hükümetin faaliyetleriyle ilgili konular incelenecek ve tartışılacak. Hükümet faaliyetleri üzerinde bir kontrol şekli olacaktır.

Soru: Hükümet başkanı ve bakanların faaliyetlerinin görüşülmesine ilişkin teklifler, milletvekillerinin 1/10'unun teklifi ile başlatılacak. Konu önerildikten sonra bir ay içinde görüşülerek karar verilir.

Sansür: Hükümete ve bakanlara siyasi sorumluluk yükleme aracıdır. Siyasi parti grubu ve 10 Ulusal Kongre üyesinin önerisine göre, konunun görüşülüp görüşülmeyeceğine üç gün içinde karar verilecek. Hükümeti ve bakanları görevden alma kararı Ulusal Meclis'in oy çokluğu ile alınacaktır.

3.2.2.2. Hükümet ve Başbakan

Parlamenter hükümet sistemine sahip bir ülkede, siyasi-ekonomik-toplumsal ilişkilerde yürütme organının işlevi önceliklidir. Başka bir deyişle, Parlamento seçimleri sonucunda hangi siyasi partinin veya hükümetin kurulacağını belirler. Seçimi kazanan siyasi parti veya koalisyonun liderinin başbakan olacağı kesin olduğundan, seçmenler geleneksel olarak seçim sonucunda kurulacak hükümete, yani başbakan olacak kişiye göre siyasi partilere oy verirler.

Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlar Kurulundan oluşur. Türkiye Cumhuriyeti'nde cumhurbaşkanı, başbakanı Millet Meclisi üyeleri arasından atar. Diğer bir deyişle, başbakanın Büyük Millet Meclisi'ye siyasi partiler ve koalisyon hükümeti oluşturmak üzere birleşen güçler arasından seçilen üyeler arasından seçileceği anlaşılmaktadır. Ancak seçim sisteminin orantılılığı nedeniyle siyasi partiler, Büyük Millet Meclisi'ye seçilecek üye listesini önceden hazırlar ve listenin başına parti liderinin adını yazar.

Dolayısıyla seçim sonucunda parti veya koalisyon liderlerini Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından başbakana aday gösterme ve ardından cumhurbaşkanı atama siyaset

pratiği açıkça görülmektedir. Cumhurbaşkanının başbakan atmasına katılma yetkisi bundan çok daha fazladır. Çünkü Anayasa, cumhurbaşkanının başbakanı atama yetkisine sahip olduğunu açıkça belirtiyor. Aksine, Büyük Millet Meclis'nin hala başbakana ve kabinesine güvenini ifade edip etmeme konusunda oylama hakkı var. Başka bir deyişle, Hükümeti kurma sürecinde başta cumhurbaşkanına (özellikle başbakanla ilgili süreçte) öncelik verilirken, parlamentoya hükümetin faaliyetlerini kontrol etme ayrıcalığı verilmiştir. Kabine üyeleri/bakanlar/ başbakan tarafından önerilecek ve hükümetin bileşimi onay için Büyük Millet Meclisi'ye sunulacak.

Başka bir deyişle, bakanları atama hakkı Büyük Millet Meclisi'ye aittir. Bakanlar Kurulu üyelerinin isimleri ve Hükümetin eylem planı Başbakan tarafından okunup sunulacak ve ardından Ulusal Kongre üyelerinin oyları toplanacak. Ancak bakanları görevden alma hakkı, bakanın önerisi üzerine cumhurbaşkanına veriliyor. Başbakanın, Bakanlar Kurulunda özel bir konumu vardır. Başbakan veya Bakanlar Kurulu hiyerarşisinin en tepesinde olmakla sınırlı değildir.

Anayasanın kendisine verdiği yetkilere uygun olarak, Hükümetin yapısını kurar, hükümetin siyasi politikasının özünü belirler, yön verir ve uygulanmasını sağlar, bakanlıklar ve bakanların faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlar ve denetimi yapar. Anayasa, bakanlıkların isimlerini ve sayılarını belirlemez. Bu nedenle seçimi kazanan siyasi parti veya güç, gündeminde yer alan amaçlar doğrultusunda bakanlıklar kurabilir ve kapatabilir.

Bakanlar Kurulu üyelerinin Büyük Millet Meclisi'nin üyesi olma şartı olmamasına rağmen, çoğu durumda bir Bakanlar Kurulu üyesinin aynı zamanda Büyük Millet Meclisi üyesi olması olağandır. Çünkü 550 milletvekili bulunan bir ülkede yasama erkinden yürütme erkinin kontrol edilebilmesinin, üye sayısı ve teşkilat bakımından mümkün olduğuna inanılmaktadır. Milletvekili olmayan bir kişinin hükümette yer alması halinde, milletvekili olarak aynı dokunulmazlık verilir.

Toplu ve bireysel sorumluluk ilkesi Bakanlar Kurulu için geçerlidir. Çünkü, Anayasa'da da belirtildiği üzere, toplu yönetim ilkesine dayalı olarak hükümet faaliyetlerinin karar alınması, tartışılması ve izlenmesinden Bakanlar Kurulu sorumludur. Bu doğrultuda Bakanlar Kurulu, faaliyetleri çerçevesinde müştereken siyasi sorumluluk üstlenmektedir. Bunu, Hükümete olan güven ve güven arasındaki ilişki tarafından yönetilir. Öte yandan,

ilgili bakan, hükümet yapısının belirli bir bakanlığının faaliyetlerinden sorumlu olacaktır. Meclis, bakanlığın görevden alınmasını görüşüp karara bağlayacak. Bu durumda hükümetin istikrarı korunacak olsa da bakanın görevine son verilecekti. Eğer gerekliyse, Başbakan hükümetten güvenoyu isteyebilir. Başbakanın yaptığı öneriye göre, Meclis oylayacak ve tüm üyelerin oy çokluğu ile hükümete güvenilip güvenilmeyeceğine karar verecek. Bakanlar Kurulu aşağıdaki yetki ve görevleri kullanmaktadır:

- Bakanlar Kurulu'na Başbakan başkanlık edecek ve bakanlıkların faaliyetlerini koordine etmek, liderlik etmek ve hükümet gündemini ve uygulamalarını izlemekten sorumlu olacak.
- Bakanlar Kurulu ve üyeleri, hükümetin faaliyetlerinden müştereken sorumludur.
- Bakanlar, faaliyetlerini başbakana bildirmekle, ilgili bakanlıkların çalışmalarını sağlamakla yükümlüdürler.
- Bir bakanın geçici olarak bulunmaması veya görevden ayrılması halinde, aynı anda başka bir bakan da görevini yürütür. Sadece bakanlar aynı anda birden fazla bakanın görevlerini yürütemezler.
- Bakanlık koltuğunun boşalması halinde 15 gün içinde bir sonraki bakan atanır.
- Cumhurbaşkanı'nın geçici olarak yokluğunda, Milli Güvenlik Kurulu toplantısına Başbakan başkanlık eder.
- Milli Güvenlik Kurulu, Milli Güvenlik konusundaki görüşünü sonuçlanmak üzere Bakanlar Kurulu'na sunacak.
- Herhangi bir bakan Büyük Millet Meclisi kararıyla Yargıtay tarafından yargılanırsa yetkisi askıya alınır ve gerekirse görevden alınır.
- Başbakan Yargıtay'da yargılanırsa tüm hükümet istifa edecek.

Millet Meclisi'nin seçim döneminde, bakanlar kadrosunda yer alan bazı bakanların değiştirilmesine yönelik bir yönetmelik var. Parlamenter yapıya sahip bir ülkede, devlet gücü yasama ve yürütme erkleri arasında paylaşılır ve karşılıklı bir kontrol ve denge sistemi işler. Türk parlamentosu, başbakanlık kabinesinin onayını denetleyerek bir kontrol ve denge sistemi gibi hareket eder. Parlamantonun hükümeti görevden alma ve görevden alma yetkisi varken, hükümetin parlamentoyu feshetme hakkı vardır. Diğer bir deyişle, karşılıklı bir kontrol sistemi kurulmuştur. Ancak anayasanın tanıdığı haklar ve

siyasi uygulamaları denetleme hakkı esas olarak parlamentoya aittir. Türkiye Cumhuriyeti'nde, Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanı, siyasi sorumluluğun öznesi veya siyasi bir kurum olarak parlamenter yapının bir başka özgün özelliğini temsil etmektedir.

3.1.2.3. Cumhurbaşkanı

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, yürütmeye bağlı siyasi bir görevlidir ve parlamenter cumhuriyetin özelliklerini yansıtan yetkiler kullanır. Başkan devletin başı olacak ve hükümetin kurulmasına katılacak. Ancak bu, başkanın yürütme organının faaliyetlerini yönetme işlevini tam olarak temsil etmez. Aksine yürütmenin başı, görev süresi seçim sonucunda oluşan parlamento tarafından belirlenen başbakandır. Anayasa'da belirtildiği gibi, "Cumhurbaşkanı, devletin başıdır ve Türkiye'nin birliğinin simgesi, Anayasa'nın uygulanmasının teminatı ve siyasi kurumlar arasında uygun ilişkilerin temelidir." /Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 2.Bölüm 103.Maddesi/.

Yürütme erkinin düalist doğası, başkanı bir kurum ve yürütme erkinin bir öznesi yapar. Bir parlamenter devletin yürütme gücü olarak anlaşılmalıdır. 1982 anayasası, yürütme organının başkanlık denetimini artırdı. Sadece cumhurbaşkanının yetkisi, bu siyasi kurumların bağımsız çalışmasına engel olmayacak şekilde düzenlenmiştir. Başkanın görev süresi beş yıldır ve bir kez yeniden seçilme hakkı vardır. Cumhurbaşkanlığı seçimi için adayın Türkiye vatandaşı olması, kırk yaşını doldurması ve yükseköğrenim görmüş olması gerekir.

1982 Anayasası'na cumhurbaşkanlığı seçiminin düzenlenme şekli, görev süreleri ve yeniden seçilme şartları mevcut anayasadan farklı olarak yansımış, yeniden seçilme şartları değiştirilmiştir. Bundan önce, cumhurbaşkanı ulusal kongre tarafından seçiliyordu, ancak anayasa değişikliği, cumhurbaşkanının evrensel özgür demokratik seçimler temelinde seçilmesini sağlıyordu. Cumhurbaşkanının görev süresinin bitmesine 60 gün kala veya Cumhurbaşkanının görev süresinin bitiminden önce koltuğun boşalması halinde, bu süreyi izleyen 60 gün içinde seçim yapılır.

Bir başkan adayını Büyük Millet Meclisi üyesi olabilir. Milletvekili olmayan bir kişi, bir Büyük Millet Meclisi üyesinin 20 harfli talebi/mektubuyla cumhurbaşkanlığına aday gösterilebilir. Ayrıca, Büyük Millet Meclisi'nde sandalyesi olmayan (yüzde 10'u geçmeyen) siyasi partiler, seçim sırasında alınan oyların toplamı yüzde 10 barajını

geçerse cumhurbaşkanlığı seçimine aday gösterilebilir. Seçim oylamasında seçmenlerin oylarının çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş sayılır.

Adaylardan hiçbiri oyların çoğunluğunu alamazsa, seçimin ilk turunda en çok oyu alan iki aday yarışacak ve ikinci tur oylama bir sonraki haftanın hafta sonu yani pazar günü yapılacaktır. İkinci tur oylamada seçmenlerden en çok oy alan aday Cumhurbaşkanı olarak kabul edilecek. İkinci tur oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan herhangi birinin ağır hasta, ölü veya hukuken ehliyetsiz olduğu tespit edilirse, birinci turda en çok oyu alan üçüncü aday ikinci turda yarışır. Öte yandan, en çok oyu alan aday ikinci tura katılma talebini beyan etmezse, en çok oyu alan adayın cumhurbaşkanı olarak seçilip seçilmeyeceği konusunda referandum yapılacaktır.

2007'de yapılan bir anayasa değişikliği, cumhurbaşkanının görev süresini iki kez yeniden seçilme hakkı ile beş yıl yaptı. Her halükârda cumhurbaşkanı seçilen kişinin siyasi parti üyeliği sona erer ve Büyük Millet Meclisi üyesi ise görevi sona erer. Cumhurbaşkanı aynı anda iki siyasi kurumu temsil edemez. Cumhurbaşkanı, seçmenlerin güvenine dayalı genel seçimle seçildi. Cumhurbaşkanı, yetkilerini kullanmak üzere Ulusal Meclis tarafından yemin ettirilir.

Türkiye, 2007'deki anayasa değişikliğinin ardından henüz cumhurbaşkanlığı seçimi yapmamıştır ve mevcut cumhurbaşkanı parlamento tarafından seçilmektedir.

3.1.2.4. Türkiye Cumhurbaşkanının Anayasada Yer Alan Görev Ve Yetkileri

Cumhurbaşkanının yetki ve görevleri anayasa ile düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı her üç erk için de çeşitli görevlere sahiptir. Bu görevler aşağıda yer almaktadır:

Yasama /Büyük Millet Meclisi/ ile ilgili yetki ve görevler

- Kendi takdirinize bağlı olarak Konferansın açılışına katılın ve konuşun
- Olağan ve özel toplantıların düzenlenmesi
- Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan yasanın ilan edilmesi
- Tamamen veya kısmen reddedilmesi gerekli görülürse, Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan yasada değişiklik yapılması için önerilerde bulunmak
- Büyük Millet Meclisinden onaylanan kanunun kısmen veya tamamen iptaline ilişkin görüş ve karar için Anayasa Mahkemesine başvurmak
- Büyük Millet Meclisi seçimlerinin duyurulmak

- Gerekli görülmesi halinde Anayasa değişikliklerinin halkoyuna sunulmak

Yürütme Hükümeti/Bakanlar Kurulu/ ile yetki ve görevler

- Başbakanın atanma ve istifa taleplerinin kabul edilmek
- Başbakan tarafından önerilen şekilde bakanları atamak ve görevden almak
- Gerektiğinde Bakanlar Kurulunu toplantıya çağırmak ve ilan etmek
- Türkiye Cumhuriyeti'ni yurt dışında temsilen görevlendirmek ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Türkiye'de temsil etmek üzere diğer ülkelerden vekaletname almak.
- Uluslararası anlaşmaların ve anlaşmaların onaylanması
- Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığının yetki ve görevlerini Büyük Millet Meclisi adına kullanmak
- Silahlı Kuvvetler Genelkurmay Başkanı'nın atanması
- Milli Güvenlik Kurulu toplantısına başkanlık etmek
- Bakanlar Kurulu toplantı başkanlığında alınan karara dayanak olarak olağanüstü hâl ilan edilmesi
- Devlet inceleme teşkilatının başkanlarını ve üyelerini atamak
- Devlet inceleme kuruluşunun faaliyetlerini denetlemek
- Yükseköğretim Kurulu üyelerini ve üniversitelerin rektörlerini atamak
- Cezasını çekmekte olan kişinin ağır yaralanması veya uzun süreli hastalığı nedeni dikkate alınarak cezanın indirilmesine ve bağışlanmasına katkıda bulunulması

Cumhurbaşkanına verilen yürütme, yasama ve yargı yetkileri, klasik parlamenter cumhuriyetin başkanlık yetkilerine kıyasla onu siyasi süreçte daha belirleyici kılıyordu.

Yukarıdaki görevlerin yanı sıra, İdam cezasının infazına karar vermek, af çıkarmak, Ağır bir ceza çekmek üzere değiştirmek, Televizyon ve radyoda Büyük Millet Meclisi'in üç üyesini atama, Merkez Bankası Başkanı seçmek, Diyanet İşleri Bakanını tavsiye etme hakkı kullanılır. Cumhurbaşkanının yürütme organına ilişkin yetkileri Moğolistan cumhurbaşkanından daha geniştir. Örneğin, Türkiye Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu veya hükümet kabinesi toplantısına isteyerek katılmak, düşüncelerini özgürce ifade edebilirler. Ayrıca Türkiye Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerinin atanmasında nispeten geniş bir role sahiptir /bakanlar kuruluna seçilecek kişiyi onaylar

veya reddeder/. Moğolistan Cumhurbaşkanı, Hükümet Başkanı ve üyelerin atanma sürecine girdi ve istişare şeklinde katılır. Türkiye ve Moğolistan devlet yapısı bakımından aynı olmakla birlikte, siyasi kurumlar arasındaki ilişkiyi yöneten bazı mekanizmalar, Cumhurbaşkanı-başbakan ile cumhurbaşkanı-kabine /bakanlar kurulu/ ilişkisini farklı kılmaktadır. Bakanlar Kurulu 45 gün içinde toplanamazsa, Cumhurbaşkanı Millet Meclisini feshedecek ve yeni seçim çağrısında bulunacak. Ayrıca başbakanın istifasından sonraki 45 gün içinde Bakanlar Kurulu yeniden örgütlenmedi. 45 gün içinde Büyük Millet Meclisi de görev seçimi yapılmaz ve başkan, başkan yardımcısı ve sekreter seçilmezse Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi başkanı ile istişare ederek Parlamento'yı feshetme kararı alır.

Seçim dönemi, yeniden seçim tarihinin Resmî Gazete'de yayımlanıp kamuoyuna duyurulması ile başlar. Cumhurbaşkanı bağımsız karar verecek, karar alınmasına ilişkin Anayasa'da öngörülen haller dışında, Bakan tarafından verilecek karar, İran bakanı ve ilgili bakanın çift imzası ile teyit edilir. Başka bir deyişle, karşılıklı imza /counter signature/ ilkesi geçerlidir. Sadece bu kararla bağlantılı olarak Cumhurbaşkanı'nın herhangi bir siyasi sorumluluğu yoktur. Sadece başbakan ve giden bakan sorumludur. Başkanın siyasi olarak sorumlu olmamasının nedeni, yürütme yetkisini kullanmak için sınırlı yetkilere sahip olmasıdır. Ancak yürütmede bizzat yetki kullanan başbakan, bakanların yetki ve görevleri doğrudan verilmiştir.

Parlamente sistemine sahip bir ülkede, cumhurbaşkanının cezai sorumluluğun yanı sıra siyasi sorumlulukla karşı karşıya kalmasını engelleyen bazı düzenlemeler vardır. Devlet başkanının kral olması durumunda, cezai sorumluluğun mutlak kuralı varken, Cumhurbaşkanı huzurunda cezai olmayan sorumluluğun kuralına ilişkin kısıtlamalar bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı'na cezai sorumluluk yüklenmemesi koşulu, yalnızca yetkilerini kullanması sırasında ortaya çıkan durumlar için geçerlidir. Ancak, kişilik haklarının kullanılması sırasında ortaya çıkan durumlarda, cumhurbaşkanı da sıradan bir vatandaş gibi cezai sorumluluk taşımaktadır. Aynı zamanda, diğer parlamenter cumhuriyetlerde olduğu gibi, Anayasa, Cumhurbaşkanı'nın vatana ihanetten cezai olarak sorumlu olması gerektiğini şart koşmaktadır (1982 Anayasası)

Cumhurbaşkanı'nın yetkileri, Milli Güvenlik Kurulu'nun faaliyetleriyle birleştiğinde, ona siyasi süreçte özel sorumluluğun öznesi olma hakkı veriyor. Milli Güvenlik Kurulu

sivil ve askeri temsilcilerden oluşur. Başkanlık Konseyi'ne başkanlık etmek, Başbakan, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı, Silahlı Kuvvetler Genelkurmay Başkanı ve ordunun diğer kol (kara, hava ve deniz). Ülkedeki kaosu kontrol altına almak için cumhurbaşkanı olağanüstü hal ilan edecek ve olağanüstü hal ilan eden cumhurbaşkanlığı kararnamesi resmi gazetede yayımlanacak veya resmi medya aracılığıyla kamuoyuna duyurulmaktadır. Büyük Millet Meclisi oturumunda Cumhurbaşkanı kararnamesi görüşülerek karara bağlanır.

Büyük Millet Meclisi, mevcut duruma göre olağanüstü hali iptal etme ve olağanüstü hal kurulmasına ilişkin kararnameyi onaylama konusunda tam yetkiye sahiptir. Ayrıca gerekli görülmesi halinde olağanüstü hal ilan etme süresi dört aya kadar uzatılabilir. Her halükarda yasama organı, cumhurbaşkanının olağanüstü hal tesis etme kararını denetler ve uygun gördüğü takdirde bunu destekleyecek yasal düzenlemeler yapar. Parlamenter hükümete sahip ülkelerin çoğunda, duruma göre cumhurbaşkanı olağanüstü hal kurma fırsatı vermiş olabilir. Parlamentaoya çifte denetim için koşullar verilmiştir. Öte yandan Cumhurbaşkanı, Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşüne dayanarak olağanüstü hal kurulmasına karar verecek. Büyük Millet Meclisi'nin tüm üyelerinin 1/3'ünün oyu ile cumhurbaşkanı vatana ihanet gerekçesiyle görevden almak ve tüm üyelerin 2/3'ü görevden alma kararı verebilir. Başkanın yurt dışında bulunması veya hastalık nedeniyle geçici olarak bulunmaması halinde, Ulusal Kongre Başkanı onun yerine geçer. Ayrıca, başkanın ölümü veya istifası halinde, Ulusal Kongre başkanı, bir sonraki başkan seçilinceye kadar başkanın görevlerini üstlenir.

SONUÇ

Birleşmiş Milletler üyesi olan 192 ülkenin anayasalarına dayanarak, Moğolistan Büyük Khural Sekreterliği Araştırma Merkezi tarafından ülkenin devlet başkanının nasıl tanımlandığı hakkında ve Anayasa'da devlet başkanını tüm halkın simgesi ve halkın birliğinin garantisi olarak tanımlayan yasal düzenlemeler incelenmiş aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

a) Krallıklar – 41 ülke

- Majesteleri Elizabeth II (Vali) başkanlığında – 16
- İmparator (kral, padişah, emir, prens, büyük ven, prens) başkanlık eder - 25

b) Cumhurbaşkanı olan 143 ülke

c) Diğer (Cumhurbaşkanı olan ancak devlet başkanının rolü özel olarak belirlenmiş olan) 8 ülke bulunmaktadır:

- Yüce lider- İran, Kuzey Kore
- Devlet Başkanı- Çin
- Liderler- Bosna-Hersek
- Ulusal Geçiş Konseyi – Libya
- Geçiş döneminde devlet başkan- Orta Afrika Cumhuriyeti
- Ortak Cetvel- Andorra Avı
- Kaptan Regent- San Marino vb.

Ayrıca Anayasa'da devlet başkanı milli birlik ve beraberliğin sembolüdür ifadesine yer verilerek kendisine birleştirici bir rol yansıtılan 75 ülke bulunurken bu ve benzeri bir rolün verilmediği 117 ülke bulunmaktadır.

Devlet başkanının hukuki statüsü büyük ölçüde ülkenin güç dağılımına ve yönetim biçimine bağlıdır. Devlet başkanı, devlet sistemindeki konumuna göre güçlü veya güçsüz olabilir. Genel olarak ülke devlet başkanının yetkilerinin ülkenin yönetim şeklini belirlediği söylenebilir. Çünkü yürütme erkinin yetkilerinin uygulanmasında devlet

başkanının katılımının yüzdesi ve kapsamı, ülkeyi başkanlık, parlamenter veya karma (yarı başkanlık) cumhuriyet olarak tanımlamaktadır. Ancak parlamenter cumhuriyetin özelliği, devlet başkanının yalnızca devletin sembolü ve birliğin temsilcisi olması ve hükümetin günlük faaliyetlerine müdahale etmemesidir.

Sonuç olarak, binlerce yıllık tarihi ilişkilerin sonucu oluşan kültürel mirasın iki ülke halkları arasındaki iş birliğinin temeli ve geleceğin rehberi olduğu kaydedilmiştir. Özellikle eğitim ve kültür alanındaki geleneksel ilişkiler son yıllarda hızla gelişmektedir. Öte yandan Moğol ve Türk halkları birbirlerinin tarih, kültür ve geleneklerini incelemeye daha çok ilgi duymaktadırlar

Demokratik bir ülkede devlet kuruluşu, siyasal sistem çerçevesinde devlet kurumları arasındaki ilişkiler genel olarak ele alınmaktadır. Moğolistan Anayasası'nın 1992 yılında yeni bir anlayışla kabul edilmesiyle demokrasi gerçek anlamda uygulanmış, insan hak ve özgürlükleri güvence altına alınmış, devlet yetkileri doğru bir şekilde dağıtılmıştır. O zamandan beri Moğolistan, sürekli olarak Anayasa tarafından onaylanan parlamenter hükümet biçimini seçti ve tek meclisli, 76 üyeli Daimi bir parlamento kurulmuştur. Anayasa, yasama, yürütme ve yargı erklerini ayırır, en yüksek yasama organı Devlet Büyük Khural, en yüksek yürütme organı hükümettir ve Yargıtay, suçluluk konusunda nihai kararı vermek üzere kurulmuştur.

Cumhurbaşkanlığı yetkileri, Moğolistan Anayasası'nın otuz üçüncü maddesinde gruplandırılmıştır ve ayrıca Anayasa'nın diğer hükümlerine dağılmıştır. Ayrıca, temel olarak devlet başkanının yasal statüsünü tanımlayan Moğolistan Devlet Başkanı Kanunu'nda Cumhurbaşkanı'nın yetkileri detaylandırılmıştır. Ancak, Cumhurbaşkanı'nın özel yetkileri birçok başka kanunla belirlenmiştir. Moğol Devlet Başkanı halk tarafından seçildiği ve Ulusal Kongre tarafından onaylandığı için yönetim açısından birlik veya beraberliğin sembolü haline gelir. Devlet adına gücü elinde bulunduranlara halkın sesini iletme görevini ifade etmesi bakımından da benzersizdir.

Parlamenter yapıya sahip bir ülkede, devlet gücü yasama ve yürütme erkleri arasında paylaşılır ve karşılıklı bir kontrol ve denge sistemi işler. Türk parlamentosu, başbakanlık kabinesinin onayını denetleyerek bir kontrol ve denge sistemi gibi hareket eder. Parlamentosunun hükümeti görevden alma ve görevden alma yetkisi varken, hükümetin parlamentoyu feshetme hakkı vardır. Diğer bir deyişle, karşılıklı bir kontrol

sistemi kurulmuştur. Ancak anayasanın tanıdığı haklar ve siyasi uygulamaları denetleme hakkı esas olarak parlamentoya aittir. Türkiye Cumhuriyeti'nde, Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanı, siyasi sorumluluğun öznesi veya siyasi bir kurum olarak parlamenter yapının bir başka özgün özelliğini temsil etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na yürütme, yasama ve yargı çerçevesinde kullanması için tanınan yetkiler, klasik parlamenter cumhuriyet cumhurbaşkanının yetkilerine kıyasla onu siyasi süreçte daha belirleyici hale getirmiştir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi kaybedildi ve cumhurbaşkanının yetki ve sorumlulukları galip geldi. Diğer Yasama, Yargı ve Hükümet etkileri artmıştır. Bu çalışmanın hipotezi önerilmiştir. Buna uygun olarak, nitel araştırmaya dayalı olarak iki ülkeyi karşılaştırdı. Bunu sonuç olarak: Türkiye Cumhuriyeti ve Moğolistan örneğinde, Anayasa çerçevesinde, cumhurbaşkanının yetki ve görevleri yasama, yürütme ve yargı erklerinin Cumhurbaşkanının konumu aşırı baskın değildir.

Türkiye Cumhuriyeti devleti kuruluşundan bu yana parlamenter hükümet sistemini benimsemiştir. Devletin ilk yıllarında iki kez çok partili hayata geçiş denemesi yapılmış olsa da Cumhuriyet Halk Fırkası 1950 yılına kadar tek siyasi parti olarak iktidarda kalmıştır. 1950 yılında yapılan genel seçimle birlikte Türk siyasal hayatında ilk kez birden fazla siyasi parti seçime girmiş ve iktidar Demokrat Parti'ye geçmiştir. 1960 yılındaki askeri müdahale sonrasında parlamentonun yanına bir de Cumhuriyet Senatosu eklenmiştir. 1980 yılındaki askeri darbeye kadar bu iki meclisli yapı varlığını sürdürmüştür. 1980-1983 yılları arasında askeri yönetim iktidarda kalmış 1983 yılındaki genel seçimlerin ardından hükümet yine sivil siyasetçilere bırakılmıştır. Tüm bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti Devleti parlamenter sistemden vazgeçmemiştir. 2018 yılındaki referandumun ardından Türkiye Cumhuriyeti'nde "Türk tipi" de denilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş yapılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi parlamenter sistemden farklı olarak yürütme erkinin Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından paylaşıldığı iki başlı yönetim sistemi yerine halk tarafından seçilen cumhurbaşkanına ait olduğu bir hükümet sistemidir. Türkiye 2018 yılında bu yana fiili olarak Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile yönetilmesine rağmen kuruluşundan bu tarihe kadar parlamenter sistem ile yönetilmiştir. Dolayısıyla parlamenter sistemin Türkiye'nin siyasal hayatında ve siyasi kültüründe

yadsınamaz bir etkisi bulunmaktadır. Mevcut siyasi tartışmalar ve birçok siyasi partinin 2023 yılında gerçekleştirilen genel seçim vaatlerinden biri olarak parlamenter sisteme dönüş yer almaktadır.

Moğol ve Türk ulusunun tarih boyunca kurdukları devletlerde yönetsel benzerliklere sıkça rastlanmaktadır. Bu benzerliklerin bir kısmı, Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında; Moğolistan 1992 yılında kurulmuş olmasına rağmen Türkiye'nin parlamenter sistemi benimsediği dönemde de sürmektedir. Bu benzerliklerden hareketle ileriki bir tarihte Moğolistan'ın da Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğu gibi bir sistem değişikliğine giderek güçlü bir yürütme erkini destekleyen başkanlık modeline yakın bir sisteme geçiş yapması şaşırtıcı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2003). *Politika*. Ulanbator.
- Byambajav, D. (2012). Moğolistan Anayasası'nın Güncellenme İhtiyacı. *Demokratik Anayasa-20*. Ulan Batur: Moğolistan Büyük Khural Sekreterliği Araştırma Merkezi.
- Duverger, M. (2007). *Siyaset Sosyolojisi*. (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Genco, A. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı: Yasama Ve Yürütme Erkleri Arasındaki Fren-Denge Mekanizmasının İncelenmesi. *KAYFOR 17*. Karaman.
- Gözübüyük, A. Ş. (2013). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı* (12 b.). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem-Analiz* (3 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hague, R., Harrop, M., & Breslin, S. (2001). *Comparative Government and Politics* (5 b.).
- Heywood, A. (2002). *Siyaset*. Palgrave Macmillan.
- <http://democrats.parliament.mn>
- <http://www.forum.mn>
- <http://www.legalinfo.mn>
- <https://ytb.gov.tr/daireler/uluslararası-ogrenciler>
- Jargal, J., & Sarangerel, L. (2012). *Politika Bilimi*. Ulan Batur.
- Liphart, A. (2007). *Demokrasi Kalıpları: Otuz Altı Ülkede Hükümetin Biçimleri Ve Tezahürleri*. (D. Ganbat, Çev.) Ulan Batur.
- Lundeejantsan, D. (2015). *Moğolistan'da Anayasacılığın Oluşumu*. Ulan Batur.
- Lundeejantsan, D., & Enkhbaatar, C. (2007). *Anayasa Hukuku*. Ulan Batur.
- Lundeejantsan, D., & Ulziysaikhan, L. (2005). *Parlamentarizm*. Ulan Batur.

- McAule, J. W. (2003). *An Introduction to Politics, State and Society*. Londra: Sage Publication.
- Moğolistan Anayasası. (1992).
- Narangerel, S. (2007). *Orijinal Hukuk Sözlüğü*. Ulan Batur.
- Özbudun, E. (2010). *Türk Anayasa Hukuk (11 b.)*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Parlak, B., & Caner, C. (2020). *Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetimsel Yapılar*. Sakarya: Değişim Yayınları.
- Parlamento Sekreterliği. (2015). *Moğolistan'da Demokrasinin Güçlendirilmesinde Anayasanın Oynadığı Rolün Analizi*. Ulan Batur.
- Resmi Gazete. (2018, 07 10). *1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. 06 14, 2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/>: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf> adresinden alındı
- Roskin, M. G. (2011). *Çağdaş Devlet Sistemleri-Siyaset, Coğrafya, Kültür*. (B. Seçilmişoğlu, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Sarantuya, T. (1998). *Devletin Genel Teorisi*. Ulan Batur.
- The New Oxford Dictionary of English (2022)
- T.C. Anayasası. (2017). Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası.
- Urcaikh, D. (2009). *Devlet Başkanı Ve Yasal Statüsü*. Ulan Batur: Shihihutug.
- Yayman, H. (2016). *Türkiye'de Devlet Reformu ve Başkanlık Sistemi (2 b.)*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yılmaz, M. (2010). Parlatonun Gerçeği Bilme Hakkı-Parlatonun Gözetim ve Soruşturma Yetkileri. *Kamu Yönetimi Dergisi*.
- Zülfikar, S. (2002). Karşılaştırmalı Siyaset Araştırmaları Yöntemleri. *Kamu Yönetimi Dergisi*.

- Б.Чимид. (2004). Ерөнхийлөгчийн байгуулалтын талаар Монгол улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал. *"Удирдлагын онол, практикийн асуудлууд"* эрдэм шинжилгээний бичиг, 128.
- Баатартогтох, Ц. (2010). *Нийгмийн шинжлэх ухааны судалгааны арга зүй*. иҮинде Улаанбаатар.
- Баярсайхан, Д. (2006). *Эрх зүйн онол*. Улаанбаатар.
- Дугаржав, Г. (2012). *Төрийн эрх мэдлийг хуваарилах онолын үндэс, түүхэн хөгжил*. Улаанбаатар.
- Зульфикар, С. (2011). Улс төрийг хэрхэн ойлгож, тайлбарлах вэ. *Төрийн захиргаа сэтгүүл*.
- Лүндэндорж, Н. (2005). *Төрийн онол*. Улаанбаатар.
- Лүндээжанцан, Д. (2014). *Монгол Улс дахь Төрийн эх мэдлийн хуваарилалт*. Улаанбаатар.
- Машбат, О. (2015). *Үндсэн хууль, улс төр-эрхзүй, хянал-тэнцэл*. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын. (1992). Монгол Улсын Үндсэн хууль.
- Санжид, А. (2010). *Улс төрийн шинжлэх ухаан*. Улаанбаатар.
- Тамгын газрын. (2014). *Дэлхийн улс орнуудын парламент*. Улаанбаатар: УИХ-ын.
- Толя, М. (2012). *Улс төр судлал*. Улаанбаатар.
- УИХ. (2014). *Дэлхийн улс орнуудын засгийн газрын тэргүүн буюу ерөнхий сайдыг томилдог ерөнхий дэг, лавлагаа, мэдээлэл*. Улаанбаатар.
- УИХ. (2015). *Гадаадын зарим орны хоёр танхимтай парламентын талаархи судалгаа*. Улаанбаатар.
- Энхбаатар, Ч. (2014). Парламентын хянан шалгах бүрэн эрх, хүрээ, түүний хэрэгжилт. *Төрийн захиргаа сэтгүүл*.
- Энхбаатар, Ч., & Зульфикар, С. (2011). *Төр улсуудын засгийн газар*. Улаанбаатар: Монсудар хэвлэлийн газар.